

Latvijas Valsts
agrārās ekonomikas
institūts

EIROPAS LAUKSAIMNIECĪBAS FONDS LAUKU ATTĪSTĪBAI:
EIROPA INVESTĒ LAUKU APVIDOS

Atskaite

Lauku attīstības programma 2007-2013

2.ass lauksaimniecības pasākumu ekonomiskās ietekmes analīze, integrējot vides aspektus

2014. gada februāris

PROJEKTU LĪDZFINANSĒ EIROPAS SAVIENĪBA

Saturs

LIETOTIE SAĪSINĀJUMI.....	3
1. KOPSAVILKUMS.....	4
2. DARBA SATURS.....	6
3. IZMANTOTIE/APKOPOTIE DATI UN IZVĒLĒTĀS METODES	7
4. DATU ANALĪZE	12
4.1. Situācijas raksturojums.....	12
4.1.1 LAP 2007-2013 ar lauksaimniecību saistīto 2.ass platībmaksājumu analīze...	12
4.1.2 Atbalsta saņēmēju struktūra un izmaksātais finansējums.....	14
4.2. Pasākuma „Maksājumi lauksaimniekiem par nelabvēlīgiem dabas apstākļiem teritorijās, kas nav kalnu teritorijas” rezultātu analīze.....	22
4.2.1 Atbalsta mērķis, apjoms un struktūra	22
4.2.2 MLA atbalsta ietekme uz zemes izmantošanu un to raksturojošo rādītāju analīze	27
4.2.3 MLA atbalsta ietekme uz saimniecību ekonomisko situāciju	36
4.3. Pasākuma „Agrovide” un Natura 2000 LIZ rezultātu analīze	40
4.3.1 Atbalsta mērķis, apjoms un struktūra	40
4.3.2 Agrovides atbalsta ietekme uz saimniecību ekonomiskajiem rezultātiem	43
4.4. Saņemto atbalsta pasākumu pārklāšanās un kopējā saņemtā atbalsta analīze.....	51
4.5. LAP 2007-2013 definēto rādītāju novērtējums 2. ass pasākumos	55
5. SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI	59
Izmantotā literatūra un avoti.....	64
6. PIELIKUMI	66

LIETOTIE SAĪSINĀJUMI

ASV – Amerikas Savienotās Valstis
BDUZ – Agrovides apakšpasākums „Bioloģiskās daudzveidības uzturēšana zālajos”
BI – Agrovides apakšpasākums „Buferjoslu ierīkošana”
BLA – Agrovides apakšpasākums „Bioloģiskās lauksaimniecības atbalsts”
CSP – Centrālā statistikas pārvalde
EK – Eiropas Komisija
ELV – Eiropas lieluma vienība (1 ELV = 1200 EUR bruto seguma)
ES – Eiropas Savienība
ESAO – Eiropas Sadarbības un Attīstības organizācija (*OECD – angļu val.*)
EUR - eiro
GDV – gada darba vienība lauksaimniecībā (*1840 stundas, taču ne vairāk kā 1 vienība uz 1 cilvēku*)
IAKS – Integrētā administrācijas un kontroles sistēma
IDIV - Agrovides apakšpasākums „Integrētās dārzkopības ieviešana un uzturēšana”
KLP – Eiropas Savienības Kopējā lauksaimniecības politika
LAD – Lauku atbalsta dienests
LANN – Lauku attīstības novērtēšanas nodaļa
LAP – Lauku attīstības programma
LAP 2007-2013- Latvijas lauku attīstības programma 2007.-2013.gadam
LEK – Lauksaimniecības ekonomiskais kopaprēķins (angl. *EAA – Economic Accounts for Agriculture*)
LIZ – lauksaimniecībā izmantojamā zeme
LLU - Latvijas Lauksaimniecības Universitāte
LVAEI – Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūts
LVL – Latvijas lats
MLA – lauksaimniecībai mazāk labvēlīgie apvidi (tiek saprasts arī LAP 2.1.2. pasākums)
NNS –Lauku attīstības programmas Nepārtrauktās novērtēšanas sistēma
NPV – neto pievienotā vērtība
PPG – pastāvīgās pļavas un ganības
RLZP – Agrovides apakšpasākums ”Rugāju lauks ziemas periodā”
SI- standarta izlaide
SUDAT – Latvijas lauku saimniecību uzskaites datu tīkls, ES FADN komponente (angl. *FADN – Farm Accountancy Data Network*)
VEI - Agrovides apakšpasākums ”Vēja erozijas ierobežošana”
VPM – Vienotais platību maksājums
ZM – Zemkopības ministrija

1. KOPSAVILKUMS

Lauku attīstības programmas 2007.-2013. gadam (LAP 2007-2013) platību maksājumus atšķirībā no pārējiem atbalsta veidiem ir izmantojušas lielākā daļa lauku saimniecību – atbalstu ir saņēmušas 67,6 tūkst. lauku saimniecības jeb 81% no visām lauku saimniecībām. Visi LAP 2007-2013 platībmaksājumi ir saistīti ar otro asi. Ap 50 tūkst. no šīm lauku saimniecībām (jeb 60% no visām CSP skaitīšanā uzskaitītajām) 2.1.2. pasākums „Maksājumi lauksaimniekiem par nelabvēlīgiem dabas apstākļiem teritorijās, kas nav kalnu teritorijas” jeb MLA maksājumi ir bijis vienīgais atbalsta veids, kam tās pieteikušās LAP 2007-2013 ietvaros. Ņemot vērā 2.1.2. pasākumā apmaksātās ievērojamās platības, apjomīgo izmaksāto sabiedrisko finansējumu un nozīmi dažādās lauku attīstības prioritātēs gan saistībā ar vidi, gan ekonomiku, šī pasākuma rādītāji MLA kategoriju griezumā pētījumā plaši izmantoti, lai raksturotu dažādus, t.sk. ar vidi saistītos lauksaimniecības rādītājus. Tāpat pētījumā vērtēti arī 2.1.4. pasākums Agrovides maksājumi.

Platību maksājumu struktūra pēc saimniecību lieluma grupām rāda, ka tie, atšķirībā no citiem LAP 2007-2013 pasākumiem ir vispieejamākie mazajām saimniecībām.

Atbalsta saņēmēju reģionālā analīze rāda, ka visvairāk atbalsta saņēmēju un atbalstīto platību atrodas tieši mazāk attīstītajos reģionos – Latgalē un Vidzemē. Šie reģioni kopā saņēmuši arī 61% no kopējiem izmaksātajiem līdzekļiem LAP 2007-2013 otrās ass 2.1.2., 2.1.3. un 2.1.4. pasākumos. Analizētie platībmaksājumi, kaut arī ietilpst LAP 2007-2013 2.asī, kuras mērķis ir „lauksaimniecības zemes ilgtspējīga izmantošana, atbalstot vidi saudzējošu ražošanas metožu pielietošanu, aizsargājot, bagātinot un ilgtspējīgi izmantojot dabas resursus un ainavas lauku apvidos”, radījuši lielāku pozitīvu ietekmi uz lauku saimniecību ekonomisko situāciju, nekā uz vides mērķu sasniegšanu. Teritorijās ar potenciāli lielāko ietekmi uz vidi (Rietumzemgale, Austrumkurzeme) no lauksaimniecības Agrovides pasākumi realizēti salīdzinoši maz, līdz ar to šo pasākumu devums vides problēmu risināšanā ir bijis neliels..

Iegūtie rezultāti parāda, ka no 2007. līdz 2012. gadam atbalstam deklarēto platību īpatsvars Latvijā kopumā pieaudzis par 3%, bet MLA teritorijās tikai par 1,7%. Līdz ar to kopš 2007.gada MLA atbalsts vairs nav būtiski sekmējis apsaimniekoto LIZ platību pieaugumu, taču atbalsts ir veicinājis jau 2007. gadā izmantotās zemes efektīvāku un intensīvāku izmantošanu. Šajā periodā straujāks graudaugu un tehnisko kultūru sējumu platību pieaugums noticis tieši MLA nekā ārpus tām. Arī maksājumiem deklarēto pastāvīgo pļavu un ganību (PPG) īpatsvars visvairāk pieaudzis MLA 1. kategorijas (par 13%) un 3. kategorijas (8%) teritorijās. Turpretī gan MLA teritorijās, gan visā Latvijā ievērojami samazināties sēto zālāju īpatsvars lauksaimniecībā izmantojamo zemju (LIZ) struktūrā.

Ievērojami labākus neto pievienotās vērtības rādītājus uzrāda saimniecības, kuras saņēmušas MLA maksājumus. Īpaši būtiska nozīme tiem ir mazo saimniecību (ar SI 4 līdz 15 tūkst.EUR) grupā, kur ārpus MLA neto pievienotā vērtība (NPV) no 2008. līdz 2012.gadam ir samazinājusies vidēji par 35%. Pēc saimniecību specializācijas MLA atbalsts visnozīmīgākais ir laukkopības saimniecībās. MLA atbalsta nozīme nav vienāda katru gadu – vislielākā tā ir krīzes situācijā (2009.gadā), kad MLA atbalsta īpatsvars saimniecību NPV bija 21%, bet pārējos analizētajos gados – 12%.

Vērtējot saņemtā Agrovides atbalsta ietekmi uz saimniecību ekonomiskajiem rezultātiem, konstatēts, ka lielākā nozīme ir Agrovides 214./1 apakšpasākumam

„Bioloģiskās lauksaimniecības attīstība”, jo tajā tiek izmaksāts vislielākais atbalsts uz platības vienību, kā arī šī atbalsta summa ir vislielākā attiecībā pret saņēmēju apgrozījumu. Pārējo Agrovīdes apakšpasākumu un Natura 2000 pasākuma nozīme saimniecību ekonomikā kopumā ir relatīvi neliela, jo saskaņā ar pieejamiem datiem, šo maksājumu īpatsvars saimniecību neto apgrozījumā nepārsniedz 1%.

Iegūtie rezultāti dod pamatu vērtēt, ka bioloģiskās saimniekošanas atbalsts ir pietiekams, lai nodrošinātu saimniecību – atbalsta saņēmēju ienākumus (par ko liecina gan atbalstīto saimniecību ekonomiskie rezultāti, gan atbalstīto platību palielināšanās), taču, kā norādīts arī līdzšinējos pētījumos, ar esošiem atbalsta pasākumiem ir par maz, lai ieguldītie līdzekļi radītu lielāku atdevi bioloģiskās produktu ražošanas aktivizēšanā un to pieejamībā pircējiem. Lai tiktu sasniegts pasākuma mērķis - sekmēt bioloģiskās lauksaimniecības produkcijas ražošanu, atbalsta politika būtu ciešāk jāsaista ar ražošanu un bioloģisko produktu apriti, vienlaikus sekmējot lauksaimniekiem iespējas realizēt produkciju kā bioloģisku.

Kaut arī 2.ass platībmaksājumi bijuši vienīgais LAP 2007-2013 atbalsta veids 91% no to saņēmējiem, tomēr no izmaksātā atbalsta summas 47% atbalsta nonācis pie saņēmējiem, kuri saņem arī citus atbalsta veidus. Atsevišķiem saņēmējiem kopējā atbalsta summa veido ļoti augstu atbalsta intensitāti, saņemot vairākus platību maksājumus un projektu atbalstu, līdz ar to sasniedzot ļoti augstu kopējo atbalsta līmeni.

Pētījuma gaitā identificētie problēmjautājumi, kas saistīti ar platībmaksājumu piemērošanu un to ietekmi, līdz šim nav pētīti vai pētīti nepietiekami. Tajā skaitā ir, piemēram, bioloģiskās lauksaimniecības atbalsta un bioloģiskās produkcijas ražošanas saistības izpēte, nepieciešamā kompensācijas maksājuma lieluma atkarība no saimniecības LIZ platības un iespējamā diferencētā maksājuma ieviešana, ņemot vērā objektīvi atšķirīgas izmaksas dažādās saimniecību grupās u.c., kā arī lielu zemes platību īpašnieki, kuri saņem augstus atbalsta maksājumus, bet gandrīz nemaz neražo lauksaimniecības produkciju.

Darbu veikuši Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūta (LVAEI) Lauku attīstības novērtēšanas nodaļas (LANN) pētnieki Dr.oec.A.Vēveris un Dr. geogr. P.Lakovskis sadarbībā ar nodaļas darbiniekiem. Izsakam pateicību Dr.oec. M.Melecei par sniegtajiem ieteikumiem darba uzlabošanai.

2. DARBA SATURS

Darba mērķis ir novērtēt LAP 2007-2013 ar lauksaimniecību saistīto 2. ass pasākumu ekonomisko nozīmi un devumu vides mērķu sasniegšanā.

Galvenie darba uzdevumi ir sekojoši:

- 1) analizēt ar lauksaimniecību saistīto 2. ass pasākumu atbalsta saņēmēju saimniecību struktūru un ekonomiskos rādītājus ;
- 2) izvērtēt zemes izmantošanas tendences MLA teritorijās, to dinamiku;
- 3) apkopot un novērtēt ekonomiskās ietekmes un vides mērķu sasniegšanas analīzei nepieciešamos MLA un Agrovides pasākumu rādītājus.

Darba ietvaros veikti šādi vērtējumi:

- 1) LAP 2007-2013 2.ass platībmaksājumu raksturojums, ietverot to mērķi, būtību, īsu teorētisko pamatojumu un vēsturisko attīstību;
- 2) Atbalsta sabiedriskā finansējuma, saņēmēju un to struktūras analīze;
- 3) Zemes izmantošanas tendenču un lauksaimniecības nozares rādītāju analīze mazāk labvēlīgo apvidu (MLA) teritorijās un teritorijās ārpus MLA;
- 4) MLA atbalsta ietekme uz saimniecību ekonomisko situāciju, analizējot produkcijas vērtības un neto pievienotās vērtības (NPV) izmaiņas, kā arī atbalsta lomu NPV veidošanā;
- 5) Saņemtā Agrovides atbalsta ietekme uz saimniecību ekonomiskajiem rādītājiem;
- 6) Vairāku platībmaksājumu pārklāšanās novērtējums;
- 7) LAP 2. ass platībmaksājumu ieguldījums vides mērķu sasniegšanā (t. sk. ekosistēmu uzturēšanā, bioloģiskās daudzveidības, ūdens un augsnes aizsardzībā, marginalizācijas mazināšanā).

3. IZMANTOTIE/APKOPOTIE DATI UN IZVĒLĒTĀS METODES

Darba veikšanai, atbilstoši darba uzdevumam, tika izmantoti sekojošie **datu avoti**.

1. Lauku atbalsta dienesta dati

Izmantota Lauku atbalsta dienesta (LAD) datu bāzes informācija par atbalsta saņēmējiem 2.1.2., 2.1.3. un 2.1.4. pasākumā (pēdējo reizi dati atjaunoti 2013.gada jūlijā un augustā), kā arī par 1.un 3.ass projektu pasākumu atbalsta saņēmējiem atbilstoši stāvoklim 2013.gada 28.janvārī.

Dati par ELFLA publiskā finansējuma izmantošanu iegūti no LAD publiskotās informācijas par stāvokli uz 2013.gada 1.augustu.

Zemes izmantošanas tendenču vērtēšanā šajā atskaitē datu analīze galvenokārt veikta, balstoties uz LAD noteiktajām lauku bloku kopējām platībām, atbalstam pieteikto platību izmantošanas veidiem (sējumu kultūrām) un rādītājiem par deklarēto un apmaksāto platību saimniecībās. Zemes izmantošanas izmaiņu raksturošanai dati analizēti gan saimniecību, gan administratīvo vienību (novadu, pagastu) griezumā. Pētījumā galvenokārt izmantoti LAD lauku bloku telpiskie dati par laika periodu no 2007. līdz 2012. gadam. Analizēta informācija par 2. ass platībmaksājumiem – maksājumi lauksaimniekiem par nelabvēlīgiem dabas apstākļiem teritorijās, kas nav kalnu teritorijas (MLA), Natura 2000 maksājumi un Agrovīdes maksājumi, kuri ietver apakšpasākumus Bioloģiskās lauksaimniecības attīstība (BLA), Rugāju lauks ziemas periodā (RLZP), Bioloģiskās daudzveidības uzturēšana zālajos (BDUZ), Integrētās dārzkopības ieviešana un veicināšana (IDIV). Atsevišķiem platībmaksājumiem ar nemainīgu likmi apmaksātā platība iegūta aprēķina rezultātā, balstoties uz kopējo summu un likmi. Apkopotie platību maksājumu dati parāda informāciju gan par deklarētajām, gan apmaksātajām platībām. Novērtējumā izmantoti arī LAD zemes vizuālā apsekojuma dati, kuri sākotnēji balstīti uz VZD kadastra informāciju. Dati ir analizēti valstī kopumā, MLA teritorijās, kā arī novadu un pagastu griezumā.

Gan lauksaimniecības nozares, gan arī vides aspektā nozīmīgs ir lauksaimniecības zemju īpatsvars, LIZ struktūra un tās telpiskais izvietojums. Tāpēc datu analīzei zemes izmantošanas izmaiņu un vides kontekstā LIZ platība aplūkota kultūru grupu sadalījumā – aramzemē sētie zālāji, pārējā aramzeme un pastāvīgās pļavas un ganības, neietverot analīzē ilggadīgo stādījumu platības. Turklāt, izmantoti IAKS dati par deklarētajām kultūraugu platībām (graudaugu un tehnisko kultūru sējumiem u.c.) 2007.-2012.gadā.

Informācijas nolūkos analizēti arī LAD dati par iepriekšējā periodā LAP 2004-2006 atbalstītajām saimniecībām attiecīgajos atbalsta pasākumos MLA un Agrovīde.

2. Lauku saimniecību uzskaites datu tīkla (SUDAT) dati

Papildus LAD datu bāzei, ļoti nozīmīgs informācijas avots lauku saimniecību vērtēšanā ir SUDAT datu bāze. Darbā ir apkopota informācija par saimniecībām, kuras ir iekļautas SUDAT datu bāzē un par kurām ir pieejama informācija par 2008.-2011.gadu. Tādas saimniecības, par kurām pieejama SUDAT informācija par visiem šiem četriem gadiem, ir 767.

SUDAT izlases kopas saimniecības ir izmantotas MLA un Bioloģiskās lauksaimniecības atbalsta ietekmes novērtēšanai uz saimniecību ekonomisko situāciju. No SUDAT kopas tika izvēlētas 200 saimniecības, kas nav saņēmušas MLA atbalstu, un 467 saimniecības, kas ir saņēmušas minēto atbalstu. Izvēlētas SUDAT

saimniecības pārstāv 4 galvenās saimniecību lieluma grupas (atkarībā no standarta izlaides – mazās, vidēji mazās, vidējās un lielās) un 3 izplatītākās specializācijas grupas (laukkopība, piena lopkopība un jauktā lauksaimniecība), kas ļauj analizēt datus arī šādos griezumos.

Atbalsta atdeves novērtēšanai Agrovides apakšpasākumā „Bioloģiskās lauksaimniecības attīstība” ir izmantoti dati par saimniecībām, kuras saņēmušas šī pasākuma atbalstu vismaz 3 gadus laikā no 2008. līdz 2012.gadam ieskaitot, un par kurām SUDAT pieejami dati par visu šo periodu – tādas ir 115. Bāzes kopai izmantotas saimniecības, kuras vispār nav izmantojušas šī pasākuma atbalstu un kurām dati pieejami par visu minēto periodu – tādas ir 549 (no tām 10 norādījušas, ka saimnieko bioloģiski, pāriet uz bioloģisko ražošanu vai izmanto abas metodes).

3. Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) dati

Darbā izmantoti šādi CSP dati:

- 2003.gada lauksaimniecības struktūras apsekojuma rezultāti;
- 2007.gada lauksaimniecības struktūras apsekojuma rezultāti;
- 2010.gada lauksaimniecības skaitīšanas dati;
- biļeteni „Lauku saimniecības Latvijā”;
- dati par lauksaimniecības dzīvnieku skaitu.

Minētie dati izmantoti, lai analizētu tendences zemes izmantošanā un lauksaimniecības nozares attīstībā pēc platībmaksājumu ieviešanas (ietverot datus par lauku saimniecību skaitu un struktūru).

4. Zemkopības ministrijas apkopotā informācija par bioloģisko lauksaimniecības produktu ražošanu laikā no 2006. līdz 2012.gadam.

5. Lauksaimniecības datu centra (LDC) dati

Izmantota LDC apkopotā informācija par lopu skaitu pagastos kopš 2007. gada. Kā atskaites datums izmantots attiecīgā gada 1. jūlijs. Tāpat izmantoti dati par lopu novietņu kopējo skaitu un to sadalījumu grupās pēc lopu skaita. Apkopotie dati analizēti MLA kategoriju griezumā.

6. Iepriekšējo pētījumu un atsevišķu diskusiju laikā iegūtā informācija

LANN 2013. gadā pabeidza pētījumu „VPM un LAP platību maksājumu rādītāji, atbalsta tendences un nozīme lauksaimniecības zemju izmantošanā un saimniecību izaugsmē”. Tajā apkopotie dati, iegūtie rezultāti un atziņas izmantotas šajā pētījumā. Tāpat, piedaloties LANN ierosinātajos mazo un vidēji mazo lauku saimniecību semināros – diskusijās Viļānos un Priekuļos (2013.gada 5. un 6.septembrī), tika gūta informācija arī par to, kā lauksaimnieki vērtē platībmaksājumu atbalstu, kā arī citas atziņas, ko lietderīgi izmantot atbalsta politikas veidošanai saistībā ar platībmaksājumiem.

Izvēlētās metodes

Darbā ir izmantotas ekonomiskās analīzes metodes un paņēmieni. Galvenās kvantitatīvās metodes, kas izmantotas datu apstrādē un rezultātu ieguvē, ir grupēšana un salīdzinošā analīze. Secinājumu un priekšlikumu izstrādē izmantota loģiski konstruktīvā analīze un interpretācija. Rezultātu attēlošanai izmantota arī grafiskā metode.

Novērtējumu veikšanas teorētiskais pamats ir Latvijas un ārvalstu zinātnieku pētījumi, ELANT vadlīnijas, arī LANN ietvaros veiktie metodoloģiskie pētījumi un līdzšinējā pieredze.

Vērtējot MLA atbalsta ietekmi uz zemes izmantošanu, veikts zemes izmantošanas salīdzinājums diviem atšķirīgiem periodiem: laikā no 2003. līdz 2007. gadam (ietverot gadu pirms šo atbalsta maksājumu uzsākšanas, pirmās atbalsta programmas periodu LAP 2004-2006 un noslēdzot ar pašreizējās programmas pirmo gadu) un LAP 2007-2013 periodu (no 2007. līdz 2012. gadam). Šajā laikā ir mainījies administratīvi-teritoriālais iedalījums, kā arī pieejamie datu avoti, tādēļ abi šie periodi analizēti atsevišķi. Par pirmo periodu analizētas galveno aramzemes kultūru (graudaugi, tehniskās kultūras un kartupeļi) sējumu platību, kā arī liellopu skaita izmaiņas rajonu līmenī, bet par otro – iepriekšminēto sējumu, kā arī aramzemē sēto zālāju un pastāvīgo pļavu un ganību deklarēto platību izmaiņas novadu līmenī, vērtējumu veicot arī MLA kategoriju dalījumā.

Ekonomiskā analīze tika veikta ar metodēm, kas saistītas ar divu atšķirīgu datu avotu izmantošanu.

SUDAT datu izmantošana

Analizējot MLA platību maksājumu ietekmi uz lauku saimniecību ekonomisko situāciju, vērtēta produkcijas vērtības un neto pievienotās vērtības (NPV) dinamika 2008.-2012. gadā, salīdzinot saimniecības, kuras atrodas ārpus MLA teritorijām un tās saimniecības, kas ir saņēmušas MLA atbalstu.

Alternatīva metode būtu salīdzināt MLA teritorijā esošās saimniecības ar atbalstu un bez atbalsta, tomēr pēdējo SUDAT kopā ir tikai 2, tādēļ metode nav pielietojama. Šīs saimniecības tāpat kā SUDAT saimniecības, kas nav saņēmušas VPM atbalstu (tādu 2012. gadā ir 16 ar vidējo LIZ platību 12 ha), netika iekļautas izvēlētajā analīzē, lai izvairītos citu faktoru ietekmes, kas, iespējams, noteikuši atbalsta esamību/neesamību, un saglabātos vien teritorijas MLA statusa un saņemtā atbalsta ietekme.

Līdzīga pieeja izmantota arī Agrovides apakšpasākuma „Bioloģiskās lauksaimniecības atbalsts” vērtēšanai. Pārējo Agrovides apakšpasākumu, kā arī Natura 2000 pasākuma ekonomiskā nozīme vērtēta, izmantojot atbalsta summas attiecību pret atbalstīto saimniecību neto apgrozījumu un novērtējot tā lomu NPV.

Ekonomiskās ietekmes vērtēšanai SUDAT izlases kopas dati izvēlēti tādēļ, ka SUDAT pašlaik Latvijā ir vienīgais avots, kas apkopo plašu un reprezentatīvu informāciju par lauku saimniecību ekonomiskajiem rādītājiem. SUDAT izlase ietver 1000 saimniecību (ar ekonomisko lielumu virs SI¹ 4000 EUR gadā), kuras atlasītas saskaņā ar EK noteiktiem kritērijiem, lai nodrošinātu reprezentativitāti. Darba ietvaros veicot saimniecību grupējumus, katrā grupā ietilpst vismaz 10 saimniecības. Grupējot saimniecības pēc specializācijas un ekonomiskā lieluma, tika izmantoti 2012. gada rādītāji.

LAD platību maksājumu datu bāzes izmantošana

Tās dati ir izmantoti atbalsta saņēmēju skaita, izmaksāto atbalsta summu un atbalstīto platību novērtēšanai dalījumā pa pasākumiem un apakšpasākumiem, ietverot reģionālo griezumu. Pieejamajā LAD datubāzē par atbalsta platību veiktās izmaksas atšķirībā no deklarēto platību telpiskajiem datiem ir piesaistītas nevis lauku blokiem, bet atbalsta saņēmējam un tāād teritoriāli var tikt apkopotas pēc viņa dzīvesvietas. Līdz ar to MLA atbalsta maksājumi, saņēmēju skaits un atbalstītās platības apjoms analīzē var parādīties arī tajās teritorijās, kurām nav MLA statusa. Citas nobīdes MLA teritoriju starpā ir grūti atklāt. Nav pētījumu par to, cik daudzi zemes īpašnieki vai apsaimniekotāji nedzīvo tieši atbalstītajā teritorijā vai tās tuvumā. Tomēr, ja analīzē

¹ SI (standarta izlaide) – standartizēta produkcijas vērtība, pieņemot reģiona vidējos ražības un produktivitātes rādītājus un cenas (Latvijā tiek izmantoti valsts vidējie rādītāji).

Rīgā dzīvojošos 2.ass platībmaksājumu atbalsta saņēmējus, kas daļēji raksturo minēto nesakrītību apjomu, tad jāsecina, ka to skaits salīdzinoši nav liels – 133 saņēmēji ar kopējo izmaksāto atbalsta summu LVL 829.8 tūkst. (2007.-2012.g.kopā), kas ir 0,26% no kopējām izmaksām. Rīga šī pētījuma teritoriālajā grupējumā iekļauta Pierīgas reģionā.

LAP 2.ass pasākumu mērķis ir ilgtspējīga zemes apsaimniekošana, tāpēc uzraudzības sistēmā rezultātu rādītājs ir sekmīgi apsaimniekotā platība, un nav paredzēta ekonomisko rādītāju apkopošana par platību atbalsta saņēmējiem. To ekonomiskajai raksturošanai daļēji tika izmantota LANN izveidotā atbalsta saņēmēju datubāze, kas balstīta uz LAD projektu pasākuma datubāzes datiem, atlasot saimniecības, kas saņem gan platībmaksājumus, gan ir realizējušas kādu projektu. Šādu saimniecību skaita un saņemtā 2.ass pasākumu atbalsta īpatsvars tika izmantots salīdzinošajā analīzē par atbalsta apjoma sadalījumu, bet izmantot atsevišķos pasākumos pieejamo šo saimniecību finanšu informāciju ar ekonomiskās analīzes metodēm pagaidām nav iespējams. Uzraudzības rādītāju sistēmā šī informācija piesaistīta projekta uzraudzībai, atskaites par saimniecību tiek iesniegtas projektu līmenī un bieži atšķiras vienas saimniecības viena pārskata gada finanšu dati, kas iesniegti vairākos projektos un pasākumos. Datubāzē viena atbalsta saņēmēja pārskati savstarpēji netiek salīdzināti un pārskata gads nav piesaistīts kā unikāls indekss attiecīgajai finanšu informācijai. Tieši platību maksājuma ekonomiskās ietekmes novērtēšana ir apgrūtināta, jo nav apkopotu finanšu datu par saimniecībām, kas saņem tikai platību atbalsta maksājumus. Rezultātu vērtēšanā ņemts vērā, ka MLA pasākuma platības arī pārklājas ar Agrovīdes un Natura 2000 maksājumu platībām.

Lai novērtētu 2. ass platību maksājumu atšķirības telpiskā griezumā LANN apkopotie dati, izmantojot ĢIS pieeju, attēloti dažādās kartēs un kartoshēmās. Datu telpiskā apstrāde veikta ar *ArcGIS 10.1* programmatūru.

Izmantotie saimniecību grupējumi

Saimniecību grupējumi pēc lieluma ir veikti, izmantojot CSP un SUDAT pielietoto klasifikāciju ekonomiskā lieluma grupās, izmantojot standarta izlaidi (SI). Tomēr, ņemot vērā vajadzību nodrošināt datu reprezentativitāti un nelielo saimniecību skaitu lielāko saimniecību grupās (kā arī samērā līdzīgus ekonomiskos rādītājus tajās), darbā ir apvienotas saimniecību grupas ar SI 25-50 tūkst.EUR un 50-100 tūkst.EUR (vidējās saimniecības), kā arī saimniecības ar SI 100-500 tūkst.EUR un virs 500 tūkst.EUR (lielās saimniecības).

Kopsakarība starp CSP, SUDAT izmantoto klasifikāciju un šajā darbā izmantotajiem grupu apzīmējumiem (ļoti mazas, mazas, vidēji mazas, vidējas un lielas saimniecības) ir apkopota 1.tabulā.

SUDAT izlases sliekšnis Latvijā ir 4 tūkst.EUR SI, līdz ar to saimniecības ar mazāku SI netiek tajā iekļautas, un šo saimniecību dati pie SUDAT datu analīzes nav pieejami. Savukārt izmaksātā atbalsta struktūras analīzē ir izmantoti Integrētās administrācijas un kontroles sistēmas (IAKS) un CSP dati, kuri ietver arī saimniecības ar mazāku SI. Šajos gadījumos ir papildus izdalīta arī ļoti mazo saimniecību grupa (ar SI līdz 4 tūkst.EUR). Šīs grupas izdalīšana ir būtiska arī tādēļ, ka tajā ietilpst vislielākais saimniecību skaits (saskaņā ar 2010.gada lauksaimniecības skaitīšanu – 61,4 tūkst.saimniecību jeb 74% no visām,par kurām iegūti skaitīšanas rezultāti).

1.tabula. Lauku saimniecību dalījums ekonomiskā lieluma klasēs

Standarta izlaide tūkst. EUR	CSP lietotie grupu nosaukumi	SUDAT klasifikācijas grupas	Šajā darbā lietotie grupu nosaukumi
līdz 3.9	mazās	zem SUDAT sliekšņa	Ļoti mazās saimniecības
4.0 - 14.9		1.	Mazās saimniecības
15.0 - 24.9	vidējās	2.	Vidēji mazās saimniecības
25.0 - 49.9		3.	Vidējās saimniecības
50.0 - 99.9		4.	
100.0 - 499.9	lielās	5.	Lielās saimniecības
500.0 un vairāk		6.	

Avots: Autoru apkopojums, izmantojot CSP un SUDAT publikācijas

Augkopības vai lopkopības ražošanas nozares vienības standarta izlaide (SI) ir attiecīgā reģiona cenās novērtēta, no viena lauksaimniecības kultūras hektāra vai viena mājlopa iegūtās produkcijas vērtība gada laikā. Saimniecības ekonomiskais lielums ir visu tās ražošanas nozaru standarta izlaides kopsumma. Šo lielumu izmanto, lai varētu savstarpēji salīdzināt ražošanas struktūras ziņā atšķirīgas saimniecības (dažādas audzējamās kultūras, sējumu platības, mājlopu grupas un skaits tajās) un to darbības rezultātus. Eiropas Savienībā saimniecību ekonomisko lielumu izsaka eiro.(SUDAT). Saimniecību SI rāda, cik saimniecība ir liela ekonomiski, proti, cik daudz produkcijas tā varētu saražot, ņemot vērā sniegto informāciju par apsēto platību, lopu skaitu. Tomēr vienāda ekonomiskā lieluma saimniecībām var būt ļoti atšķirīgs saimniecības LIZ. Saimniecības LIZ platība tieši neietekmē tās SI un otrādi, jo SI ir atkarīga tikai no ražotās produkcijas veida un apjoma. Atsevišķos gadījumos darbā ir analizēta saimniecību LIZ platība, kas rāda potenciālu zemes jomā, tomēr grupējums atkarībā no LIZ platības netiek uzskatīts par primāro, jo zeme ir tikai viens no resursiem, kas nosaka saimniecības darbību.

Saimniecību specializācijas virzieni ir izdalīti, ņemot vērā datu avotos (CSP un SUDAT) uzrādīto klasifikāciju. Latvijā lauku saimniecības tiek iedalītas 9 specializācijas grupās: laukkopība, dārzenkopība, ilggadīgo kultūru audzēšana, piena lopkopība, ganāmo mājlopu audzēšana, cūkkopība un putnkopība, jaukta augkopība, jaukta lopkopība, jaukta specializācija (augkopība un lopkopība).

Ņemot vērā, ka minētajās grupās ir ļoti atšķirīgs pārstāvju skaits, SUDAT datu analizē ir iekļautas tikai tās specializācijas grupas, kurās bija pietiekams pārstāvju skaits, lai datus varētu uzskatīt par reprezentatīviem (vismaz 10 saimniecības):

- a. laukkopība
- b. piena lopkopība
- c. pārējo ganāmo mājlopu audzēšana (tikai bioloģiskajām saimniecībām)
- d. jaukta specializācija (augkopība un lopkopība).

4. DATU ANALĪZE

4.1. Situācijas raksturojums

4.1.1 LAP 2007-2013 ar lauksaimniecību saistīto 2.ass platībmaksājumu analīze

Kopējā lauksaimniecības programma (KLP) ir balstīta uz 2 pīlāriem – lauksaimniecības un lauku attīstību. Lauku attīstības pasākumi Latvijā tiek realizēti ar Lauku attīstības programmu. Latvijas LAP 2007-2013 atbalsta pasākumi izveidoti 4.prioritārajos virzienos – asīs, un 2.ass pasākumi orientēti uz videi saudzīgu saimniekošanas metožu sekmēšanu LIZ un meža zemēs, kā arī lauksaimniecības saglabāšanu mazāk labvēlīgos apvidos. „Lauksaimniecības” pasākumu mērķis saskaņā ar LAP 2007-2013 ir „lauksaimniecības zemes ilgtspējīga izmantošana, atbalstot vidi saudzējošu ražošanas metožu pielietošanu, aizsargājot, bagātinot un ilgtspējīgi izmantojot dabas resursus un ainavas lauku apvidos”. LAP 2007-2013 ieviešanas gaitā šie atbalsta maksājumi, kuri visi ir platībmaksājumi ar noteiktu likmi uz vienu hektāru atbalsta tiesīgās zemes, sastāda ievērojamu 2. pīlāra finansējuma daļu. Tomēr savstarpēji šie maksājumi ir diezgan atšķirīgi gan pēc pasākumu mērķa, gan atbalstītajām platībām (piem., MLA un Agrovides apakšpasākumi), gan atbalsta likmēm, līdz ar to arī atšķiras izmaksātais finansējums. Atbalsta platības arī ievērojami pārklājas. Definētie mērķi savā būtībā ietver divus galvenos aspektus – lauksaimniecības zemes ilgtspējīga izmantošana un vides aizsardzība. Līdz ar to attiecīgo pasākumu vērtēšanā nepieciešams ievērtēt šos abus aspektus. Šis ziņojums ir pirmais novērtēšanas ziņojums, kurā ir mēģināts integrēt gan vides, gan ekonomiskos rezultātus. Tas darīts ar mērķi, lai varētu pilnīgāk un objektīvāk izvērtēt 2.ass pasākumus, kuru nozīme LAP 2007-2013 ir ļoti liela (to plānotais sabiedriskais finansējums ir LVL 365 milj.jeb 37,5% no visa LAP publiskā finansējuma).

Lielākā daļa – 93,7% jeb LVL 342 milj. no 2.ass finansējuma ir paredzēti maksājumiem lauksaimniecības platībām, un tiek analizēti šajā ziņojumā. Pārējie LVL 23 milj. ir paredzēti mežsaimniecības platībām, tai skaitā neizmantoto lauksaimniecības zemju apmežošanai.

LAP 2007-2013 ietilpst trīs platībmaksājumu pasākumi par lauksaimniecības zemēm:

- 2.1.2. pasākums „Maksājumi lauksaimniekiem par nelabvēlīgiem dabas apstākļiem teritorijās, kas nav kalnu teritorijas” (MLA),
- 2.1.3. pasākums „Natura 2000 maksājumi un maksājumi, kas saistīti ar Direktīvu 2000/60/EKK”,
- 2.1.4. pasākums „Agrovides maksājumi”.

Šie pasākumi galvenokārt ir saistīti ar lauku attīstības trešā darbības virziena – lauku dabas resursu ilgtspējīga apsaimniekošana – realizāciju, tomēr dod ieguldījumu arī ienākumu vairošanā laukos (2.virziens)².

Visus minētos pasākumus vieno tas, ka atbalsts tajos ir kompensācija par zaudējumiem un negūtajiem ienākumiem, kas saistīti ar apgrūtinājumiem un paaugstinātu saistību uzņemšanos vides aizsardzības nolūkā. Līdz ar to maksājumi tiek attiecināti uz platību, jo arī negūtie ienākumi tiek attiecināti uz platības vienību.

² Latvijas lauku attīstības valsts stratēģijas plāns 2007.-2013.gadam. Zemkopības ministrija. (ar labojumiem 18.10.2011.) www.zm.gov.lv

LAP 2007-2013 atvēlētā sabiedriskā finansējuma sadalījums 2. asī starp ES dalībvalstīm parādīts 1. pielikumā. Salīdzinot ELFLA 2.ass finansējuma sadalījumu starp dalībvalstīm redzams, ka Latvijā ievērojami līdzekļi novirzīti MLA pasākumam, t.i., viens no augstākajiem rādītājiem. Savukārt Agrovīdes pasākumam atvēlētais finansējums ir viens no zemākajiem ES dalībvalstu starpā.

Platībmaksājumi ir samērā jauns atbalsta veids ne tikai Latvijā, bet arī ES un citur pasaulē, kas strauji ieguva popularitāti galvenokārt šī gadsimta sākumā kā risinājums situācijai, kad nepieciešams saglabāt lauksaimnieku ienākumus, vienlaikus izvairoties no pārprodukcijas un resursu nelietderīga patēriņa.

Iepriekš dominējošais cenu atbalsts (vai cita veida atbalsts, kas tieši saistīts ar produkcijas apjomu) tika ļoti kritizēts ne vien kā tirgu un konkurenci kropļojošs, dārgs un neefektīvs sabiedrībai kopumā (Neal, 2007), bet arī kā videi viskaitīgākais atbalsta veids (Chauffour, 2008).

Arī strukturālajiem pasākumiem, pie kuriem pieder investīciju atbalsts, literatūrā ir identificēti nozīmīgi trūkumi, piemēram, subsidējot ražošanas resursu iegādi, apmēram $\frac{3}{4}$ subsīdiju gala saņēmēji ir resursu ražotāji vai piegādātāji, tātad tās nenonāk lauksaimniecības sektorā (Upīte, 2010). Arī Eiropas Sadarbības un Attīstības organizācijas (ESAO) ziņojumā šajā sakarā norādīts; ka līdz ar izmaksu samazināšanos ražošanas modernizācijas rezultātā lauksaimniecības produktu cenas samazinās, un tie ražotāji, kas nav spējuši piemēroties jaunajām ražošanas metodēm, piedzīvo ienākumu kritumu (OECD, 2002). Līdz ar to, ja publiskais atbalsts tiek novirzīts tikai daļai saimniecību (piemēram, lielākajām), tas sekmē ekonomisku noslāņošanos – daļa saimniecību kļūst vēl konkurētspējīgākas, bet pārējās ienākumi samazinās, kas rada nevienlīdzīgu konkurenci un no valsts līdzsvarotas attīstības viedokļa ir nevēlami.

Kā risinājums situācijai, lai saglabātu lauksaimnieku ienākumus, vienlaikus izvairoties no pārprodukcijas, radās *atbalsts, kas saistīts ar zemi – platībmaksājumi*. Tieši ar šādu atbalstu reformu procesā tiek aizstāts ražošanas vai cenu atbalsts gan ES, gan arī ASV un citās valstīs. Tas iezīmēja nozīmīgu pavērsieni arī tālākajā politikas attīstībā: notika tas, par ko jau 90-to gadu sākumā M.Treisijs rakstīja, ka „daudzi ekonomisti, lai aizsargātos no pārprodukcijas veicināšanas, aizstāv tiešo ienākumu atbalstu, kas vairāk ir saistīts ar personu nekā ar produkciju”. Kaut arī tika atzīts, ka „kompensācijas maksājumi, kuri ir pilnīgi nošķirti no ražošanas, bet ir saistīti ar nepietiekamo ienākumu līmeni, lauksaimnieku vidū ir nepopulāri, tos ir grūti izstrādāt un ieviest” (Treisijs, 1996), tomēr tieši šāds atbalsta modelis laikā no 2000. līdz 2009.gadam pakāpeniski nomainīja līdzšinējo, kurā dominēja ar ražošanu saistīts atbalsts.

Nemot vērā, ka šāds atbalsta veids pastāv samērā neilgi, vēl grūti izdarīt tālejošus secinājumus par tā ietekmi. Esošajos pētījumos secinājumi nav viennozīmīgi. Vācijā veiktajā pētījumā (Happe et al., 2008) secināts, ka atdalītie maksājumi būtiski ietekmē saimniecību struktūru. Negatīvu iespaidu tie atstāj uz nelielajām saimniecībām un tām, kurās ražošana nav rentabla, jo tās tiek spiestas pārtraukt ražošanu. Līdz ar to atbrīvojas resursi citām saimniecībām, kas var sekmēt efektivitātes un ienākumu paaugstināšanos rentablajās saimniecībās. Citi pētnieki (Tongeren 2008, Czyzewski, Poczta-Wajda, Stepien 2009) atzīmē, ka atdalītie maksājumi var radīt ražošanas pārtraukšanu lauksaimniecībai nelabvēlīgās teritorijās un mainīt lauksaimnieku domāšanu no ražotāja uz maksājumu saņēmēju jeb „pensionāru”.

ESAO ziņojumā kā platību maksājumu trūkums tiek atzīts, ka tie lielā mērā nonāk zemes īpašnieku rokās, bet maz ietekmē nomnieku ienākumus, starp kuriem

bieži atrodas nabadzīgākās lauku mājsaimniecības (OECD, 2002). Latvijā gan šajā ziņā situācija ir pretēja, jo zemi nomā galvenokārt lielās saimniecības: mazāko saimniecību grupā (ar SI līdz 4 tūkst.EUR) tikai 7% no izmantotās LIZ ir nomāta, bet lielajās saimniecībās (SI virs 100 tūkst.EUR) – 55% (CSP, 2010).

No minētā apraksta var secināt, ka arī platībmaksājumiem, tāpat kā citiem līdzšinējiem atbalsta veidiem, piemīt trūkumi, tādēļ to efektivitāte konkrētā valstī un reģionā ir vērtējama atsevišķi. Autoru vērtējumā kā nozīmīgs Latvijas laukiem un lauksaimniecībai ir vērtējams tas apstāklis, ka saskaņā ar minēto ESAO ziņojumu, tieši platībmaksājumi vislabvēlīgāk ietekmē lauku saimniecību ienākumus, jo salīdzinājumā ar citiem aplūkotajiem atbalsta veidiem (ražošanas resursu subsīdijām, cenu kompensējošiem maksājumiem un tirgus cenu atbalstu), vislielākā daļa platību maksājumu gala saņēmēju ir lauku saimniecības – saskaņā ar pētījuma datiem 47%, salīdzinājumā ar 17-25% pārējiem atbalsta veidiem. Pie gala saņēmējiem pieskaitot arī citus zemes apsaimniekotājus, minētais īpatsvars platībmaksājumiem sasniedz pat 92%, turpretī pārējiem atbalsta veidiem tas nepārsniedz pat 40% (Upīte, 2010). Šie rādītāji aprēķināti ESAO valstīm. Tā kā Latvijā zemes īpašnieki galvenokārt ir arī lauku saimniecību īpašnieki, tad pēdējo rīcībā nonākusī summa Latvijā sagaidāma vēl lielāka nekā aprakstīts ESAO pētījumā. Pašreizējā darba ietvaros veiktie aprēķini par neto pievienotās vērtības (NPV) izmaiņām, salīdzinot atbalstu saņēmušās un nesaņēmušās saimniecības, apstiprina analizēto platību maksājumu nozīmi saimniecību ienākumu palielināšanā Latvijā.

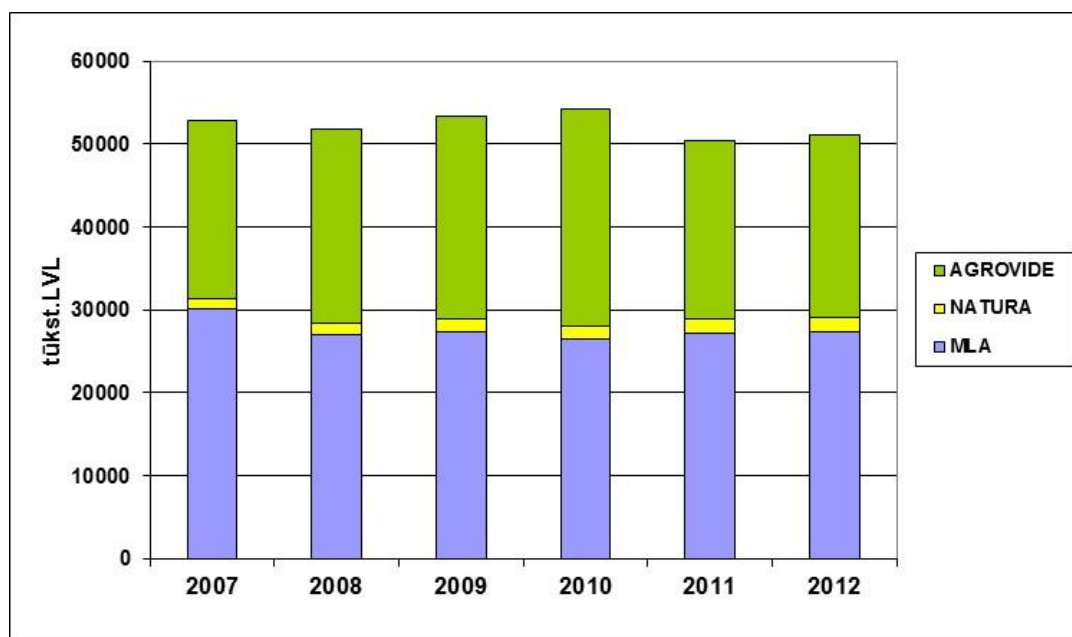
Šeit var atzīmēt, ka ESAO autori kā visefektīvāko ienākumu palielināšanas veidu atzīst tiešos ienākumu atbalsta maksājumus, īpaši ja tie ir pilnībā atdalīti no lauksaimnieciskās darbības. Šādu maksājumu priekšrocība ir arī, ka tie var tikt mērķtiecīgi virzīti tām saimniecībām, kurām politikas veidotāji atzīst par nepieciešamu sniegt palīdzību.

LAP 2007-2013 vislielākās platības 2. ass maksājumos ir MLA pasākumā, jo tajā tiek atbalstītas gandrīz 60% no visām lauku bloku platībām Latvijā. MLA pasākuma platības arī pārklājas ar Agrovīdē un Natura 2000 maksājumu platībām, jo tās galvenokārt atrodas MLA teritorijās.

4.1.2 Atbalsta saņēmēju struktūra un izmaksātais finansējums

LAP 2007-2013 maksājumi par lauksaimniecības platībām (2.1.2., 2.1.3. un 2.1.4. pasākums), kā iepriekšējās pētījumos (LVAEI, 2010) atzīmēts aptver visplašāko LAP 2007-2013 atbalsta saņēmēju loku, tos atbalstot tiešā veidā un pilnībā no publiskā finansējuma. Pašlaik ir apkopoti dati par 2007.-2012.gada maksājumu saņēmējiem (2013.gada augusta dati no LAD datu bāzes), kas rāda, ka šajā laikā minētajos pasākumos izmaksāts atbalsts vairāk nekā 67 tūkstošiem atbalsta saņēmēju, tam novirzot LVL 318,26 milj.

LAP 2007-2013 2.1.2., 2.1.3 un 2.1.4. pasākumos izmaksātās atbalsta summas un to sadalījumu par 2007.-2012.gada iesniegumiem var skatīt 1.attēlā. No datu apkopojuma redzams, ka kopējā visos minētos pasākumos izmaksātā summa šajos gados nedaudz atšķiras LVL 50 -55 milj. intervālā.

1.attēls. LAP 2007-2013 MLA, NATURA 2000 un Agrovīdē pasākumos izmaksātās atbalsta summas par 2007.-2012.gada iesniegumiem (milj.LVL)

Avots: Apkopojums no LAD datu bāzes

Lai noskaidrotu, kādos reģionos šis atbalsts nonācis un kādu ietekmi devis, vispirms analizēta atbalsta saņēmēju struktūra (dalījumā pa reģioniem un lieluma grupām). Plašākais no analizētajiem ir 2.1.2. pasākums (MLA), kuru 2007.-2012.gados saņēmušas 36-51 tūkst.saimniecības katru gadu. 2010.gada saņēmēju datus salīdzinot ar lauksaimniecības skaitīšanas datiem, ir redzams, ka šo atbalstu saņēmušas 60% no uzskaitītajām lauku saimniecībām, kuras atrodas MLA teritorijās. Salīdzinot ar kopējo vienotā platību maksājuma (VPM) saņēmēju skaitu, tas ir 78%, bet ar MLA teritorijās esošo VPM saņēmēju skaitu – 84%.

Savukārt, 2.1.3. pasākumā (Natura 2000 LIZ) 2012. gadā LAP 2007-2013 atbalstu saņēma 89% no visām deklarētajām PPG Natura 2000 teritorijās. Arī Agrovīdē pasākumā saņēmēju īpatsvars ir augsts pret atbalsttiesīgo teritoriju platību: BLA apakšpasākumā atbalstu saņēma 91% no sertificēto bioloģisko saimniecību platībām, bet BDUZ apakšpasākumā atbalstu saņēma 72% no botāniskajiem BVZ.

Atbalsta saņēmēju loku MLA un Natura 2000 maksājumiem ierobežo piederība atbalsttiesīgām teritorijām. Plašākā ir MLA teritorija – tā ietver 74% no valsts kopplatības. MLA atrodas 79% no valstī uzskaitīto lauku saimniecību skaita un 73% no saimniecībās esošās LIZ (CSP, 2010). Būtiski, ka MLA teritorijā esošo saimniecību struktūra ir atšķirīga, salīdzinot ar ārpus MLA esošām, un šī struktūra atšķiras arī starp MLA kategorijām.

Katrā MLA kategorijā esošo pagastu, lauku saimniecību skaits, kā arī to dalījums pa ekonomiskā lieluma grupām attēlots 2.tabulā.

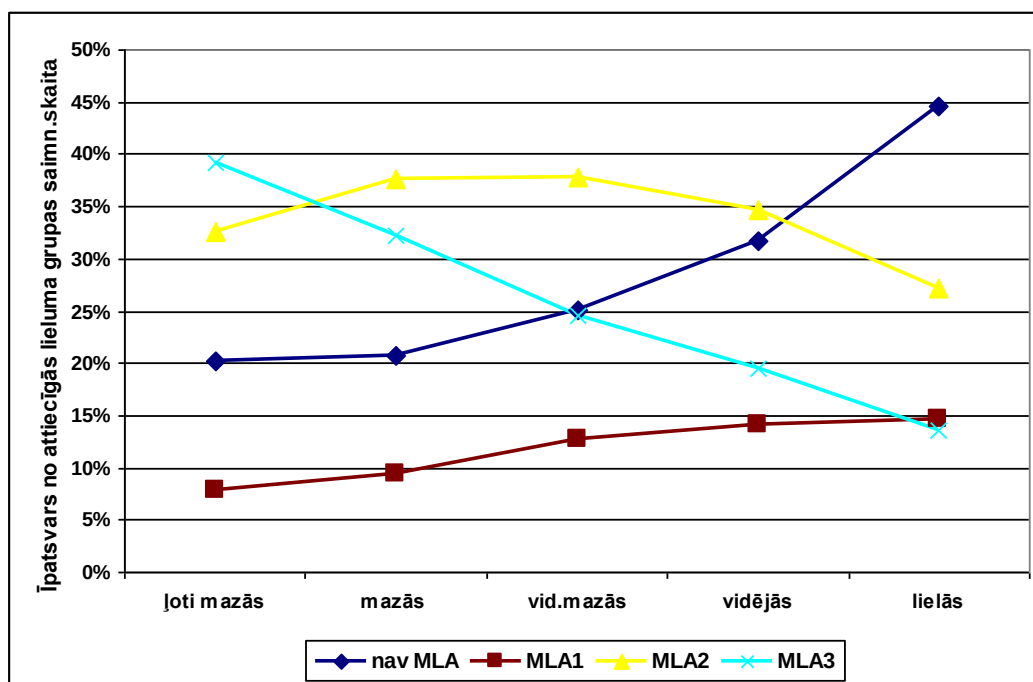
2.tabula. MLA un ārpus tiem esošo pagastu skaits, lauku saimniecību skaits un LIZ platība, kā arī saimniecību dalījums pa lieluma grupām (2010.g.)

	Pagastu skaits	LIZ, ha	Saimniecību skaits	Tajā skaitā, pēc ekonomiskā lieluma (%)					S-bu vid. LIZ, ha
				ļoti mazās	mazās	vid.mazās	vidējās	lielās	
Kopā	511	2 133 356	83 263	74%	18%	3%	4%	1%	25,6
nav MLA	132	605 559	17 714	70%	18%	4%	6%	3%	34,2
MLA1	55	228 799	7 196	67%	20%	5%	6%	2%	31,8
MLA2	161	702 987	28 028	71%	20%	4%	4%	1%	25,1
MLA3	163	596 011	30 325	79%	16%	2%	2%	0,5%	19,7
Kopā MLA	379	1 527 797	65 549	75%	18%	3%	3%	1%	23,3

Avots: autoru apkopojums no CSP lauksaimniecības skaitīšanas un IAKS platību datiem

No tabulas datiem redzams, ka lielākais saimniecību skaits atrodas MLA 2. un 3.kategorijās – kopā 70% no visām uzskaitītajām. Turklāt ir uzskatāma tendence – pieaugot MLA kategorijai (t.i. virzienā no labvēlīgākiem uz nelabvēlīgākiem saimniekošanas apstākļiem) saimniecību struktūrā palielinās mazāko, bet samazinās lielo saimniecību īpatsvars. Īpaši izteikti tas izpaužas MLA 3.kategorijā, kurā arī vidējo saimniecību īpatsvars ir vismazākais, bet lielo saimniecību skaits ir tikai 145 (0,5% no visām MLA 3.kat.saimniecībām), kurpretī ārpus MLA uzskaitītas 476 lielās saimniecības (2,7% no visām).

2.attēls. Saimniecību sadalījums MLA kategorijās (% no visām attiecīgā lieluma saimniecībām, 2010.g.)

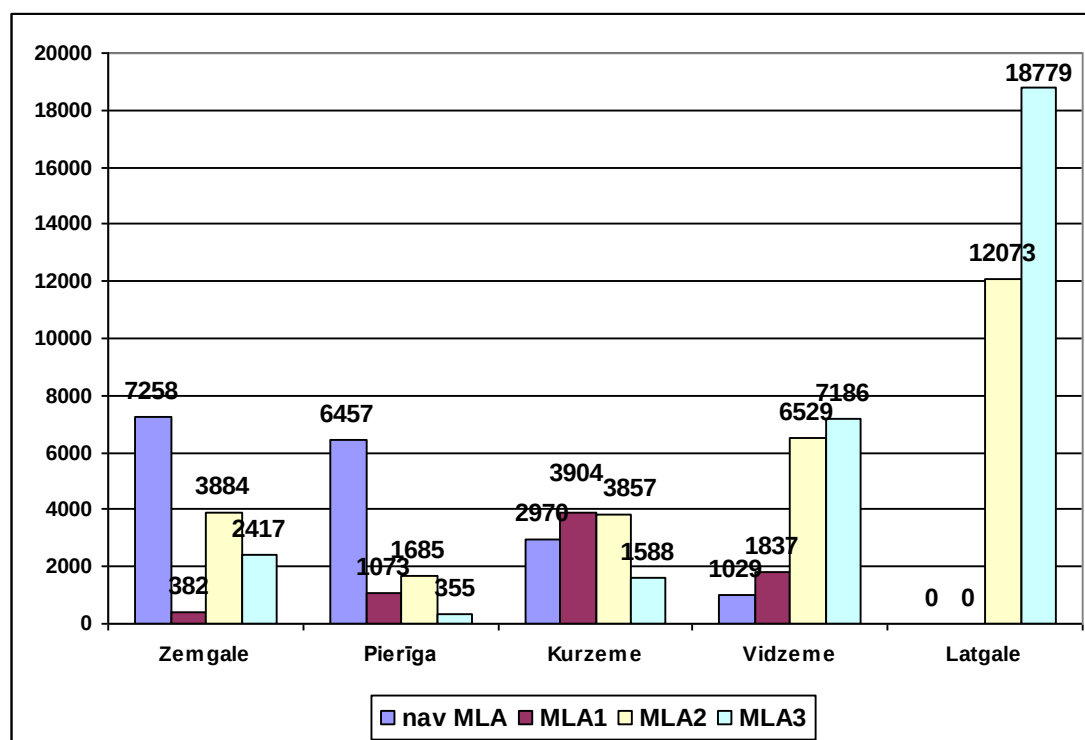
Avots: Apkopojums no CSP skaitīšanas datiem

Vēl uzskatāmāk atšķirīgā saimniecību struktūra redzama 2.attēlā, kur attēlots katras lieluma grupas saimniecību skaita dalījums pa MLA kategorijām. Ārpus MLA teritorijās atrodas tikai 20% no visām ļoti mazajām saimniecībām, bet 45% no lielajām. Arī MLA 1.kategorijā lielo saimniecību īpatsvars ir lielāks nekā mazo, tomēr šī tendence ir vājāk izteikta. Savukārt MLA 2.kategorijas ir lielākais īpatsvars vidēji mazo saimniecību, taču MLA 3.kategorijas zemēs ir visvairāk ļoti mazo saimniecību – 39% no šādām saimniecībām Latvijā, bet ar katru nākamo lieluma grupu MLA 3.kategorijas īpatsvars strauji samazinās. Arī saimniecību vidējā LIZ platība ar katru nākamo MLA kategoriju samazinās – ja ārpus MLA tā ir 34 ha, tad MLA 3.kategorijā

– 19,7 ha (2.tabula). Šie rādītāji liecina, ka MLA teritorijās ir ne vien nelabvēlīgāki dabiskie apstākļi, bet arī pēcLIZ platības un ekonomiski mazākas saimniecības, kas pasliktina to konkurētspēju; turklāt minētā tendence pastiprinās ar katru nākamo MLA kategoriju.

Reģionālā ziņā pastāv būtiskas atšķirības lauku saimniecību struktūras ziņā, īpaši dalījumā pa MLA kategorijām. Latgalē ir vienīgais reģions, kur visa teritorija ir MLA, pie tam tikai 2. un 3.kategorija (3.attēls).

3.attēls. Lauku saimniecību skaits dalījumā pa reģioniem un MLA kategorijām (2010.g.)

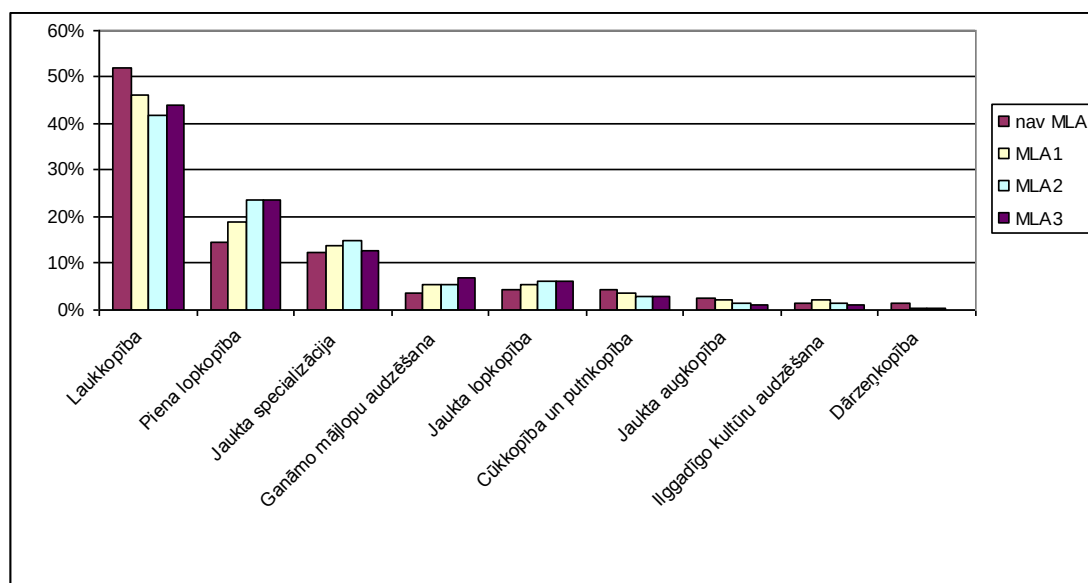
Avots: autoru Apkopojums no CSP skaitīšanas datiem

Arī Vidzemē tikai 6% no lauku saimniecībām ir ārpus MLA, bet 83% atrodas 2. vai 3.kategorijas MLA. Kurzemes lauku saimniecības pa MLA kategorijām izvietotas samērā vienmērīgi, pie tam vismazāk, tikai 13% no visām reģionā, ir MLA3.kategorijā. Savukārt Zemgales un Pierīgas reģionos visvairāk ir ārpus MLA esošu saimniecību – attiecīgi 52% un 67% no visām. Tomēr arī šajos reģionos atrodas arī visu trīs MLA kategoriju zemes. Lauku saimniecību skaita iedalījums pa MLA kategorijām reģionu griezumā apkopots 3.attēlā.

Savukārt analizējot saimniecību lieluma struktūru MLA kategoriju griezumā reģionālā griezumā nav lielu atšķirību. Piemēram, MLA 2.kategorijā ļoti mazo saimniecību īpatsvars mazākais ir Kurzemē – 65% no visām saimniecībām, bet pārējos reģionos to ir 71-73% no visām. Savukārt lielo saimniecību mazāk (0,6% no visām) ir Latgalē, bet pārējos reģionos to īpatsvars ir līdzīgs (1,3-1,5%). Līdzīgi arī 3.kategorijas teritorijās – lielo saimniecību īpatsvars tajās nevienā reģionā nepārsniedz 1%.

Saimniecību dalījums pēc to specializācijām rāda, ka atšķirības specializācijā starp MLA un ārpus MLA teritorijām, kā arī MLA kategorijām pastāv, tomēr galvenās tendences saglabājas līdzīgas (4.attēls).

4.attēls. Dažādas specializācijas lauku saimniecību īpatsvars dalījumā pa MLA kategorijām (2010.g.)

Avots: autoru apkopojums no CSP skaitīšanas datiem

No attēla datiem redzams, ka katras specializācijas grupas ietvaros ir tendences, kas norāda uz tās lielāku izplatību vairāk vai mazāk labvēlīgās teritorijās; piemēram, vislielākais laukkopības saimniecību īpatsvars ir ārpus MLA – 52% no ārpus MLA esošām saimniecībām, savukārt piena lopkopības saimniecību šajās teritorijās ir vismazāk – 14%, toties tās vairāk koncentrētas mazāk labvēlīgos apvidos (MLA 2. un 3. teritorijās tādu ir 24% no visām). Tāpat ganāmo mājlopu, jauktas lopkopības un jauktas specializācijas saimniecību salīdzinoši vairāk ir MLA, savukārt cūkkopības un putnkopības, jauktas augkopības, kā arī ilggadīgo kultūru un dārzenkopības saimniecību īpatsvars pieaug, palielinoties teritorijas labvēlībai. Tomēr, neraugoties uz šīm tendencēm, tik un tā visās kategorijās ar lielu pārsvaru dominē laukkopības saimniecības, un piemēram, ganāmo mājlopu saimniecību īpatsvars starp kategorijām atšķiras salīdzinoši nedaudz – no 4% ārpus MLA līdz 75% MLA 3.teritorijās. Ņemot vērā būtiski atšķirīgo zemes auglību u.c.nosacījumus, iespējams, racionālāka būtu atšķirīgāka saimniecību specializācija, ņemot vērā vietējos apstākļus.

Saņemtā atbalsta teritoriālā struktūra rāda, ka LAP 2007-2013 platībmaksājumu atbalsts koncentrējas Latgalē un Vidzemē – šajos reģionos ir gan lielākais saņēmēju skaits, gan arī izmaksātās summas. Latgales reģionā atrodas 46% atbalsta saņēmēju un tajā izmaksāti 33% no kopējiem izmaksātajiem līdzekļiem attiecīgajos pasākumos. Nozīmīgs apjoms izmaksāts arī Vidzemē – 22% saņēmēju un 28% finansējuma. Pārējos reģionos šis īpatsvars ir mazāks – Kurzemē izmaksāti 17% kopējās šo maksājumu summas, Zemgalē 13%, bet Pierīgā 9%. atbalsta saņēmēju skaita īpatsvars šajos reģionos ir vēl nedaudz mazāks.

Šādu maksājumu izvietojumu lielā mērā nosaka atbalsttiesīgo teritoriju sadalījums, jo MLA, Natura 2000 un BDUZ teritorijas ir fiksētas, un lielākā daļa no tām atrodas Vidzemē un Latgalē. Taču jāatceras, ka šie maksājumi savā būtībā ir kompensējošie maksājumi, kuru mērķis ir daļēji kompensēt dabisko faktoru (MLA maksājumi) vai ar vidi saistītu ierobežojumu (Agrovides pasākumi) izraisīto ienākumu samazinājumu.

Atbalsta saņēmēju skaits dalījumā pa MLA kategorijām apkopots 3.tabulā. No tās redzams, ka salīdzinot ar CSP uzskaitīto saimniecību skaitu, 2010.gadā salīdzinot ar 2007.gadu atbalsta saņēmēju īpatsvars visu saimniecībuskaitā ir palielinājies, īpaši ārpus MLA un MLA 1.kategorijas zemēs. Ārpus MLA atbalsta saņēmēju īpatsvars visu saimniecību skaitā ir ievērojami mazāks, taču dažādās MLA kategorijās – līdzīgs.

3.tabula. Lauku saimniecību skaits, kas saņēmušas atbalstu 2.1.2., 2.1.3. un 2.1.4 pasākumos 2007.-2012.gados no LAP2007-2013 un to īpatsvars aktīvo saimniecību skaitā

Teritorija	Atbalstīto saimniecību skaits							% no visām saimn.	
	2007-2012	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2007	2010
nav MLA	4 768	3 467	3 600	3 519	3 444	2 151	2 220	13%	19%
MLA1	6 563	5 324	4 741	4 575	4 446	4 175	4 088	55%	62%
MLA2	27 030	22 367	20 308	19 467	18 624	17 489	16 921	63%	66%
MLA3	29 240	23 693	21 757	20 966	20 127	19 119	18 406	66%	66%
Pavisam	67 601	54 851	50 406	48 527	46 641	42 934	41 635	51%	56%

Avots: autoru apkopojums no LAD un CSP datiem

Atbalsta saņēmējiem izmaksātās summas un to dinamika dalījumā pa pasākumiem (Agrovides apakšpasākumiem) apkopota 4.tabulā. No tās redzams, ka vidēji visvairāk saņem bioloģiskās lauksaimniecības atbalsta (2.1.4./ 1. apakšpasākums) saņēmējs – laikā no 2007.-2012.gadam LVL 14 352. Nākamās vietas ieņem RLZP un VEI atbalsta saņēmēji- šie ir Agrovides apakšpasākumi, kas pieejami visā Latvijas teritorijā (VEI līdz 2010.gadam). Savukārt MLA maksājums vidēji uz atbalsta saņēmēju ir mazāks – kopā 2007.-2012.gados tikai LVL 2 636, bet Natura 2000 – vēl mazāks. Redzams, ka vidējai maksājuma summai uz saņēmēju šajā laikā ir tendence palielināties, īpaši bioloģiskās lauksaimniecības un integrētās dārzkopības apakšpasākumos.

4.tabula. Vidēji izmaksātās 2.ass platībmaksājumu summas vienam maksājuma saņēmējam laikā no 2007.-2012.gadam, LVL

Pasākums (apakš-pasākums)	Vidēji izmaksātā summa vienam atbalsta saņēmējam, LVL						
	2007-2012	2007	2008	2009	2010	2011	2012
MLA	2 636	592	592	630	671	723	753
NATURA	1 055	229	243	256	265	282	290
BLA	14 352	2 382	2 442	2 783	3 573	4 389	4 539
RLZP	8 061	x	2 284	2 546	2 725	2 868	3 044
VEI	4 868	1 294	1 332	1 368	1 368	x	x
IDIV	3 751	x	706	826	1 017	1 613	1 595
BDUZ	2 984	722	681	693	695	703	704
BI	416	148	148	151	135	92	95
Vidēji	4 708	963	1 041	1 116	1 181	1 197	1 256

Avots: autoru apkopojums no LAD datu bāzes

Neraugoties uz to, ka platībmaksājumu atbalsta saņēmēji galvenokārt atrodas MLA 2. un 3.kategoriju teritorijās, tomēr, rēķinot uz vienu saņēmēju, izrādās, ka vidēji lielākas summas saņem ārpus MLA esošās saimniecības, bet palielinoties MLA kategorijai, vidēji saņemtās summas samazinās (5.tabula).

Laika posmā no 2007.-2012.gadam vidēji viena saimniecība, kas ir saņēmusi atbalstu vismaz vienā no analizējamajiem pasākumiem, kopā šajos pasākumos ir saņēmusi atbalstu LVL 8 094 ārpus MLA, bet MLA 3.kategorijā tikai LVL 4 187.

5.tabula. Vidēji uz vienu saņēmēju izmaksātās 2.ass platībmaksājumu kopsummas no 2007.-2012.gadam dalījumā pa MLA kategorijām,LVL

Teritorija	Vidēji izmaksātā summa vienam atbalsta saņēmējam, LVL						
	2007-2012	2007	2008	2009	2010	2011	2012
nav MLA	8 094	1 927	1 935	2 030	2 189	2 343	2 352
MLA1	4 923	1 115	1 149	1 236	1 261	1 143	1 196
MLA2	4 622	929	1 004	1 082	1 150	1 174	1 224
MLA3	4 187	821	905	968	1 019	1 101	1 165

Avots: autoru apkopojums no LAD datu bāzes datiem

Te jāuzsver, ka LAP 2007-2013 platībmaksājumu kompensējošais raksturs nenozīmē priekšrocību radīšanu atbalstītajām teritorijām vai tos saņēmušajām saimniecībām, bet tikai kompensāciju par negūtajiem ienākumiem, lai sekmētu saimniekošanu nelabvēlīgos apstākļos vai papildus saistību uzņemšanos vides saudzēšanas nolūkā.

Minēto pasākumu atbalstu saņēmušo saimniecību lieluma struktūra tika analizēta jau 2011.gadā LANN pētījumā „2.ass platībmaksājumu ekonomiskās ietekmes analīze dažādās saimniecību grupās un alternatīvu ienākumu palielināšanas iespēju izvērtējums” ietvaros. Veicot saimniecību – atbalsta saņēmēju- analīzi pa ekonomiskā lieluma grupām, tika konstatēts, ka atšķirībā no projektu pasākumiem, kuru atbalsts koncentrējas lielākajās saimniecībās, MLA atbalsta saņēmēju struktūra ir ļoti tuva Latvijas vidējai- ļoti mazo saimniecību grupā ietilpst 84% MLA atbalsta saņēmēju, kur pavisam šādu saimniecību īpatsvars valstī bija 80%.³ Pasākumā „Natura 2000” ļoti mazo saimniecību īpatsvars ir pat vēl lielāks – 91%, savukārt Agrovides pasākumos – nedaudz mazāks (70%), bet kopā ar mazajām saimniecībām ir 90% no Agrovides maksājumu saņēmējiem un 97% no „Natura 2000” maksājumu saņēmējiem. Salīdzinot ar visu saimniecību lielumu, secināms, ka Natura 2000 maksājumus mazo saimniecību īpatsvars pat pārsniedz vidējo valstī, bet Agrovides maksājumus – ir tuvu tam. Agrovides maksājumus nedaudz lielāks īpatsvars ir vidējām saimniecībām, kuru īpatsvars pasākumā ir 8%, bet pavisam valstī – tikai 4%.

Nozīmīga ir arī atbalsta summa, cik saņem katra saimniecība, ņemot vērā tās lielumu. Šādi dati ir pieejami par vairāk kā 5800 atbalsta saņēmējiem, kas pārstāv dažādas ekonomiskā lieluma grupas, līdz ar to ir iegūti šo grupu vidējie rādītāji. Aprēķini rāda, ka tajos pasākumos, kuri orientēti uz specifiskām vides prasībām, atšķirība starp mazo, vidējo un lielo saimniecību saņemto maksājumu apjomu nav tik liela, bet maksājumus, kas tiešāk piesaistīti saimniecības platībai, starpība kļūst ievērojama. Piemēram, vislielākā starpība starp atbalsta summām, kas vidēji izmaksātas vienai lielajai un ļoti mazajai saimniecībai, ir Agrovides apakšpasākumā „Vēja erozijas ierobežošana” – 37 reizes, un MLA pasākumā- 31 reize. Mazāka tā ir bioloģiskās lauksaimniecības apakšpasākumā – 15 reizes, vēl mazāka- IDIV, bet BI, RLZP un BDUZ apakšpasākumos – tikai 1,9 līdz 2,5 reizes. Šāda situācija no vienas puses nozīmē, ka specifiski uz vides saudzēšanu orientētie pasākumi sniedz lielāku ekonomisku labumu mazajām saimniecībām (lai gan no vides viedokļa būtu nozīmīgi, ja šos pasākumus plašāk izmantotu arī lielās saimniecības), bet no otras puses, starp

3 Lauku saimniecību struktūra Latvijā 2007.gada jūnijā. LR CSP, Rīga 2008, 72 lpp. Ar 2010.gadu tika mainīta ekonomiskā lieluma klasifikācija, bet saskaņā ar jauno klasifikāciju pagaidām dati par MLA atbalsta saņēmēju lieluma struktūru nav pieejami.

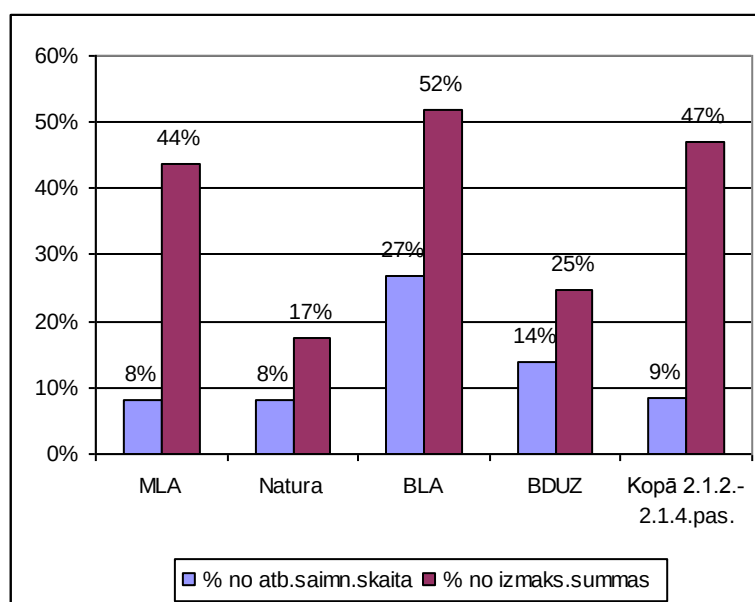
ekonomiski ļoti mazajām saimniecībām daļa ir ar lielām LIZ platībām, līdz ar to tās saņem salīdzinoši lielus atbalsta maksājumus (īpaši RLZP, BDUZ, BI), taču tikpat kā neražo produkciju. Piemēram, starp Agrovides atbalsta saņēmējiem ļoti mazo saimniecību grupā (1727 saimniecības ar identificētu SI) vidējā LIZ platība ir 30,4 ha, un dažām sasniedz pat vairākus simtus ha, lai arī šo saimniecību SI nepārsniedz 2 tūkst.EUR gadā. Tas norāda, ka arī mazāko ekonomiskā lieluma grupu saimniecībām ir potenciāls ražošanas palielināšanai.

6.tabula. Vidējais MLA un Agrovides pasākumos (ieskaitot apakšpasākumus) izmaksātais atbalsts uz atbalsta saņēmēju dalījumā pa ekonomiskā lieluma grupām (kopā 2007.-2012.g., LVL)

Ekon. lieluma grupa	Vidēji izmaksātā summa vienam atbalsta saņēmējam, LVL						
	MLA	BLA	BDUZ	RLZP	IDIV	BI	VEI
Ļoti mazās	2 151	6 312	3 178	7 209	1 589	562	1 000
Mazās	5 704	12 827	4 542	2 835	2 848	339	2 173
Vidēji mazās	9 250	19 903	4 724	4 250	5 190	808	3 269
Vidējās	18 174	36 143	6 409	6 271	6 100	697	7 622
Lielās	66 848	95 217	7 953	16 014	5 743	1 085	37 250

Avots: autoru apkopojums no LAD datu bāzes datiem

Lai novērtētu, cik lielai daļai no platību maksājumu saņēmējiem tie ir vienīgie LAP 2007-2013 atbalsta maksājumi, ir apkopoti dati par tām saimniecībām, kuras bez platībmaksājumiem saņēmušas arī atbalstu LAP 2007-2013 projektu ietvaros. 5.attēlā ir apkopots, kāda daļa no aplūkojamo platībmaksājumu atbalsta saņēmējiem ir iesaistījušies arī LAP 2007-2013 projektos.

5.attēls. LAP 2007-2013 projektus realizējušo platībmaksājumu atbalsta saņēmēju skaita un tiem izmaksātā atbalsta īpatsvars (%) galvenajos platībmaksājumu pasākumos 2007.-2012.g.

Avots: Autoru aprēķini pēc LAD datubāzes datiem

No attēla var redzēt, ka gandrīz puse (vidēji 47%) no LAP 2007-2013 platībmaksājumos izmaksātās naudas nonākusi pie atbalsta saņēmējiem, kuri

realizējuši arī projektus, taču šādu atbalsta saņēmēju īpatsvars ir tikai 9% no visiem platībmaksājumu saņēmējiem. Tas nozīmē, ka vairāk nekā 90% platībmaksājumu saņēmēju nav realizējuši projektus – tātad 2.ass maksājumi ir bijis vienīgais atbalsts, ko tie saņēmuši LAP 2007-2013 ietvaros. Īpaši mazs projektus realizējušo platību maksājumu saņēmēju īpatsvars ir Latgalē – tikai 6%, bet pārējos reģionos – 10-11%.

Starp Agrovīdes pasākuma klientiem ir lielāks īpatsvars tādu, kuri realizējuši projektus – bioloģiskās lauksaimniecības apakšpasākumā to ir visvairāk – 27%, bet BDUZ – 14%, turpretī MLA un Natura 2000 pasākumos – tikai 8% no šo pasākumu atbalsta saņēmējiem ir realizējuši arī LAP 2007-2013 projektus. Tas nozīmē, ka vērtējot atbalsta saņēmēju skaita sadalījumu, platībmaksājumi un projektu pasākumi lielākajai daļai saimniecību nepārklājas, tomēr vērtējot finanšu plūsmu, tas ir citādi – gandrīz puse LAP lauksaimniecības platībmaksājumu atbalsta summas nonāk saimniecībās, kas saņem arī citu LAP 2007-2013 pasākumu atbalstu.

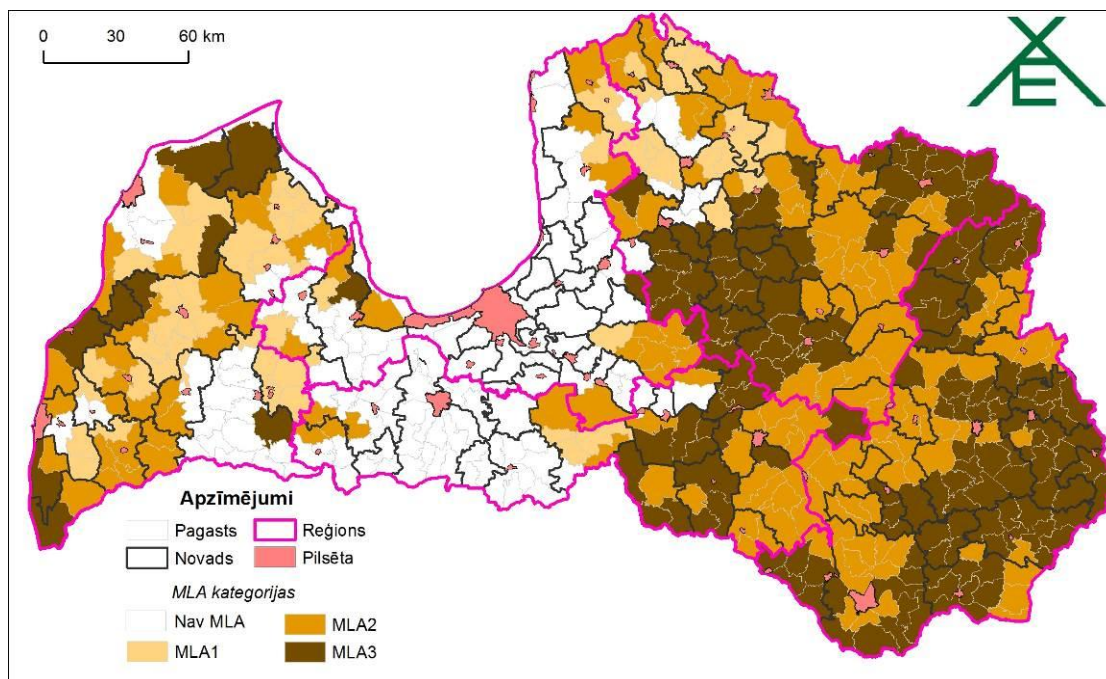
4.2. Pasākuma „Maksājumi lauksaimniekiem par nelabvēlīgiem dabas apstākļiem teritorijās, kas nav kalnu teritorijas” rezultātu analīze

4.2.1 Atbalsta mērķis, apjoms un struktūra

Pasākuma mērķis, saskaņā ar LAP, ir veicināt atklātas lauku ainavas uzturēšanu, nodrošināt un sekmēt ilgtspējīgu lauksaimniecisko darbību, izmantojot videi draudzīgas lauksaimniecības metodes, teritorijās, kurās ir apgrūtināta lauksaimnieciskā darbība.

Pēc finansējuma apjoma 2007.-2013.gada periodā MLA pasākums Latvijā, līdzīgi kā daudzviet citur, tika plānots kā otrs lielākais – saskaņā ar jaunāko LAP 2007-2013 11.redakciju pasākumam atvēlēti LVL 189 milj. (19,4% no LAP un 55% no 2.ass platībmaksājumiem). Par 2007.-2012.gada iesniegumiem līdz 2013.gada 1.augustam izmaksāti LVL 165,25 milj.

Atbalsta būtība ir kompensēt lauksaimniecības produkcijas ražotāju papildu izdevumus un neiegūtos ienākumus, kas saistīti ar lauksaimnieciskai darbībai nelabvēlīgiem apstākļiem attiecīgajā teritorijā – tātad tas ir kompensācijas maksājums ar mērķi izlīdzināt saimniekošanas nosacījumus šajās teritorijās salīdzinot ar lauksaimniecībai labvēlīgākām, kurās dabisko nosacījumu dēļ iespējams gūt augstākus ienākumus. Šāda veida atbalsts Latvijā tiek sniegts kopš 2004.gada, par mazāk labvēlīgiem apvidiem nosakot 74% no valsts kopējās platības, kurā lauku blokos atrodas 1,45 milj. ha lauksaimniecībā izmantojamās zemes (skat. 6. att.). Mazāk labvēlīgo apvidu teritoriju klasifikācijā kopš tās izveidošanas nav veiktas izmaiņas.

6. attēls. Mazāk labvēlīgie apvidi un to kategorijas Latvijā.

Avots: LAP 2007-2013 11.versija, 7.pielikums.

„Maksājumi lauksaimniekiem par nelabvēlīgiem dabas apstākļiem teritorijās, kas nav kalnu teritorijas” jeb MLA maksājumi ir viens no nozīmīgākajiem lauku attīstības atbalsta pasākumiem. MLA ir kompensācijas maksājums par apsaimniekotām platībām, lai nodrošinātu papildus ieņēmumus lauksaimniekiem par saimniekošanu teritorijās ar apgrūtinātu lauksaimniecisko darbību.

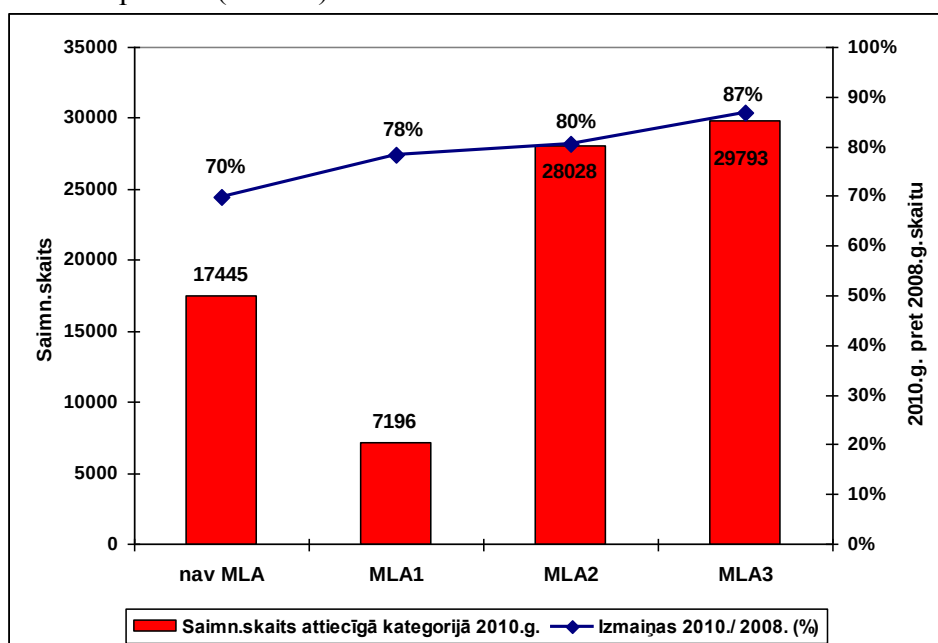
MLA ir otrs biežāk izmantotais lauku attīstības atbalsta pasākums 2007.-2013.gada periodā 72 dažādos ES dalībvalstu reģionos. Eiropas Komisija (EK) ir konstatējusi, ka MLA atbalsts dod būtisku ieguldījumu lauksaimnieku ienākumu palielināšanā un tā koncentrēšanās mājdzīvnieku audzētāju saimniecībās ir palīdzējusi sakārtot vides jautājumus, kas citādi nebūtu iespējami dēļ ganāmo mājlopu specializācijas saimniecību zemajiem ienākumiem⁴. Latvijā MLA ietekme ir pētīta jau vairākos LANN novērtējuma ziņojumos - Vidustermiņa novērtēšanas ziņojums, (LVAEI, 2010), 2.ass platībmaksājumu ekonomiskās ietekmes analīze dažādās saimniecību grupās un alternatīvu ienākumu palielināšanas iespēju izvērtējums (LVAEI, 2011) un „Par LAP 2007-2013 atbalsta pasākumu „Maksājumi lauksaimniekiem par nelabvēlīgiem dabas apstākļiem teritorijās, kas nav kalnu teritorijas” (LVAEI, 2012). Līdz ar to šajā pētījumā akcentēti tie aspekti, kas netika pietiekami analizēti iepriekš, īpaši lauksaimniecības ražošanas struktūras izmaiņas MLA platībās maksājumu pastāvēšanas laikā, kā arī to salīdzinājums ar platībām, kurās MLA maksājums nav piemērots.

Atbalsta saņēmēju skaita ziņā MLA ir plašākais LAP 2007-2013 pasākums: 2007.-2012.gadā atbalstīti 63,3 tūkst. zemes apsaimniekotāji, kas ir aptuveni 86% no visa LAP 2007-2013 atbalsta saņēmēju skaita (ieskaitot arī nelauksaimnieciska rakstura saņēmējus) un 76% no 2010.gada CSP lauksaimniecības skaitīšanā reģistrētajām aktīvajām lauku saimniecībām. Būtiski, ka no 63,3 tūkst. MLA

⁴ Keenleyside Cl., Tucker Gr. (2010) Farmland Abandonment in the EU: an Assessment of Trends and Prospects. 15th November 2010. Pieejams: http://www.ieep.eu/assets/733/Farmland_abandonment_in_the_EU_-_assessment_of_trends_and_prospects_-_FINAL_15-11-2010_.pdf

maksājuma saņēmējiem tikai 4,8 tūkst. jeb 7,6% ir realizējuši LAP 2007-2013 projektus. Arī pārējo platībmaksājumu atbalsta saņēmēju skaits ir ievērojami mazāks (nākamā lielākā pasākuma „Agrovide” atbalsta saņēmēju kopējais skaits LAP 2007-2013 ir 11 634), kas nozīmē, ka lielākai daļai lauku saimniecību (ap 50 tūkst. jeb 60% no visām uzskaitītajām) MLA maksājums ir vienīgais LAP pasākums, kurā tās 2007.-2013.gada periodā ir piedalījušās.

Atbalstīto saimniecību skaitam 2.ass lauksaimniecības platībmaksājumu pasākumos ir tendence samazināties sakarā ar kopējā aktīvo saimniecību skaita samazinājumu, tomēr jāatzīmē, ka saimniecību skaits ārpus MLA samazinās straujāk nekā MLA teritorijās: .CSP lauksaimniecības skaitīšanā (2010.g.) ārpus MLA tika uzskaitītas tikai 70% no tā saimniecību skaita, kāds bija reģistrēts 2008.gada beigās, bet MLA teritorijās – 83%. No tā var secināt, ka MLA atbalsts ir palīdzējis saglabāt lielas daļas lauku saimniecību darbību. Pie tam, palielinoties MLA kategorijai un līdz ar to atbalsta summai, saglabājušos saimniecību īpatsvars ir lielāks: 1.kategorijas MLA saglabājušās 78% saimniecību, 2.kategorijas MLA – 80%, bet 3.kategorija MLA - jau 87% saimniecību. 2.un 3.kategorijas MLA ir arī lielākais lauku saimniecību kopskaits (7.attēls).

7.attēls. Lauku saimniecību skaits un tā izmaiņas dalījumā pa MLA kategorijām

Avots: Autoru aprēķins no CSP datiem

Protams, saimniecību skaita izmaiņas bez MLA atbalsta ietekmē arī citi faktori, piemēram, iespēja atrast alternatīvu nodarbošanos utt. Taču no šī viedokļa īpaši svarīgi ir sekmēt lauku saimniecību saglabāšanos tajos apvidos, kur ir mazāk alternatīvu nodarbošanās iespēju.

Arī atbalstīto platību apjoms MLA pasākumā ir vislielākais, salīdzinot ar citiem LAP 2.ass pasākumiem: maksimālā gada laikā atbalstītā platība tika sasniegta 2006.gadā – 1 065 tūkst.ha. LAP 2007-2013 periodā, 2007.gadā ieviešot minimālā dzīvnieku blīvuma nosacījumus, platības samazinājās līdz 869 tūkst. ha, taču turpmākos gados tām piemīt neliela palielināšanās tendence – laikā no 2007.līdz 2012.gadam atbalstītā platība palielinājusies par 4,2%, sasniedzot 906 tūkst.ha. Reģionu griezumā vislielākās platības atbalstītas Latgalē un Vidzemē (2012.gadā attiecīgi 304 tūkst.ha un 243 tūkst.ha), kas saistīts ar to, ka šajos reģionos plaši

sastopamas MLA teritorijas. Savukārt, ja skatās pret kopējo lauku bloku platību MLA teritorijās, tad Latgalē ir viszemākais atbalstīto platību īpatsvars 2.1.2. pasākumā, t.i., 58%, Vidzemē 61%, Pierīgas reģionā 62%, Zemgalē 66%, bet Kurzemes reģionā 68%. Kopumā Latvijā MLA teritorijās aptuveni 20% no tām platībām, kuras saņem VPM, nesaņem MLA atbalstu, kas saistīts ar to, ka atbalsta saņēmēji nevar izpildīt atbalsta saņemšanas nosacījumus 2.1.2. pasākumā.

Attiecinot šos rezultātus pret lauku saimniecību rīcībā esošo LIZ reģionos MLA teritorijās (no CSP 2010.gada skaitīšanas datiem), konstatēts, ka MLA atbalstīto platību īpatsvars 2008.-2012.gados atrodas robežās no 63% līdz 66% pret maksimāli iespējamo, ar nelielu pieaugošu tendenci. Atbalstīto saimniecību skaita un to platību teritoriālais dalījums, kā iepriekš norādīts, ir atkarīgs no atbalstāmo teritoriju izvietojuma. Tādēļ ir būtiski, kāda daļa no saimniecībām, kuras atrodas atbalsttiesīgajās teritorijās, saņem MLA atbalstu. Atbalsta reģionālais dalījums un atbalstīto saimniecību un to LIZ platību īpatsvars pret iespējamo ir apkopots 7.tabulā (šajā gadījumā izmantoti 2010.gada atbalsta dati, lai būtu korekti salīdzināmi ar lauksaimniecības skaitīšanas datiem).

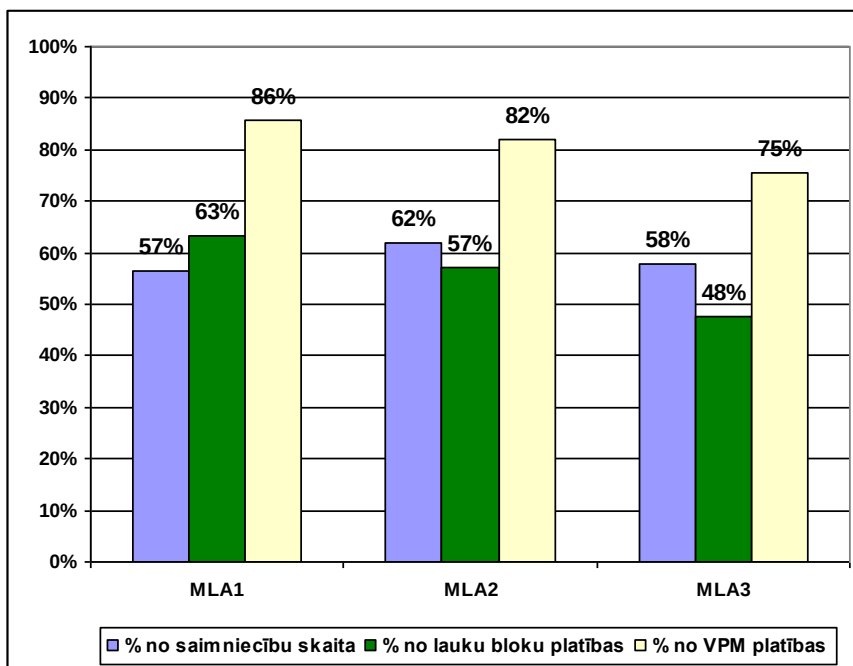
7.tabula. MLA atbalstu saņēmušo saimniecību skaits un LIZ platības salīdzinājumā ar MLA esošo saimniecību skaitu un LIZ reģionos (2010.g.)

Reģioni	Saimniecību skaits			Platības, ha		
	Pavisam MLA	t.sk. saņem atbalstu	saņēmēju %	Pavisam MLA	t.sk. saņem atbalstu	saņēmēju %
Pierīga	3 113	1 575	51%	83 238	51 801	62%
Zemgale	6 683	4 108	61%	159 664	105 322	66%
Kurzeme	9 349	5 535	59%	257 799	178 942	69%
Vidzeme	15 552	8 581	55%	381 163	232 909	61%
Latgale	30 852	19 508	63%	490 927	290 867	59%
KOPĀ	65 549	39 307	60%	1 372 791	859 841	63%

Avots: autoru apkopojums no LAD un CSP datiem

Dati rāda, ka atbalstu saņem tikai 60% no MLA esošajām aktīvajām saimniecībām (saskaņā ar CSP 2010.gada skaitīšanas datiem). Pie tam, lielākais saimniecību, atbalsta saņēmēju, īpatsvars ir Latgalē (63%), bet mazākais – Pierīgā (51%) un Vidzemē (55%). Vidzemē un Latgalē 2012. gadā bija zemākais MLA atbalstu saņēmušo platību īpatsvars no platībām, kuras saņēmušas VPM, attiecīgi 77% un 78%, bet augstākais Kurzemē – 86% un Zemgalē 85%.

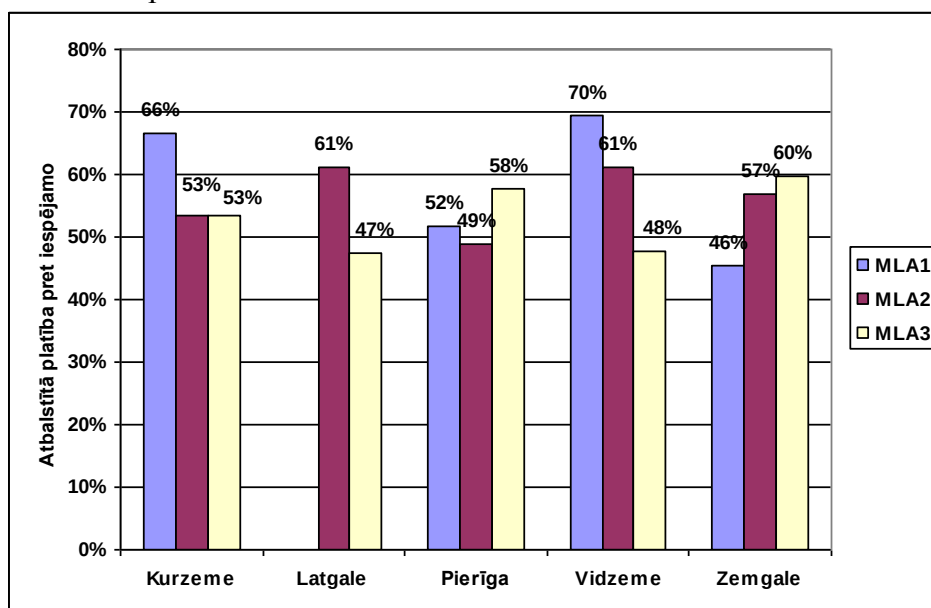
Vērtējot atbalsta izmantošanas intensitāti MLA kategoriju griezumā (8.attēls), redzams, ka lielākais MLA atbalstu izmantojušo saimniecību īpatsvars ir MLA 2.kategorijas zemēs, un arī citu kategoriju rādītāji ir samērā līdzīgi, taču vērtējot procentuāli no attiecīgo teritoriju zemēm, redzams, ka zemju pieteikšana atbalstam būtiski samazinās virzienā no 1. uz 3. MLA kategoriju – salīdzinot ar visām lauku bloku platībām, MLA 1.kategorijā atbalsts tiek izmaksāts par 63% zemju, bet MLA 3.kategorijā – par mazāk kā pusi (48%). Šāda tendence saglabājas arī, salīdzinot MLA atbalstītās zemes pret tām platībām, par kurām izmaksāts VPM atbalsts - no MLA 3.kategorijas platībām, kuras saņem VPM atbalstu, 2010 gadā MLA atbalstu saņēma 75% platību, bet 2012.gadā – tikai 72% platību, t.i., aptuveni 28% platību visticamāk nevar izpildīt 2.1.2. pasākuma atbalsta saņemšanas nosacījumus. Starp MLA kategorijām tas ir sliktākais rādītājs, jo MLA 2. un 1. kategorijas teritorijās, kuras saņem arī VPM atbalstu, MLA atbalstu saņēmušo platību īpatsvars ir attiecīgi 78% un 84% 2012.gadā (82% un 86% 2010.gadā).

8.attēls. MLA atbalsta izmantošanas intensitāte pa MLA kategorijām (% no saimniecību skaita, lauku bloku platībām un VPM platībām 2010.g.)

Avots: Autoru aprēķins no LAD un CSP datiem

Analizējot pieteikšanās intensitāti dažādās MLA kategorijās reģionu līmenī (9.attēls), atklājas, ka tikai Vidzemē, Latgalē un daļēji arī Kurzemē ir izteikta sakarība, ka virzienā no 1. uz 3. MLA kategoriju samazinās pieteikšanās intensitāte atbalstam, turpretī Zemgalē un Pierīgā tendence ir pretēja – visaktīvāk atbalstam pieteiktas tieši MLA 3.kategorijas zemes. Šajos reģionos gan MLA 3.kategorijas īpatsvars kopējā zemes platībā ir neliels (13% Zemgalē un tikai 3% Pierīgā), tomēr minētās tendences norāda uz atšķirīgu motivāciju pieteikties atbalstam, un iespējams, uz nepieciešamību pārskatīt atbalsta likmes.

9.attēls. MLA atbalsta izmantošanas intensitāte pa reģioniem un MLA kategorijām (par cik % no lauku bloku platībām ir saņemts atbalsts, vidēji 2007.-2012.g.)

Avots: Autoru aprēķins no LAD datiem

MLA maksājumi ir tieši atkarīgi no pieteiktās platības, līdz ar to, rēķinot uz saimniecību, rodas ievērojamas maksājumu atšķirības atkarībā no to lieluma. Dati par vidēji saņemto MLA atbalstu pa ekonomiskā lieluma grupām (8.tabula) rāda, ka atbalsts uz saimniecību starp lielo un ļoti mazo saimniecību grupām atšķiras teju 30 reizes, turklāt šai atšķirībai ir tendence palielināties.

8.tabula. Vidējais MLA atbalsts uz saimniecību/atbalsta saņēmēju dalījumā pa ekonomiskā lieluma grupām 2007.-2012.g.

Saimniecību grupas	2007. - 2012.	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ļoti mazās	2 151	588	559	550	489	496	421
Mazās	5 704	1 005	957	1 023	1 071	1 211	1 154
Vidēji mazās	9 250	1 630	1 504	1 546	1 701	1 796	1 904
Vidējās	18 174	3 216	3 070	3 197	3 275	3 502	3 601
Lielās	66 848	12 368	11 219	11 893	12 077	12 152	12 419
Vidēji saņēmējam	7 497	1 458	1 384	1 463	1 638	1 751	1 780

Avots: autoru apkopojums no LAD datu bāzes datiem

Atbalsta summa 2012.gadā uz katru saimniecību no ļoti mazo saimniecību grupas (kuru skaits sasniedz 75% no visām MLA saimniecībām) bija tikai LVL 421, turklāt kopš 2007.gada tā ir samazinājusies par 28,5%. Nākamajās saimniecību grupās vidēji saņemtā summa ir palielinājusies, un lielajās tā sasniedz LVL 12 419 uz saimniecību, kas ir aptuveni 2007.gada līmenī. Visstraujāk vidēji saņemtā summa pārskata periodā palielinājusies vidēji mazajās saimniecībās – par 17%. Taču, kā liecina tālākā ekonomisko rādītāju analīze (4.2.3. punkts), lielākā ietekme uz ekonomiskajiem rādītājiem MLA atbalstam ir mazo saimniecību grupā (par ļoti mazo saimniecību grupu ekonomiskie rādītāji nav pieejami).

4.2.2 MLA atbalsta ietekme uz zemes izmantošanu un to raksturojošo rādītāju analīze

Viens no galvenajiem rezultātiem, pēc kura būtu vērtējama pasākuma efektivitāte atbilstoši tā mērķim, ir zemes platību saglabāšana lauksaimnieciskajā aprītē. Ja vērtējam Latvijas kopējās LIZ izmantošanas dinamiku, tad līdz ar platību maksājumu (tajā skaitā MLA) ieviešanu, tika pārtraukta strauja lauksaimniecības zemju pamešanas tendence, kas bija plaši izplatīta 20.gs 90.gados, un, tieši otrādi, izmantotās LIZ platības sāka palielināties.

Saskaņā ar CSP datiem, 2003.gadā (pirms platību maksājumu ieviešanas) visā Latvijā lauku saimniecībās tika faktiski izmantoti tikai 1494,9 ha LIZ. 2007.gadā šī platība bija palielinājusies jau līdz 1775,8 tūkst.ha, bet 2010.gadā – līdz 1796,3 tūkst.ha (kopā palielinājums par 20% jeb par 300 tūkst.ha). Minētie dati rāda, ka lielākais zemes izmantošanas palielinājums bijis maksājumu ieviešanas pirmajā posmā (līdz 2007.gadam).

Lai padziļināti noskaidrotu, kā minētās izmaiņas ir skārušas MLA teritorijas, tika veikts vairāku galveno aramzemes kultūru (graudaugi, tehniskās kultūras, kartupeļi) platību apkopojums rajonu līmenī (atbilstoši tā laika administratīvajam dalījumam), sākot no laika pirms MLA atbalsta ieviešanas (2003.gads). Iegūtie rezultāti par galvenajām aramzemes kultūru sējumu platībām un to izmaiņām ir apkopoti tabulā 2.pielikumā. Visnozīmīgākā MLA maksājumu ietekme vērojama tieši laikā no 2004. līdz 2007.gadam, jo šajā laikā, kā iepriekš aplūkots, MLA saņēmēju

bija vairāk, turklāt MLA maksājumi sākotnēji bija pat lielāki nekā VPM. Salīdzinot galveno kultūraugu sējumu platības 2003. un 2007.gadā⁵, konstatēts, ka to platības ir palielinājušās gan teritorijās ar salīdzinoši labiem apstākļiem lauksaimniecībai (kur netiek piešķirts MLA maksājums), gan teritorijās ar nelabvēlīgākiem apstākļiem, turklāt pēdējās kopumā pat straujāk. Graudaugu un tehnisko kultūru sējumu platības ir samazinājušās Pierīgā, kurai MLA statuss netika piešķirts, lai arī augšņu kvalitāte nav tik augsta, turklāt zemes cenas palielināšanās dēļ lauksaimniecība no Rīgas apkārtnes pamazām tika izspiesta.

Iegūtie rezultāti ļauj konstatēt, ka vidēji lielāks sējumu platību palielinājums kopš platību maksājumu ieviešanas ir bijis MLA teritorijās, nevis ārpus MLA. Ja teritorijās, kur MLA nav vai ir ļoti maz, vidējais iekļauto kultūru sējumu palielinājums bija par 25%, tad teritorijās ar vidēji 1.kategorijas MLA tas bija par 26%. Tomēr nozīmīgi, ka grupā, kur apvienotas pārsvarā 2.kategorijas MLA, ir bijis vislielākais platību palielinājums – vidēji par 32%. Teritorijās, kur dominē 3.kategorijas MLA, arī atzīmēts sējumu platību palielinājums, tomēr nedaudz mazāks kā citās grupās – vidēji par 24% (2.pielikums).

Līdzīga sakarība novērota, arī pētot lauksaimniecības dzīvnieku - liellopu skaita izmaiņas šajā pašā (2003. -2007. gads) periodā. Turklāt šajā gadījumā vēl izteiktāk izpaužas tendence, ka labākie rezultāti ir MLA 1. un jo īpaši 2.kategorijas teritorijās. Kā redzams no apkopotajiem datiem (skat. 2.pielikumu), rajonos ārpus MLA liellopu skaits no 2003. līdz 2007.gadam kopumā bijis gandrīz nemainīgs – palielinājums tikai par 1%. Savukārt MLA 1.kategorijas teritorijās liellopu skaits palielinājies jūtami – par 13%, bet 2.kategorijas MLA vēl vairāk – par 17%. Savukārt 3.kategorijas MLA liellopu skaita pieaugums ir daudz mazāks – tikai par 5%. Līdz ar to gan sējumu platību, gan dzīvnieku skaita izmaiņas norāda uz tendenci, ka 1. un īpaši 2.kategorijas MLA teritorijās to statuss savulaik ir labvēlīgi ietekmējis lauksaimniecisko darbību, taču 3.kategorijas MLA saimniekošanas apstākļi ir ievērojami nelabvēlīgāki, līdz ar to esošais kompensācijas līmenis nav spējis pilnībā segt nelabvēlīgos dabas un saimnieciskos apstākļus, kā rezultātā lauksaimniecība nav attīstījusies tik strauji. Tomēr arī šajās teritorijās MLA statusa piešķiršana un atbalsts vērtējami pozitīvi, jo tajās ne vien novērsts tālāks lauksaimniecībā izmantoto zemju platības sarukums, kas bija vērojams līdz 2003.gadam⁶, bet sasniegts arī to palielinājums.

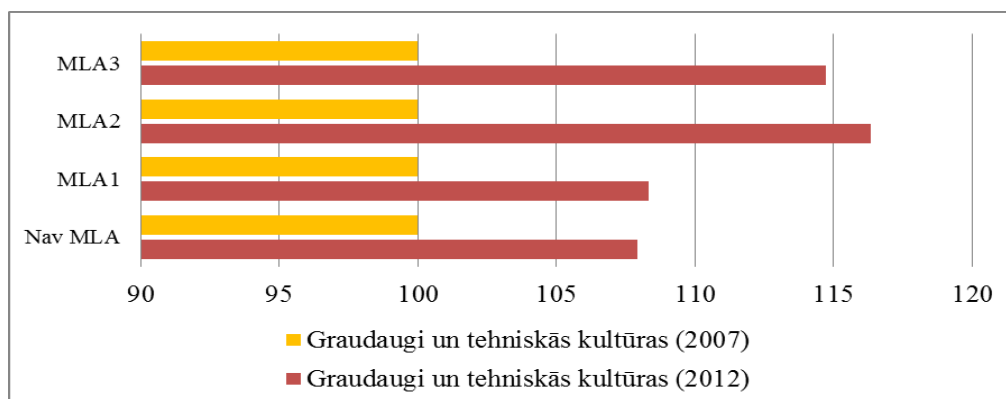
Atsevišķu teritoriju datu analīze rāda, ka liellopu skaita izmaiņas nav tik ļoti atšķirīgas dažādu teritoriju starpā kā sējumu platības, turklāt izpaužas tendence, ka bieži vien teritorijās ar lielu sējumu platību palielinājumu liellopu skaits palielinājies mazāk vai pat samazinājies (bij. Bauskas, Balvu, Gulbenes, Ludzas, Talsu rajoni u.c.), savukārt teritorijas ar mazāku sējumu platību pieaugumu uzrāda ievērojamu liellopu skaita kāpumu – būtiski virs attiecīgās grupas vidējā (bij. Cēsu, Limbažu, Preiļu, Valmieras rajoni). Tas liecina par teritoriju specializēšanos dažādās apakšnozarēs.

LAP 2007-2013 darbības laikā (no 2007.līdz 2012.gadam) minētās tendences ir turpinājušās daļēji. Pieejama informācija novadu un pagastu griezumā, kā arī pa MLA kategorijām par laika periodu no 2007.līdz 2012.gadam. Kā redzams 10.attēlā, ārpus MLA un 1.kategorijas MLA platībās sējumu (graudaugu, tehnisko kultūru un

⁵ Salīdzinājumā iekļautas šādas kultūras: graudaugi, kartupeļi un tehniskās kultūras. Minētās kultūras izvēlētas, jo tās liecina par intensīvu zemju izmantošanu, no tām iegūstot produkciju, turklāt tās aizņem ievērojamas platības un par tām pieejama salīdzinājama informācija.

⁶ Zemes izmantošanas tendences laikā no 1994. līdz 2003.gadam Latvijas reģionos tuvāk analizētas LAP novērtēšanas Vidustermiņa ziņojumā (LVAEI, 2010).

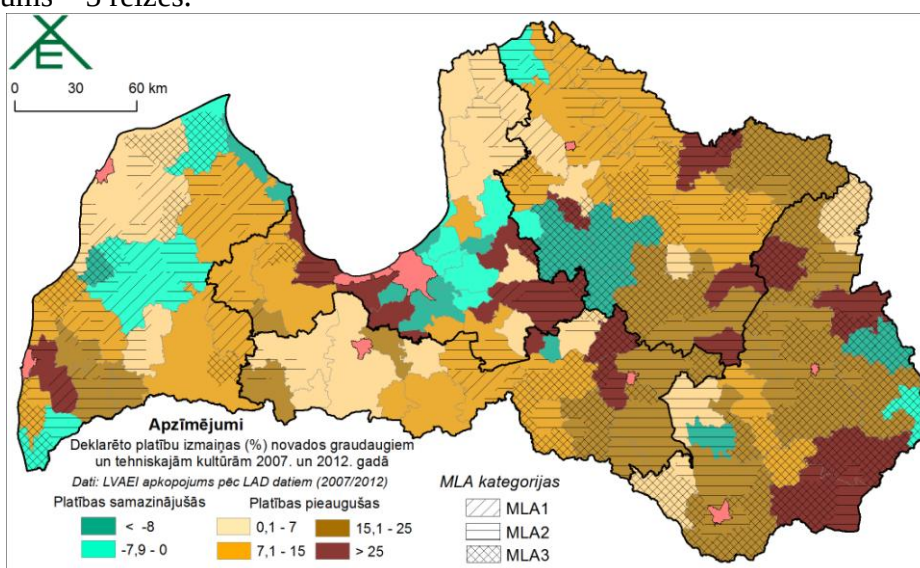
kartupeļu) pieaugums ir par 8%; 2.kategorijas MLA tas ir lielāks – par 16%, un arī 3.kategorijas MLA tas ir līdzīgs – par 15%. Šie rezultāti uzrāda izteikti lielāku sējumu palielināšanos tieši 2. un 3.kategorijas MLA platībās. Reģionu griezumā lielākais sējumu pieaugums ir Latgalē – par 19%, Vidzemē par 13%, bet pārējos reģionos par 8-10%.

10.attēls. Graudaugu, tehnisko kultūru un kartupeļu sējumu platību izmaiņas (%) MLA teritorijās un ārpus tām

Avots: Autoru aprēķins pēc LAD datubāzes datiem

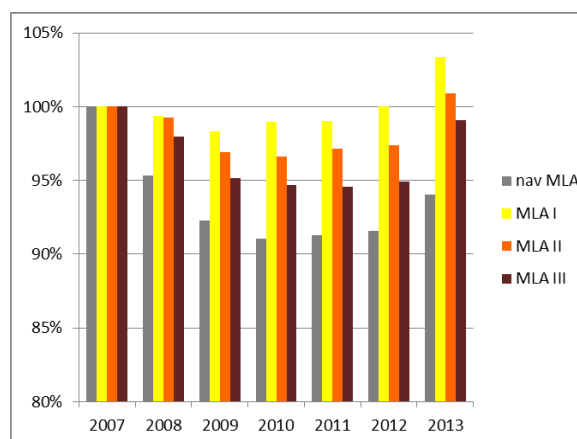
Atsevišķos Latgales novados minēto sējumu palielinājums, salīdzinot 2007. gada platības ar 2012. gadā deklarētajām platībām, ir ievērojams, piemēram, Kārsavas (par 54%), Dagdas (par 40%) un Rugāju (par 37%). Vidzemē lielākais pieaugums ir dažos novados (Lubānas par 65%, Cēsu par 49% un Apes par 48%), taču, kā redzams no 11.attēla, straujš platību samazinājums ir Vidzemes augstienē: Vecpiebalgas novadā graudaugu un tehnisko kultūru sējumu platības sešos gados sarukušas par 22%, bet Ērgļu, Amatas un Jaunpiebalgas novados par 13-16%. Minētajos novados šajā laikā gan ir palielinājies liellopu skaits (Jaunpiebalgas novadā par 16%, citos mazāk). Vēl straujāks sējumu samazinājums ir vairākos Pierīgas novados (Stopiņu, Mārupes, Carnikavas, Ķekavas u.c.), taču tajos lauksaimniecības zemju ir maz un šāda parādība visdrīzāk saistīta ar lauksaimniecības zemes izmantošanu citiem mērķiem. Savukārt turpat Babītes novadā atzīmēts straujākais sējumu platību pieaugums – 5 reizes.

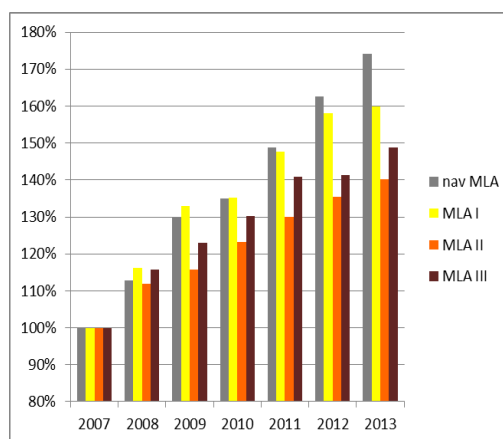
11.attēls. Graudaugu, tehnisko kultūru un kartupeļu sējumu platību izmaiņas no 2007. līdz 2012.gadam Latvijas novados (svītrojumā attēlota MLA kategorija)

Avots: Autoru aprēķins pēc LAD datubāzes datiem

Lauksaimniecības dzīvnieku skaita izmaiņu tendences MLA teritoriju griezumā no 2007. līdz 2013. gadam parāda gan samazināšanās, gan augšupejošas tendences. Lai gan kopējais liellopu skaits līdz 2011. gadam nedaudz samazinājies, tomēr pēdējos divos gados vērojams pieaugums, jo īpaši MLA 1. un 2. kategorijas teritorijās (12. attēls).

12. attēls. Liellopu skaita izmaiņas MLA teritoriju griezumā no 2007. – 2013. gadam

13. attēls. Aitu skaita izmaiņas MLA teritoriju griezumā no 2007. – 2013. gadam

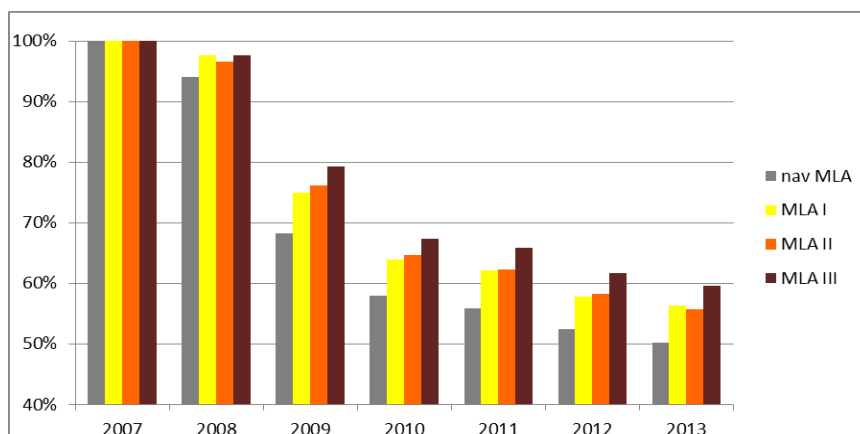
Avots: Autoru apkopojums pēc LDC datiem

No 12.attēla redzams, ka liellopu skaita tendences MLA teritorijās ir pozitīvākas nekā ārpus MLA. Tas saistāms ar to, ka MLA platībās ir lielāks zālāju un PPG īpatsvars, līdz ar to saimniecības vairāk specializējas gaļas un piena lopkopībā, nevis laukkopībā, kā tas ir ārpus MLA.

Savukārt aitu skaits 2007.-2013.gados ir palielinājies visās aplūkotajās kategorijās, pie tam visstraujāk tieši ārpus MLA (13.attēls). Te gan jāņem vērā, ka 75% aitu ganāmpulka 2007.gadā atradās tieši MLA 2. un 3.kategorijas teritorijās, tādēļ kaut arī relatīvi lielākais palielinājums bijis ārpus MLA un MLA 1.kategorijas teritorijās, tomēr absolūtos skaitļos lielākais palielinājums bijis MLA 3.kategorijas saimniecībās – par 11,2 tūkst. dzīvnieku, MLA 2.kategorijā – par 7,6 tūkst., bet ārpus MLA – par 6,0 tūkst. No tā var secināt, ka aitu ganāmpulka palielinājumu sekmējuši arī citi faktori (visticamāk, ievērojams atbalsts tieši šai nozarei), tomēr arī MLA atbalsts un prasība nodrošināt lopu blīvumu sekmējusi dzīvnieku skaita kāpumu atbalstītajās teritorijās.

Lauksaimniecības dzīvnieku skaita izmaiņas rāda, ka visā Latvijā, bet it īpaši MLA teritorijās, ir attīstījusies aitkopība un gaļas liellopu audzēšana, un tas jāņem vērā, plānojot turpmākos atbalsta pasākumus, lai nodrošinātu attiecīgo saimniecību darbības ilgtspēju.

Analizējot novietņu skaita izmaiņas, redzams, ka dzīvnieku novietņu skaits ir krasi samazinājies visā valsts teritorijā, bet visstraujāk – ārpus MLA, kur tas 2007.-2013.gados samazinājies par 50% (14. attēls). Taču arī visās MLA kategorijās dzīvnieku novietņu skaits pēdējo septiņu gadu laikā samazinājies vairāk kā par 40%.

14. attēls. Lauksaimniecības dzīvnieku novietņu skaita izmaiņas MLA teritoriju girezumā no 2007. līdz 2013. gadam.

Avots: Autoru apkopojums pēc LDC datiem

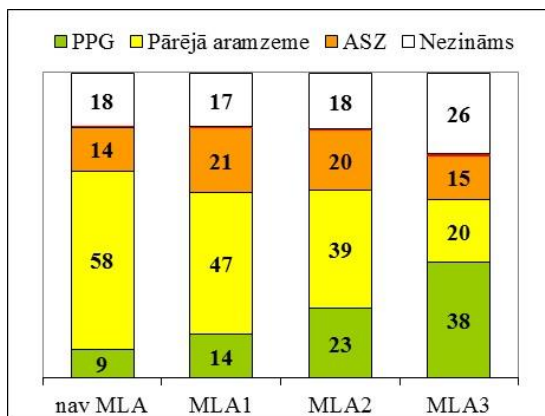
Iegūtie rezultāti par liellopu novietņu, kuras sastāda pārliecinoši lielāko daļu no lopu novietnēm, sadalījumu pēc dzīvnieku skaita rāda, ka kopš 2007. gada uz pusi (no 39 142 līdz 20 297) ir samazinājies mazo novietņu (1-5 lopi) skaits un par 40% (no 6 406 līdz 3 825) samazinājies novietņu skaits ar 6-10 liellopiem. Tāpat 20% samazinājums šajā periodā raksturīgs liellopu novietnēm ar 11-20 lopiem. Savukārt grupā 21-50 lopi novietņu skaits palicis nemainīgs, bet grupās sākot no 51-100 un vairāk liellopiem novietņu skaits pieaudzis. Taču tas nevienā lielajā grupā nepārsniedz 1000 novietnes. Tādējādi tas pierāda, ka neraugoties uz kopējo dzīvnieku skaita saglabāšanos esošajā līmenī vai atsevišķos gadījumos palielinājumu, notiek strauja to koncentrācija atsevišķās lielajās saimniecībās. Šādas tendences liecina, no vienas puses, par produktivitātes kāpumu un atsevišķu ekonomiski spēcīgu saimniecību veidošanos, taču no otras puses, par mazo aktīvo saimniecību skaita samazināšanos, kura t.sk. veicina iedzīvotāju aizceļošanu no laukiem, īpaši nomaļākām vietām, kur maz darba iespēju citās nozarēs. Tas veicina arī zemes pamešanu nelabvēlīgākajās teritorijās (jo īpaši 3.kategorijas MLA), jo lielās saimniecības galvenokārt veidojas saimniekošanai labvēlīgākās teritorijās.

Kopējais platību maksājumu apjoms, nozīme un sadalījums LANN pētīts jau iepriekš (LVAEI, 2013). Iegūtie rezultāti (skat. 2. pielikumu) parādīja ievērojamas teritoriālās atšķirības. Platību maksājumu nozīme un devums ilgtspējīgā lauksaimniecības zemes izmantošanā un veicināšanā daļā teritoriju vērtējams kā nozīmīgs, savukārt citās teritorijās kā nebūtisks. Saskaņā ar IAKS datiem no 2007. līdz 2012.gadam atbalstam deklarēto platību īpatsvars Latvijā kopumā pieaudzis par 3%, bet MLA teritorijās tikai par 1,7%. Šādi rezultāti ļauj izdarīt pieņēmumu, ka kopš 2007.gada MLA atbalsts vairs nav būtiski sekmējis apsaimniekoto LIZ platību pieaugumu. Taču atbalsts ir veicinājis jau 2007. gadā izmantotās zemes efektīvāku izmantošanu no ekonomiskā viedokļa, kas veicinājis LIZ intensificēšanos (skat. 10. attēlu), kura neviennozīmīgi vērtējama vides aspektā. Tajā pašā laikā straujāks atbalstam pieteikto platību pieaugums ārpus MLA norāda, ka papildus platību maksājumam ne vienmēr ir izšķiroša nozīme zemes izmantošanai. Tomēr kā rāda tālākā analīze, ekonomiskie rādītāji ārpus MLA ir pasliktinājušies tieši mazajām saimniecībām, kas arī izraisījis liela skaita saimniecību darbības pārtraukšanu tajās. Līdz ar to MLA atbalstam ir liela nozīme lauku teritoriju sociāli ekonomiskajā attīstībā - kā pasākumam, kas bremzē lauksaimniecībai mazāk labvēlīgo teritoriju straujo pamešanu un ekonomisko aktivitāšu samazināšanos.

Tālāk apskatītas kopējās zemes izmantošanas tendences MLA un ārpus tām. Latvijas MLA teritorijā 2012. gadā atradās 71% no lauku bloku platības (kategorijā MLA1 – 11%, MLA2 – 33%, MLA3 – 27%). Ņemot vērā MLA platību lielo īpatsvaru LIZ Latvijā, zemes izmantošanas tendences apskatītas gan MLA kategoriju, gan visas valsts griezumā. Lai vērtētu zemes izmantošanas tendences vides kontekstā, izmantoti LAD IAKS dati par atbalsta pretendentu deklarētajām platībām – gan attiecīgā gada telpiskajos datos iekļauto lauku bloku kopējā platība, gan tās sadalījums analīzei nepieciešamajās platību grupās (LIZ deklarēto platību struktūra), atsevišķi izdalot aramzemē sētos zālājus un nektāraugus (ASZ), kas 2012.gadā ir 17% no lauku bloku platības, pastāvīgās pļavas un ganības (PPG) – 20%, pārējo aramzemi graudaugu, tehnisko kultūru u.c. sējumiem – 40%. Kopā šo grupu platība aizņem 79% no lauku bloku platības. Pārējā deklarētā platība ir ilggadīgie stādījumi un zeme, kas deklarēta kā atmata – apmēram vienādā platībā šie platību veidi kopā nav pat 1%, bet par atlikušo platību (20%) LAD datu bāzē nav ziņu, jo viena piektā daļa lauku bloku platības 2012.gadā netika deklarētas. Taču līdzšinējie pētījumi (LVAEI, 2013) liecina, ka šīs platības galvenokārt veido atmatas, pastāvīgās pļavas un ganības. LIZ deklarēto platību struktūra teritoriju dalījumā pēc MLA statusa parādīta 15. attēlā. Kopumā tā apliecina, ka jau 2004. gadā atbalsta maksājumu shēmās ieviestais MLA dalījums, kurš noteikts, ievērojot gan dabiskos, gan sociālekonomiskos kritērijus, arī pašlaik konceptuāli atbilst MLA atbalsta principiem un mērķplatībām. Respektīvi, dabiskie apstākļi Latvijā būtiski ietekmējuši un turpina ietekmēt arī lauksaimniecības nozarei svarīgus resursus. Tādējādi MLA 3. kategorijas teritorijās lauku bloku platībās visvairāk sastopamas pastāvīgās pļavas un ganības (38%), aramzemēs sētie zālāji aizņem 15%, bet graudaugu, tehnisko un citu kultūru sējumi tikai 20%. Turklāt, MLA 3. kategorijas teritorijās ir visvairāk – 26% atbalstam nepieteikto platību. Savukārt ārpus MLA teritorijām izteikti dominē graudaugu, tehnisko kultūru un pārējā aramzeme (58%), bet pastāvīgās pļavas un ganības aizņem tikai 9% no lauku bloku platībām.

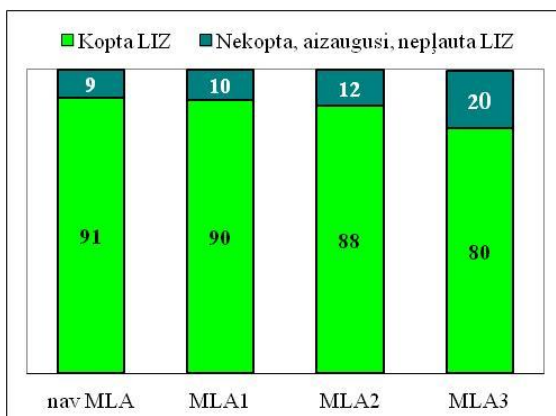
LIZ apsaimniekošanas jautājumi Latvijā ir aktuāli ne tikai saistībā ar lauksaimniecības nozari, bet arī visas valsts tautsaimniecības un lauku attīstības kontekstā. Tāpēc šis jautājums jo īpaši pēdējos gados ir aktualizēts arī nacionālā līmenī. Kopš 2010. gada LAD regulāri veic lauksaimniecības zemes vizuālo apsekojumu (ZVA) kā rezultātā tiek novērtēts, vai kadastra vienībās ar LIZ > 1 ha šī lauksaimniecības zeme tiek apsaimniekota. Apsekojums tiek veikts pēc noteiktas metodikas, un rezultāti tiek izmantoti nekustamā īpašuma nodokļu likmes aprēķināšanā. Saskaņā ar minēto apsekojumu 2012. gadā Latvijā kopumā neapsaimniekoti bija 13% LIZ, un 87% platību ZVA apsekojumā atzīmētas kā koptas platības. ZVA rādītāji MLA teritoriju griezumā parāda, ka salīdzinoši vismazāk (80%) kopto platību ir 3. kategorijas MLA teritorijās, bet visvairāk kopto platību ir ārpus MLA (91%) un 1. kategorijas MLA (90%) (skat. 16. attēls).

Augstāk aprakstītās zemes izmantošanas tendences Latvijā apliecina, ka visvairāk neapsaimniekoto platību ir 3. kategorijas MLA, kurā atrodas arī ievērojamas pastāvīgo pļavu un ganību platības, t.i. platības, kuras visvairāk pakļautas pamešanas riskam (marginalizācijas procesiem) un kuras ir nozīmīgas Latvijas ainavu kontekstā.

15. attēls. LAD 2012.gada lauku bloku LIZ deklarēto platību struktūra teritoriju sadalījumā pēc MLA statusa 2012.gadā, %
PPG – pastāvīgās pļavas un ganības; ASZ – aramzemē sētie zālāji; ilggadīgās kultūras un atmata < 1%

Avots: autoru apkopojums pēc LAD datiem

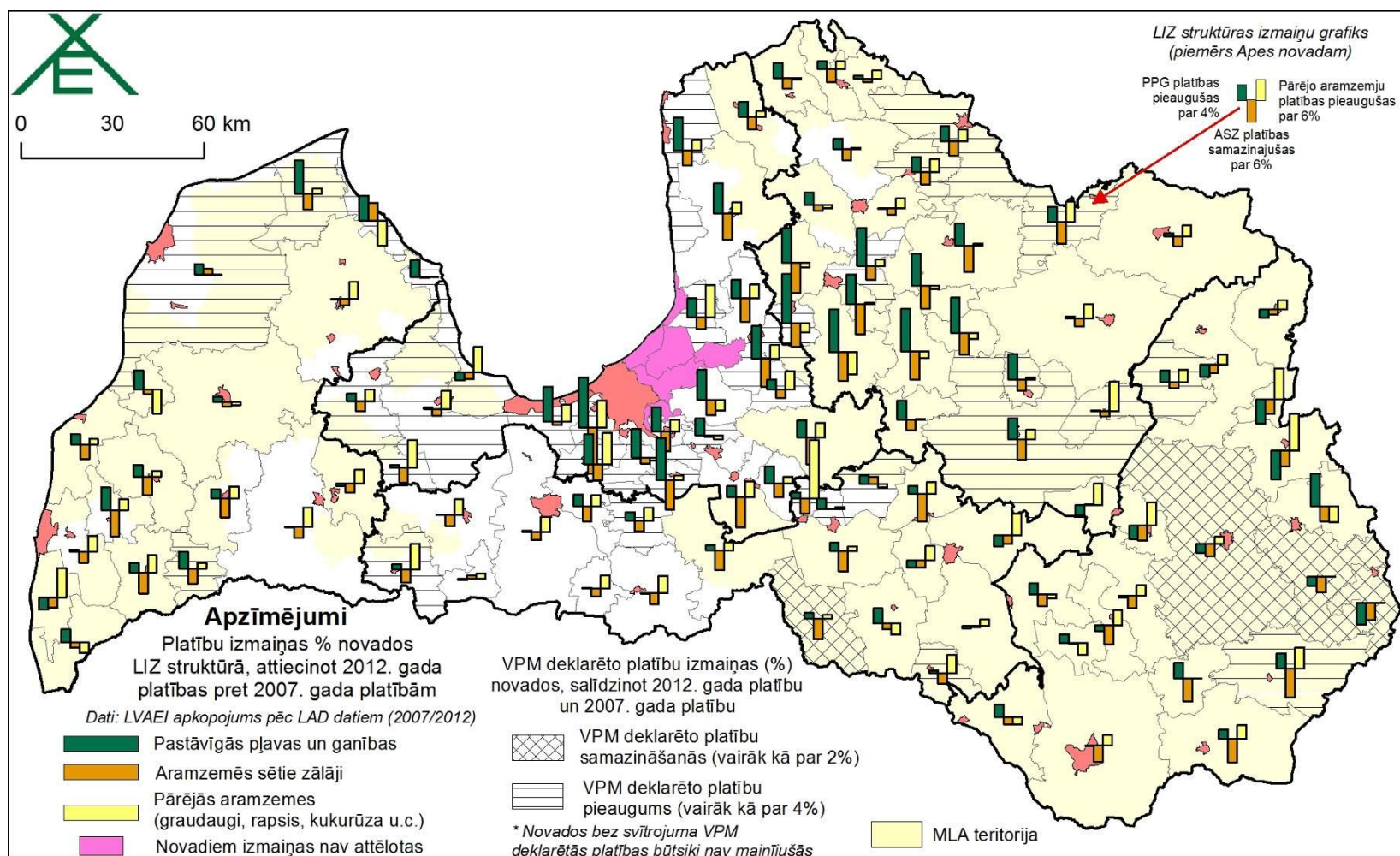
16. attēls. LAD 2012.gada zemes vizuālā apsekojuma rezultāti, kopto un neapstrādāto LIZ platību īpatsvars teritoriju sadalījumā pēc MLA statusa, %.

Analizētie platību rādītāji parāda situāciju 2012. gadā, tomēr, lai novērtētu zemes izmantošanas tendences, tika salīdzināti vairāku gadu rādītāji kopš 2007. gada. LIZ deklarēto platību detalizētāka struktūras analīze periodā no 2007. – 2012. gadam parāda, ka lielākais samazinājums ir aramzemēs sētajiem zālājiem - 82,5 tūkst. ha, bet visvairāk pieaugušas pārējo aramzemes kultūru platības (par aptuveni 65 tūkst. ha). Savukārt pastāvīgās pļavas un ganības palielinājušās par 44 tūkst. ha. Šo izmaiņu telpiskā analīze novadu griezumā (skat. 17. attēlu) parāda teritorijas, kurās pārējo aramzemes kultūru platības (t.i. bez sētajiem zālājiem) palielinājušās visvairāk. Tā, piemēram, Skrīveru, Kārsavas, Sējas novados, Olaines, Baltinavas, Lubānas un Nīcas novados aramzemes kultūru platības (bez sētajiem zālājiem) pieaugušas vairāk nekā par 8%. Savukārt šādu platību ievērojams samazinājums raksturīgs Rojas, Alsungas, Amatas, Stopiņu un Ciblas novados, kur to samazinājums ir 4-7%. Aramzemēs sēto zālāju platību pieaugums kopš 2007. gada līdz 2012. gadam atbalstam deklarētajās platībās raksturīgs tikai piecos Latvijas novados, turklāt šis pieaugums ir salīdzinoši neliels. Sešos novados sēto zālāju platības nav mainījušās, bet visos pārējos novados sētie zālāji ir samazinājušies. Par vairāk nekā 8% sētie zālāji samazinājušies Vecpiebalgas, Siguldas, Dagdas, Amatas, Baldones, Pārgaujas, Cēsu, Ķeguma, Carnikavas, Saulkrastu, Mārupes un Ādažu novados. Vislielākais samazinājums vērojams tieši pēdējos minētajos piecos novados, kuros kopējās LIZ platības nav lielas, līdz ar to arī izmaiņas veido lielu īpatsvaru. Tāpēc LIZ izmaiņu tendence atsevišķiem Pierīgas novadiem 17. attēlā nav norādīta. Lai gan nereti pastāvīgo pļavu un ganību samazināšanās tiek minēta kā Latvijā pastāvoša tendence un nozīmīgs faktors ar negatīvu ietekmi uz bioloģisko daudzveidību, tomēr deklarēto platību padziļināta vērtēšana parāda, ka PPG īpatsvars deklarētajās lauku bloku platībās pat pieaug. Vislielākais pieaugums raksturīgs vairākos Pierīgas novados, kuros, kā jau minēts, ir mazas kopējās LIZ platības. Šāds deklarēto platību pieaugums tikai daļēji varētu būt saistāms ar mērķtiecīgu zemes izmantošanu lauksaimnieciskajā ražošanā. Iespējams, daļa platību, kuras šajos novados savulaik iegādātas apbūves mērķiem, ekonomiskās krīzes situācijā nav transformētas apbūvei un pieteiktas atbalsta maksājumiem, lai uzturētu kārtībā LIZ un par to saņemtu atbalsta maksājumus. No lauku novadiem vislielākais PPG platību pieaugums vērojams Līgatnes, Vecpiebalgas, Amatas, Baldones, Priekuļu un Jaunpiebalgas novados, kur PPG platību pieaugums ir

lielāks par 10%. Kopumā atzīmējams, ka vislielākās LIZ struktūras veidu izmaiņas saistāmas ar sētajiem zālājiem, tiem būtiski samazinoties, jo tieši uz to rēķina galvenokārt veidojas dažādu sējumu kultūru aramzemēs, kā arī PPG pieaugums.

Tā kā MLA teritorijās atbalstam deklarētās platības gan palielinājušās (piem., Madonas, Lubānas, Apes novadā), gan samazinājušās (Rēzeknes, Ludzas, Zilupes, Neretas), līdz ar to platību maksājumu ietekme bijusi atšķirīga. To arī ir sarežģīti precīzi novērtēt, jo bez MLA un citiem 2. ass platībmaksājumiem pēdējos gados deklarēto platību izmaiņas būtiski ietekmējis gan VPM, gan nekustamā īpašuma nodokļu politika, gan citi LAP 2007-2013 pasākumi. Piemēram, tehnisko kultūru platības būtiski pieaugušas novados, kuros izvietotas biogāzes stacijas.

Teritorijās, kurās augsnes kvalitāte un ielabošanas pakāpe ir augstāka, novērojams tieši graudaugu un tehnisko kultūru sējumu platību pieaugums, savukārt teritorijās ar sliktāku augsnes kvalitāti kādreizējie sētie zālāji, kuri apsaimniekoti lielākoties ar ekstensīvām metodēm (t.i. nav tikuši regulāri piesēti, uzarti, mēsloji) un līdz ar to vairs neatbilst sēto zālāju kritērijiem, tiek deklarēti kā pastāvīgās pļavas un ganības. Vides kontekstā šādas izmaiņas vērtējamas drīzāk negatīvi kā pozitīvi, jo pieaug intensīvi izmantoto platību īpatsvars. Tomēr atzīmējams, ka aprakstītās izmaiņas Latvijā līdz šim kopumā ir salīdzinoši nelielas. Turklāt, jāņem vērā Latvijai raksturīgais augstais atbalstam nepieteikto, lielākoties arī neapsaimniekoto platību īpatsvars. Tādējādi uzskatāms, ka LIZ struktūra Latvijā joprojām saglabājas pietiekami daudzveidīga ar augstu ekstensīvi apsaimniekotu platību īpatsvaru. Saistībā ar LIZ struktūras izmaiņām Latvijā vides kontekstā atzīmējams, ka lauksaimniecības intensifikācijai līdzvērtīga, ja ne pat aktuālāka problēma ainavu uzturēšanā un bioloģiskajai daudzveidībai piemērotas struktūras nodrošināšanā (nozīmīgu ekosistēmu atjaunošanā un uzturēšanā KLP ietvarā) patlaban ir lielais pamesto un/vai neapsaimniekoto platību īpatsvars. Tādējādi LIZ intensīvāka izmantošana, kura nereti, balstoties uz Rietumeiropas paradigām, tiek uzsvērtā kā nozīmīgākais ainavas un bioloģisko daudzveidību apdraudošais faktors arī Latvijā, nav vienīgais nozīmīgais faktors.

17. attēls. LIZ deklarēto platību struktūras izmaiņas novadu griezumā

Avots: autoru apkopojums no LAD datu bāzes datiem

Vērtējot ar lauksaimniecības zemes izmantošanu saistītās tendences kopumā, secināms, ka lauku bloku platībās LIZ deklarēto platību struktūras izmaiņas kopš 2007. gada vērtējamās kā salīdzinoši nelielas. To ietekme vides kontekstā ir vairāk negatīva, jo pieaug ar konvenciālām metodēm intensīvi apstrādātās platības. Pozitīvi vērtējams pastāvīgo pļavu un ganību pieaugums, kas ir ekoloģiski nozīmīgākās teritorijas. No patlaban noteiktajiem vides rādītājiem KLP novērtēšanai par daļēji atbilstošu MLA pasākuma vērtēšanai būtu minams lauku putnu indekss (LPI), kurš pēdējos gados Latvijā ir stabils (pat nedaudz pieaudzis), kas liecina, ka negatīvas tendences bioloģiskās daudzveidības kontekstā nav novērojamas. Tomēr vairāki pētījumi par ar lauksaimniecības zemēm saistītām ekosistēmām (Anon, 2013) un zālāju kvalitāti Latvijā (t.sk. LVAEI LANN veiktais BDUZ pasākuma novērtējums) apliecina, ka zālāju kvalitāte Latvijā ir strauji pasliktinājusies. Tātad, lai gan kopējo LIZ struktūru raksturojošie un citi kvantitatīvie rādītāji līdz šim ir bijuši pietiekami optimāli, taču vidi raksturojošie kvalitatīvie rādītāji ir pasliktinājušies.

4.2.3 MLA atbalsta ietekme uz saimniecību ekonomisko situāciju

Aspekts, kas ļoti būtisks atbalsta ietekmes vērtēšanā, ir – cik liela nozīme konkrētajam atbalsta veidam ir atbalstīto saimniecību dzīvotspējas nodrošināšanā. Ieviešot MLA maksājumu 2004.gadā, viens no mērķiem bija veicināt iedzīvotāju iespējas nodarboties ar lauksaimniecību teritorijās, kurās lauksaimniecībai ir būtiska nozīme ekonomiskās aktivitātes un apdzīvotības nodrošināšanā, bet tajā pašā laikā dabiskie apstākļi nav tik labvēlīgi, lai ar lauksaimniecisko darbību gūtie ienākumi būtu pietiekami.

MLA pasākuma būtība ir kompensēt papildu izmaksas un negūtos ieņēmumus mazāk labvēlīgajās teritorijās salīdzinājumā ar citām teritorijām.

Līdzšinējos pētījumos šie jautājumi ir daļēji analizēti, aprēķinot, cik lielā mērā vidēji Latvijas MLA teritorijās saņemtais maksājums minētā pasākuma ietvaros ir sedzis starpību starp ienākumiem MLA teritorijās un ārpus tām 2007.-2009.gadā. Toreiz tika iegūts, ka vidējais kompensācijas līmenis 2009.gadā bija 101% no neto pievienotās vērtības starpības, bet 2007.-2008.gadā – tikai 38-45%. Tas nozīmē, ka kompensācijas apjoms bija pietiekams vien gadā ar īpaši nelabvēlīgiem tirgus nosacījumiem, kāds bija 2009., bet labvēlīgākos gados kompensācija nespēja segt pat pusi no ienākumu starpības starp MLA un citām teritorijām.

Šajā darbā ir izmantoti jaunāki dati, turklāt analīze veikta arī atsevišķās saimniecību grupās – dalījumā pa pētījumā noteiktajām specializācijas un ekonomiskā lieluma grupām.

Dati par produkcijas vērtības izmaiņām atkarībā no specializācijas ir apkopoti 9.tabulā. Ņemot vērā saimniecību pārstāvniecību, bija iespējams izveidot 3 specializācijas grupas ar pietiekamu saimniecību skaitu – laukkopības, piena lopkopības un jauktās specializācijas (augkopība un lopkopība) saimniecības.

Iegūtie rezultāti rāda, ka saimniecības ārpus MLA vidēji ir lielākas – tajās tiek saražots aptuveni par 50% vairāk lauksaimniecības produkcijas uz saimniecību nekā MLA esošajās. Taču laikā no 2008.līdz 2012.gadam nedaudz straujāk ražošanas apjoms palielinājies tieši MLA saimniecībās – par 42%, salīdzinājumā ar 34% palielinājumu ārpus MLA esošajās. Jāpiebilst, ka šajā apkopojumā izmantoti analīzei izvēlēto SUDAT saimniecību vidējie (nesvērtie) rādītāji, līdz ar to vidējais lielums ir cits, nekā tas būtu visām Latvijas saimniecībām, jo SUDAT ietver tikai saimniecības sākot ar standarta izlaidi virs 4000 EUR gadā, un lielākās saimniecības ir proporcionāli daudz vairāk pārstāvētas nekā mazākās. Tādēļ papildus ir analizēti dati atsevišķās saimniecību grupās.

9.tabula. Produkcijas vērtība un tās izmaiņas SUDAT saimniecībās atkarībā no MLA statusa un specializācijas 2008.-2012.gadā (vidēji saimniecībā, LVL)

Specializācijas grupa / piederība MLA	Saimn. skaits izlasē	Produkcijas vērtība, LVL/ saimniecību					Izmaiņas 2012./ 2008.
		2008	2009	2010	2011	2012	
Visas							
vidēji ārpus MLA	200	173 805	130 590	154 470	168 645	232 820	134%
vidēji ar MLA	467	108 237	83 704	102 500	124 802	153 612	142%
Laukkopība							
ārpus MLA	82	224 631	159 814	189 714	193 880	322 166	143%
ar MLA	141	104 555	75 967	99 217	123 730	179 926	172%
Piena lopkopība							
ārpus MLA	71	139 661	111 218	142 299	170 559	193 102	138%
ar MLA	193	130 583	104 011	122 129	145 859	165 401	127%
Jauktā lauksaimniecība							
ārpus MLA	25	114 542	90 476	111 138	125 229	157 856	138%
ar MLA	68	122 381	95 170	119 072	145 784	171 909	140%

Avots: autoru aprēķini no SUDAT datubāzes datiem

Līdzīgas tendences kā vidēji visā saimniecību kopā, izpaužas arī laukkopības un jauktas specializācijas saimniecībās – arī šajās grupās produkcijas vērtība ir palielinājusies tieši MLA teritorijās. Atšķirīga tendence ir piena lopkopībā – šajā grupā tieši ārpus MLA ir straujāks produkcijas vērtības pieaugums.

10. tabula. Produkcijas vērtība un tās izmaiņas analīzei izvēlētajās SUDAT saimniecībās atkarībā no MLA statusa un saimniecību lieluma 2008.-2012.gadā (vidēji saimniecībā, LVL)

Saimn.lieluma grupa / piederība MLA	Saimn. skaits izlasē	Produkcijas vērtība, LVL/ saimniecību					Izmaiņas 2012./ 2008.
		2008	2009	2010	2011	2012	
Mazās							
vidēji ārpus MLA	28	10 046	10 309	9 598	8 896	8 437	84%
vidēji ar MLA	75	10 134	7 904	8 574	9 105	9 586	95%
Vidēji mazās							
ārpus MLA	23	19 162	14 608	15 483	16 273	17 417	91%
ar MLA	71	18 283	14 930	16 903	19 219	18 734	102%
Vidējās							
ārpus MLA	74	54 834	39 270	46 856	44 492	66 477	121%
ar MLA	189	42 485	34 197	41 313	51 553	58 991	139%
Lielās							
ārpus MLA	76	394 579	297 283	352 756	392 404	539 667	137%
ar MLA	132	306 505	234 649	289 518	352 207	443 473	145%

Avots: autoru aprēķini no SUDAT datubāzes datiem

Produkcijas vērtības izmaiņas atkarībā no saimniecību lieluma (standarta izlaides grupās) apkopotas 10. tabulā. Šeit redzams, ka visās saimniecību lieluma grupās pozitīvāka tendence ir MLA atbalstu saņemošām saimniecībām. Nozīmīgākā starpība atkarībā no MLA atbalsta saņemšanas veidojas vidējo saimniecību grupā (ar SI 25-100 tūkst.EUR) – par 18 procentpunktiem, taču būtiska tā ir arī mazo un vidēji mazo saimniecību grupās – 11 procentpunkti, pie tam šo saimniecību grupā ir

negatīva dinamika, īpaši bez MLA atbalsta. Taču lielo saimniecību grupā (ar SI virs 100 tūkst.EUR) produkcijas vērtības tendence ir augoša gan MLA gan ārpus tiem, kaut arī šajās saimniecībās straujāks kāpums ir atbalstu saņēmušām saimniecībām.

Produkcijas vērtība raksturo ražošanas apjomu, taču saimniecību darbības ilgtspējai svarīgi ir ienākumi, kurus šeit raksturojam ar neto pievienoto vērtību (NPV).

NPV apjoms vidēji saimniecībā un tās izmaiņas specializācijas grupās ir apkopotas 11.tabulā.

11.tabula. Neto pievienotā vērtība un tās izmaiņas analīzei izvēlētajās SUDAT saimniecībās atkarībā no MLA statusa un specializācijas 2008.-2012.gadā (vidēji saimniecībā, LVL)

Specializācijas grupa / piederība MLA	Saimn. skaits izlasē	Neto pievienotā vērtība, LVL/ saimn.					Izmaiņas 2012./ 2008.
		2008	2009	2010	2011	2012	
Visas							
vidēji ārpus MLA	200	62 447	36 448	48 027	44 742	77 209	124%
vidēji ar MLA	467	39 634	23 618	38 564	42 098	52 629	133%
no tā 2.1.2.atbalsts	x	12%	21%	13%	13%	10%	x
Laukkopība							
ārpus MLA	75	83 216	46 116	56 442	47 624	126 249	152%
ar MLA	141	30 772	14 675	34 519	34 718	62 878	204%
no tā 2.1.2.atbalsts	x	20%	43%	19%	20%	11%	x
Piena lopkopība							
ārpus MLA	71	53 563	28 187	48 092	56 273	53 997	101%
ar MLA	193	48 900	30 273	44 864	49 292	53 595	110%
no tā 2.1.2.atbalsts	x	10%	17%	12%	11%	10%	x
Jauktā lauksaimniecība							
ārpus MLA	25	34 932	20 741	38 772	34 648	49 273	141%
ar MLA	69	50 865	31 220	49 679	56 085	60 992	120%
no tā 2.1.2.atbalsts	x	8%	14%	10%	9%	8%	x

Avots: autoru aprēķini no SUDAT datubāzes datiem

Iegūtie rezultāti par MLA atbalsta daļu NPV parāda šī atbalsta ļoti nozīmīgo lomu laukkopības saimniecībās – tajās vidēji 2008.-2012.gados šī pasākuma atbalsts veidojis 18.4% no NPV, bet 2009.gadā – pat 43%. Turklāt tieši MLA esošajās laukkopības saimniecībās (kuras saņem arī MLA atbalstu) šajos gados noticis ievērojams NPV kāpums – vidēji saimniecībā par 100%, turpretī ārpus MLA esošajās – par 50%. Savukārt piena un jauktas specializācijas saimniecībās NPV izmaiņas MLA un ārpus MLA saimniecībās bija līdzīgākas (piena saimniecībās NPV palielinājums konstatēts MLA teritorijās, bet jauktajās saimniecībās- pretēji). Tomēr arī šo specializāciju saimniecībās MLA atbalstam bija nozīmīga loma pievienotās vērtības veidošanā – MLA maksājumi vidēji 2008.-2012.gados veidoja 11.5% no saimniecību NPV piena saimniecībās, bet 9.4% no NPV jauktajās saimniecībās. NPV bez ienākumiem ietilpst vēl maksa par darba un kapitāla izmantošanu, līdz ar to atbalsta loma šo saimniecību ienākumu veidošanā ir vēl nozīmīgāka par minētajiem skaitļiem.

Savukārt, MLA atbalsta lomu pievienotās vērtības veidošanā dažāda lieluma saimniecībās raksturo aprēķinātie rezultāti 12.tabulā.

12.tabula. NPV un tās izmaiņas vērtēšanai izvēlētajās SUDAT saimniecībās atkarībā no MLA statusa un saimniecību lieluma 2008.-2012.gadā (vidēji saimniecībā, LVL)

Saimn.lieluma grupa / piederība MLA	Saimn. skaits izlasē	Neto pievienotā vērtība, LVL/ saimn.					Izmaiņas 2012./ 2008.
		2008	2009	2010	2011	2012	
Mazās							
ārpus MLA	27	3 526	4 163	2 915	2 233	2 278	65%
ar MLA	75	5 281	4 421	4 953	4 556	4 755	90%
no tā 2.1.2.atbalsts	x	17%	21%	18%	19%	16%	x
Vidēji mazās							
ārpus MLA	23	6 262	7 523	4 899	4 974	5 757	92%
ar MLA	71	7 332	6 178	7 767	8 075	7 057	96%
no tā 2.1.2.atbalsts	x	16%	21%	18%	18%	18%	x
Vidējās							
ārpus MLA	74	17 671	8 349	16 121	13 285	25 006	142%
ar MLA	189	16 028	11 580	15 928	19 778	22 092	138%
no tā 2.1.2.atbalsts	x	19%	27%	20%	17%	15%	x
Lielās							
ārpus MLA	76	143 980	84 030	108 172	102 509	176 283	122%
ar MLA	132	110 329	61 140	106 638	113 688	148 067	134%
no tā 2.1.2.atbalsts	x	10%	20%	12%	11%	9%	x

Avots: autoru aprēķini pēc SUDAT datubāzes datiem

Dati norāda uz MLA atbalsta lielo nozīmi mazāk labvēlīgo teritoriju saimniecību rentabilitātes nodrošināšanai, īpaši mazo saimniecību grupā. Pievienotās vērtības izmaiņu tendence ir pozitīvāka saimniecībās, kuras saņem MLA atbalstu nekā tajās, kuras to nesaņem. Tas vērojams visās lieluma grupās (izņemot vidēji lielās saimniecības). Īpaši liela starpība izpaužas mazo saimniecību grupā (ar standarta izlaidi (SI) no 4 līdz 15 tūkst. EUR gadā). Jāpiebilst, ka tieši šādu saimniecību Latvijā ir visvairāk salīdzinājumā ar pārējām analizētajām grupām. Savukārt vislielākais MLA atbalsta īpatsvars neto pievienotajā vērtībā bija visās trijās mazo un vidējo saimniecību grupās (ar SI līdz 100 tūkst. EUR) – no 18% līdz 19%, tajā skaitā vidējās saimniecībās pat nedaudz augstāks nekā mazajās. Lielajās saimniecībās (ar SI virs 100 tūkst.EUR gadā) MLA atbalsta nozīme relatīvi samazinās- tā īpatsvars NPV vidēji ir 11.5%.

Iegūtie rezultāti rāda, ka MLA atbalsts ir ļoti svarīgs mazajām un vidējām saimniecībām (pēc SI lieluma), bet no specializācijas grupām tas vissvarīgākais ir laukropības saimniecībās. MLA atbalsta nozīme nav vienāda katru gadu – vislielākā tā ir krīzes situācijās, kad no tirgus netiek saņemti pietiekami ienākumi. Tā, 2009.gadā MLA atbalsta īpatsvars saimniecību NPV bija 21%, bet pārējos analizētajos gados gandrīz 2 reizes mazāk – 12%. Nozīmīgi, ka neraugoties uz VPM likmes pieaugumu aplūkojamā laika posmā, MLA atbalsta nozīme saimniecību ienākumu veidošanā kopumā nav mazinājusies (izņemot 2012.gadu augkopības specializācijas saimniecībām).

Analizējot atbalsta saņēmēju un atbalstīto teritoriju sasniegtos rezultātus pasākumam izvirzīto mērķu kontekstā, var pieņemt, ka pasākums ir devis ekonomisko ieguldījumu ilgtspējīgas lauksaimnieciskās darbības sekmēšanā teritorijās, kurās ir apgrūtināta lauksaimnieciskā darbība, sekmējot tajās lauksaimniecisko ražošanu un palielinot saimniecību ienākumus. Lai gan tas devis ieguldījumu atklātas lauku ainavas uzturēšanā, tomēr zemes pamešanas novēršana un neizmantoto zemju atgriešana lauksaimnieciskajā apītē līdz 2012. gadam nav vērtējama kā ievērojama.

Ja MLA 1. un 2. kategorijas teritorijās vērojās nelielas pozitīvas tendences, tad MLA 3. kategorijas teritorijās turpinās negatīvās tendences.

4.3. Pasākuma „Agrovide” un Natura 2000 LIZ rezultātu analīze

4.3.1 Atbalsta mērķis, apjoms un struktūra

Agrovides maksājumu mērķis ir veicināt bioloģiskās un vidi saudzējošas lauksaimniecības attīstību, kas rada ievērojami mazāku ķīmisko vielu slodzi videi, salīdzinot ar tradicionālo lauksaimniecību, saglabājot bioloģiskās daudzveidību un nepieļaujot lauku ainavas degradāciju, tādējādi nodrošinot agrovides resursu ilgtspējīgu izmantošanu. Savukārt 2.1.3. pasākuma mērķis ir nodrošināt videi draudzīgu lauksaimniecisko darbību teritorijās, kurās pastāv saimnieciskās darbības ierobežojumi saistībā ar Direktīvu 79/409/EEK un 92/43/EEK īstenošanu.

Agrovides maksājumi, saskaņā ar LAP 2007-2013, veicina lauku teritoriju attīstību un nodrošina sabiedrībai pieejamu vidi un lauku ainavu. Tie mudina lauksaimniekus izvēlēties un pielietot videi draudzīgas saimniekošanas metodes, tādējādi saglabājot savdabīgo lauku ainavu un bioloģisko daudzveidību⁷.

Pasākums tika ieviests jau pirmajā programmēšanas periodā no 2004. – 2006.gadam un ieviestās aktivitātes tiek īstenotas arī šajā periodā, tās pārstrukturizējot, ar mērķi paaugstināt atbalsta efektivitāti vides politikas mērķu sasniegšanā. Plānošanas perioda sākumā tika uzsākta četru LAP 2007-2013 ietvaros izveidoto Agrovides apakšpasākumu īstenošana (BLA, IDIV, BDUZ, RLZP), un vienlaikus turpinājās iepriekšējo divu Agrovides platību apakšpasākumu „Buferjoslu ierīkošana” un „Vēja erozijas ierobežošana” īstenošana.

Finanšu ietilpības ziņā LAP 2007-2013 2.1.4. (Agrovides) pasākums ir gandrīz tikpat nozīmīgs kā iepriekš analizētais MLA pasākums. Agrovides atbalstam par 2007.-2012.gadu iesniegumiem izmaksāti LVL 139,3 milj., kas ir vidēji LVL 23,2 milj.gadā. Izmaksājamā summa 2011.gadā samazinājās par gandrīz LVL 5 milj., kad tika pārtraukti maksājumi par vēja erozijas ierobežošanu.

Arī Agrovides pasākumu rezultāti ir jau analizēti vairākos LANN novērtēšanas ziņojumos. Šajā ziņojumā apkopoti aktuālie pasākuma ieviešanas rezultāti, kā arī sniegts pārskats gan par atbalsta ekonomisko nozīmi, tai skaitā finansējuma pietiekamības (vai pārkompensācijas) viedokļa, gan arī par vides mērķu sasniegšanu.

Dati par izmaksātajām Agrovides atbalsta summām laikā no 2007. līdz 2012.gadam apkopoti 13.tabulā.

Kā redzams no apkopojuma, finansiāli ietilpīgākais Agrovides apakšpasākums ir Bioloģiskās lauksaimniecības attīstības atbalsts (BLA) (apakšpasākums 2.1.4./1). Otrs finansiāli ietilpīgākais pasākums – Vēja erozijas ierobežošana, neietilpst LAP 2007-2013, un tas turpinājās līdz 2010.gadam, tādēļ šajā pētījumā nav iekļauts. Savukārt pārējie LAP 2007-2013 Agrovides apakšpasākumi ir finansiāli daudz maznozīmīgāki – par BDUZ (Bioloģiskās daudzveidības uzturēšana zālājos) un RLZP (Rugāju lauks ziemas periodā) tiek maksāts aptuveni LVL 3 milj. gadā, bet Integrētās dārzkopības ieviešanai un veicināšanai (IDIV) – nepilni LVL 400 tūkst. gadā.

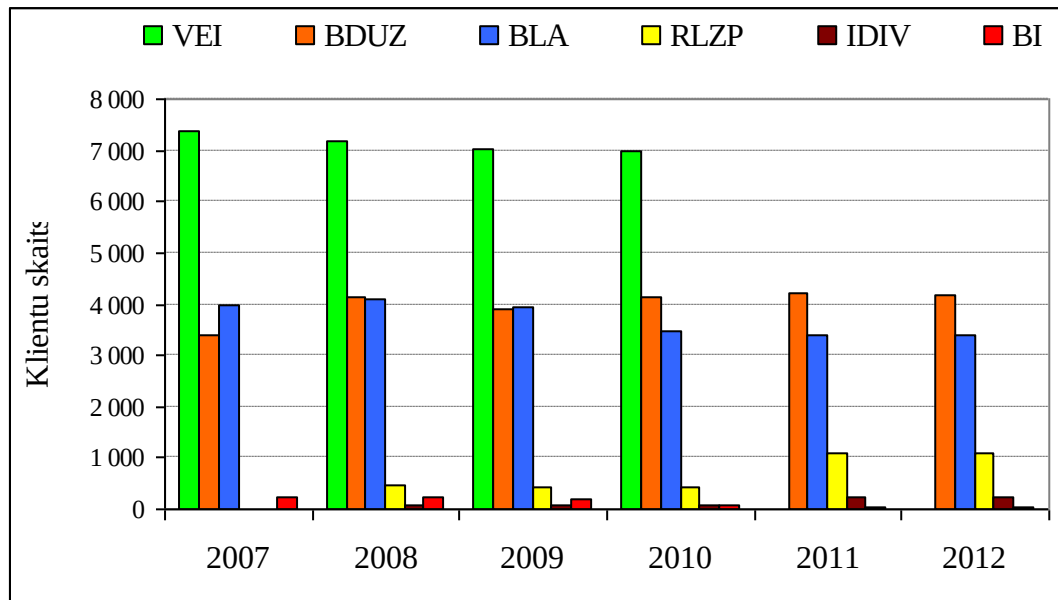
⁷ LAP 11.versija. www.zm.gov.lv

13.tabula. Agrovides apakšpasākumos izmaksātās atbalsta summas par 2007.-2012.gadu iesniegumiem (LVL tūkst.)

Apakš-pasākumi	Izmaksātais atbalsts, LVL tūkst.						Kopā
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
BLA	9 488	10 037	10 941	12 477	14 910	15 483	73 337
BDUZ	2 446	2 808	2 715	2 885	2 975	2 938	16 768
RLZP	0	1 051	1 092	1 183	3 183	3 333	9 842
IDIV	0	52	60	97	397	381	986
VEI	9 527	9 552	9 614	9 544	0	0	38 237
BI	35	33	27	9	2	2	108
AGROVIDE kopā	21 495	23 533	24 450	26 194	21 468	24 151	141 291

Avots: autoru apkopojums no LAD datubāzes datiem

Atbalsta saņēmēju skaits Agrovides pasākumos ir ievērojami mazāks nekā MLA pasākumā. Turklāt, atbalsta saņēmēju skaitam ir atšķirīga struktūra nekā finanšu ietilpībai (18.attēls).

18.attēls. Atbalsta saņēmēju skaits Agrovides apakšpasākumos 2007.-2012.gadā

Avots: autoru apkopojums no LAD datu bāzes

No attēla redzams, ka visvairāk atbalsta saņēmēju bija apakšpasākumā „Vēja erozijas ierobežošana”, bet kopš 2011.gada atbalsta saņēmēju ziņā plašākais ir BDUZ apakšpasākums, kurā pavisam 2007.-2012.gados bijis 5619 atbalsta saņēmēju, tai skaitā 2012.gadā – 4172 saņēmēji. Bioloģiskās lauksaimniecības atbalsta saņēmēju pavisam 2007.-2012.gados bijis 5110, pie tam redzams saņēmēju skaita samazinājums par apmēram 11% 2010.gadā, kad lielai daļai saimniecību beidzās iepriekšējā periodā uzņemtas saistības. Tomēr atzīmējams, ka vien neliela daļa saimniecību ir pārtraukušas saistības, un 2012.gadā BLA saņēmēju skaits pat nedaudz palielinājies (par 14 saimniecībām), sasniedzot 3411.

Pārējos apakšpasākumos atbalsta saņēmēju ir ievērojami mazāk. RLZP atbalsta saņēmēju skaits ir palielinājies kopš 2011.gada, un to skaits ir aptuveni 1100.

No LAP 2007-2013 apakšpasākumiem vismazāk atbalsta saņēmēju ir IDIV apakšpasākumam – 2012.gadā šo atbalstu saņem 239 atbalsta saņēmēji.

Kā norādīts iepriekš, platībmaksājumu saņēmēju saimniecību lieluma struktūra ir tuva visu Latvijas saimniecību lieluma struktūrai, Natura 2000 maksājumos ir pat nedaudz lielāks īpatsvars mazo saimniecību, bet Agrovides pasākumos ir nedaudz mazāks mazo saimniecību, bet lielāks – vidējo saimniecību īpatsvars nekā kopējā struktūrā. Agrovides pasākuma atbalsta saņēmēju lieluma struktūra ir apkopota 14.tabulā (dati par ekonomisko lielumu ir pieejami par 50% no atbalsta saņēmējiem).

14.tabula. Agrovides pasākuma atbalsta saņēmēju ekonomiskā lieluma struktūra salīdzinājumā ar visu saimniecību struktūru (%)

Saimniecību lieluma grupas	% no aktīvo saimniecību kopskaita	% no kopējās standarta izlaides	Agrovides atbalsts	
			% no saimniecību skaita	% no izmaksātās summas
Ļoti mazās	74	9	30	9
Mazās	18	14	28	20
Vidēji mazās	3	7	12	12
Vidējās	4	19	21	32
Lielās	1	51	9	27
Kopā	100	100	100	100

Avots: IAKS dati par atbalsta saņēmējiem (līdz 2013.g.jūlijam), CSP 2010.g.skaitīšana

Dati par maksājumu saņēmēju specializāciju pašlaik ir pieejami tikai par tām saimniecībām, kuras bez platībmaksājumu saņemšanas ir realizējušas projektus. Tādēļ specializācija ir analizēta, salīdzinot visas saimniecības, kuras realizējušas projektus, un tās saimniecības, kuras ir saņēmušas arī Natura 2000 un Agrovides pasākumu atbalstu. No iegūtajiem rezultātiem (15.tabula) redzams, ka izteiktākās atšķirības specializācijas jomā vērojamas bioloģisko saimniecību grupā – ievērojami lielāks bioloģisko saimniecību īpatsvars ir lopkopības specializācijā: starp ganāmo mājlopu saimniecībām pat vairāk nekā puse (52%) saņem arī bioloģiskās lauksaimniecības atbalstu, starp jauktas lopkopības saimniecībām tādu ir 41%, bet starp piena lopkopības un jauktas specializācijas saimniecībām – 27%. Savukārt mazākais bioloģisko saimniecību īpatsvars ir laukkopības un dārzenkopības specializācijā – tikai 9%. Ievērojot, ka kopējais bioloģiskās lauksaimniecības atbalsta saņēmēju īpatsvars visu saimniecību skaitā ir 6%, redzams, ka bioloģiskās saimniecības aktīvāk nekā pārējās izmanto projektu atbalstu, jo projektu realizētāju vidū bioloģisko saimniecību ir 21%, savukārt no visām bioloģiskajām saimniecībām 27% ir realizējušas LAP 2007-2013 projektus.

BDUZ un Natura 2000 maksājumu saņēmēju vidū projektu realizētāju ir daudz mazāk – attiecīgi 13,7% un 8% no šo maksājumu saņēmējiem, bet starp projektu realizētājiem minētos maksājumus saņem attiecīgi 12% un 10% atbalsta saņēmēju.

15.tabula. NATURA, BDUZ un Bioloģiskās lauksaimniecības atbalsta saņēmēju skaits un īpatsvars specializācijas grupās (starp LAP 2007-2013 projektus realizējušām saimniecībām) periodā no 2007.-2011.gadam

Saimniecību specializācija	Projektu realizējošo saimn. skaits	T.sk. atbalsta saņēmēju skaits platību maksājumos			Īpatsvars no attiecīgās specializācijas saimn.		
		NATURA	BDUZ	BLA	NATURA	BDUZ	BLA
Laukkopība	2563	248	310	233	10%	12%	9%
Piena lopkopība	1589	153	179	426	10%	11%	27%
Jaukta specializācija	906	77	99	242	8%	11%	27%
Ganāmo mājlopu audzēšana	492	75	72	256	15%	15%	52%
Jaukta lopkopība	131	15	13	54	11%	10%	41%
Ilggadīgās kultūras	108	4	5	12	4%	5%	11%
Cūkkopība un putnkopība	101	12	11	11	12%	11%	11%
Jaukta augkopība	101	6	9	18	6%	9%	18%
Dārzenkopība	33	0	0	3	0%	0%	9%
Visas specializācijas	6024	590	698	1255	10%	12%	21%

Avots: autoru apkopojums no LAD datu bāzes datiem

Kā redzams no 15.tabulas, arī šos maksājumus relatīvi visvairāk saņem ganāmo mājlopu saimniecības (15% no visām šādas specializācijas saimniecībām), taču arī starp vairāku citu specializāciju saimniecībām (laukkopība, piena lopkopība u.c.) minēto maksājumu saņēmēju īpatsvars ir virs 10%. Zemākais BDUZ un Natura 2000 saņēmēju īpatsvars ir ilggadīgo kultūru un dārzenkopības saimniecībās.

4.3.2 Agrovīdes atbalsta ietekme uz saimniecību ekonomiskajiem rezultātiem

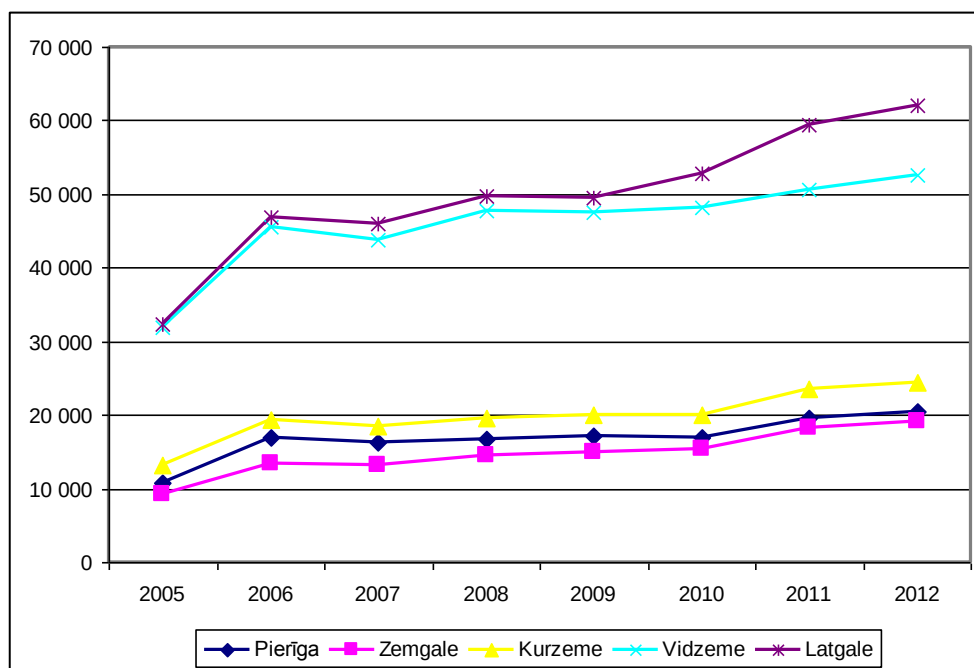
Vērtējot saņemtā atbalsta ietekmi uz saimniecību ekonomiskajiem rezultātiem, konstatēts, ka lielākā nozīme ir Agrovīdes 214./1 apakšpasākumam „Bioloģiskās lauksaimniecības attīstība”, ņemot vērā, ka tajā tiek izmaksāts vislielākais atbalsts uz platības vienību, kā arī šī atbalsta summa ir vislielākā attiecībā pret atbalsta saņēmēju apgrozījumu.

Bioloģiskās lauksaimniecības atbalsta mērķis (saskaņā ar LAP 2007-2013) ir sekmēt bioloģiskās lauksaimniecības produkcijas ražošanu, veicinot bioloģiskās lauksaimniecības metožu pielietošanu apsaimniekotajās lauksaimniecībā izmantojamās zemes platībās.

Atbalsts bioloģiskajai lauksaimniecībai ir arī finansiāli nozīmīgākais Agrovīdes apakšpasākums. Tajā izmaksāti ap 75% no LAP 2007-2013 Agrovīdes apakšpasākumu atbalsta, un, kā redzams 13.tabulā, neraugoties uz saņēmēju skaita nelielu samazinājumu, izmaksātā atbalsta summai ir tendence palielināties – 2012.gadā salīdzinot ar 2007.gadu izmaksātā atbalsta summa palielinājusies par 63% jeb par LVL 6 milj. Arī atbalstāmās platības šajā laikā ir palielinājušās no 148 tūkst.ha līdz 178 tūkst.ha (par 30%). Ņemot vērā, ka BLA atbalsta saņēmēju skaits šajā laikā ir samazinājies par 14% (18.attēls), tas liecina, ka notiek ražošanas koncentrācija, un liela daļa saimniecību attīstās, tajā skaitā palielinot apsaimniekotās zemes platības. Vidējā atbalstītā platība uz vienu saņēmēju ir palielinājusies no 34,6 ha 2007.gadā līdz 52,6 ha 2012.gadā (par 52%).

Platību izmaiņas dalījumā pa reģioniem parādītas 19.attēlā. Teritoriāli redzams, ka BLA platības koncentrējušās Latgalē un Vidzemē (attiecīgi 35% un 29% no visām BLA platībām 2012.gadā), turklāt Latgales reģionā no 2007. līdz 2012.gadam ir otrs straujākais BLA platību palielinājums – par 35%. Pozitīvi vērtējams, ka straujākais bioloģiski apsaimniekoto platību palielinājums kopš 2007.gada bijis tieši Zemgalē – par 44%. No tā var secināt, ka LAP 2007-2013 veiktā

nosacījumu maiņa, daļēji diferencējot atbalsta maksājumus, ir sekmējusi bioloģisko platību palielināšanos arī auglīgākajos reģionos, lai arī Zemgales reģionā joprojām ir zemākais bioloģiski apsaimniekotās LIZ īpatsvars pret visu lauku saimniecību rīcībā esošo LIZ – tikai 5%, turpretī augstākais tas ir Vidzemē – 13% un Latgalē – 12%.

19.attēls. Agrovides apakšpasākumā „Bioloģiskās lauksaimniecības attīstība” atbalstītās platības Latvijas reģionos 2007.-2012.gads

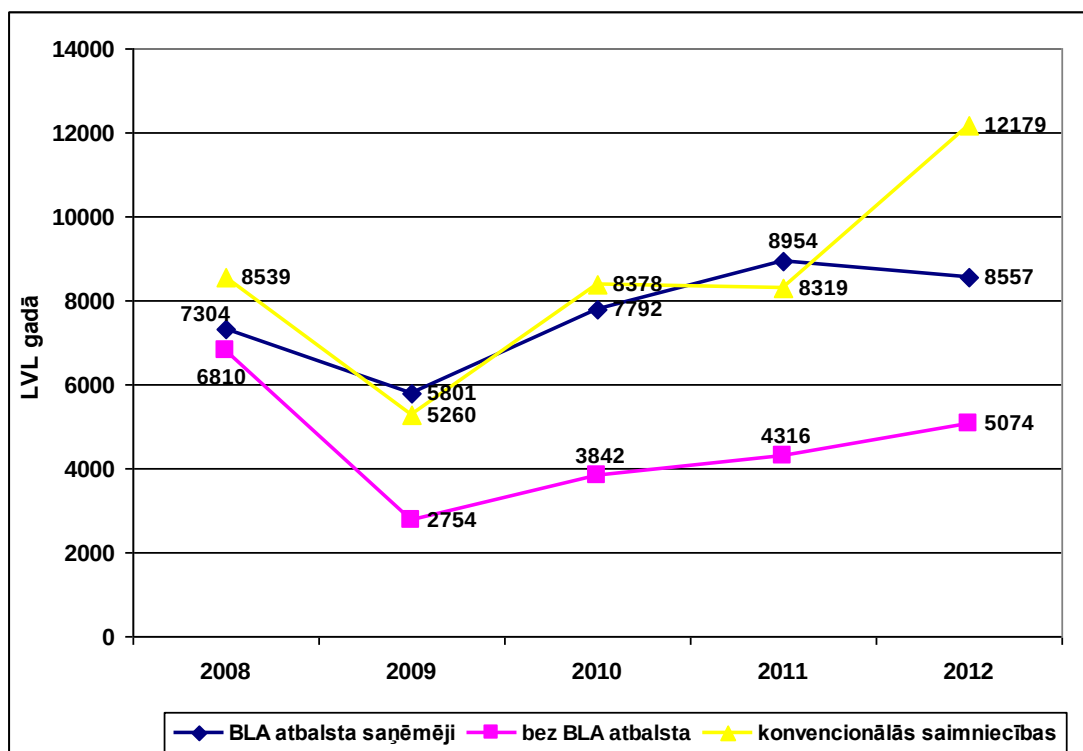
Avots: autoru apkopojums no LAD datubāzes datiem

Par atbalsta ietekmi uz saimniecību ekonomiku var spriest pēc tā īpatsvara saimniecību neto apgrozījumā. Rezultāti, kas ir apkopoti 25.attēlā, parāda, ka lielākā nozīme ir bioloģiskās saimniekošanas atbalstam, tādēļ detalizētāk analizēts šis apakšpasākums. Turpmāk, lai noskaidrotu BLA atbalsta lomu, izmantoti SUDAT dati atbalsta saņēmēju līmenī.

Atlasei ir izvēlēti dati par 125 SUDAT uzskaitē esošām saimniecībām, kuras saņēmušas BLA atbalstu 2008.-2010.gadā, un kuru dati ir pieejami arī par 2011.gadu. Kopējais šo saimniecību saņemtā BLA atbalsta apjoms ir LVL 4,1 milj.

Minēto saimniecību apsaimniekotās LIZ platība ir palielinājusies no 21,1 tūkst.ha 2008.gadā līdz 23,4 tūkst.ha 2011.gadā (par 11%). Nosacīto mājlopu vienību skaits (vidēji gadā) – no 6887 līdz 7844 (par 13,9%). Produkcijas vērtība šajā laikā, pēc 19% krituma 2009. gadā, ir palielinājusies par 14% 2010.gadā un vēl par 21% 2011.gadā (kopā no 2008. līdz 2011.g.pieaugums par 12,7%). Taču viss produkcijas pieaugums praktiski attiecas uz lopkopības produkciju – tās vērtība ir palielinājusies par 28%, bet augkopības produkcija praktiski saglabājusies 2008.gada līmenī. Lielākais produkcijas kāpums attiecas uz piena ražošanu – par 36% un liellopu gaļu – par 21%. Saimniecību neto apgrozījums ir palielinājies par 15,9%, bet starppatēriņa izmaksas – par 11,2%. Saimniecību bruto pievienotā vērtība 2011.g.pret 2008.gadu ir palielinājusies par 18,5%, bet neto pievienotā vērtība (NPV) – tikai par 1,5%. Taču BLA atbalsta saimniecībās ievērojami – par 14,5% šajā laikā samazinājies darbaspēka patēriņš. Līdz ar to NPV uz darbaspēka vienību ir palielinājusies. Šo saimniecību iegūtā NPV uz pilna laika darba vienību (pievienojot arī jauniegūtos datus par 2012.gadu) ir salīdzināta ar konvencionālajām saimniecībām, kā arī tādām, kuras

SUDAT anketā norādījušas, ka pielieto bioloģisko vai abas metodes, vai atrodas pārejas periodā uz bioloģisko saimniekošanu (pēdējo pavisam SUDAT izlasē ir 10, tādēļ dati vērtējami kā indikatīvi) (skat. 20.attēlu).

20.attēls. NPV uz darbaspēka vienību (NPV/GDV) 2008.-2012.g. 2.1.4./1 pasākumā atbalstu saņēmušajās saimniecībās; saimniecībās, kuras norādījušas, ka saimnieko bioloģiski vai ir pārejas periodā, taču šo atbalstu nesāņem, kā arī konvencionālajās saimniecībās, LVL gadā

Avots: autoru aprēķini izmantojot SUDAT izlases saimniecību datus

No datu apkopojuma redzams, ka laikā no 2008. līdz 2011.gadam BLA atbalsta saņēmēju NPV uz nodarbināto palielinājās par 22,5% (no 7304 līdz 8954 LVL/GDV), šādā kārtā apsteidzot konvencionālo saimniecību vidējos rādītājus, tomēr 2012.gadā pēdējo rādītāji būtiski uzlabojušies, turpretī bioloģisko - pat nedaudz samazinājušies. Tālākā analīze (ņemot vērā saimniecību specializāciju) gan rāda, ka minētā starpība 2012.gadā skaidrojama galvenokārt ar atšķirīgo nozaru struktūru – starp konvencionālajām saimniecībām daudz biežāk sastopama laukropības specializācija, kurā 2012.gadā bija straujš ienākumu pieaugums sakarā ar cenu kāpumu laukropības produktiem. Savukārt to saimniecību, kuras izmanto bioloģiskās saimniekošanas metodi vai pāriet uz to, taču kādu iemeslu dēļ nav saņēmušas atbalstu nevienā no šiem gadiem, NPV rādītāji 2009.-2011.gados ir bijuši aptuveni 2 reizes zemāki nekā BLA atbalsta saņēmējiem. 2012.gadā NPV uz pilna laika nodarbināto šajās saimniecībās veido 68% no to saimniecību līmeņa, kuras saņem BLA atbalstu. Minētais norāda uz BLA atbalsta lielo nozīmi, lai nodrošinātu bioloģiskās saimniekošanas metodes konkurētspēju salīdzinot ar konvencionālo lauksaimniecību.

Neto pievienotās vērtības uz darba vienību dinamika galvenajās specializācijas grupās apkopota 16.tabulā. No tabulas datiem redzams, ka nozīmīgā atšķirība 2012.gada rādītājos starp konvencionālo un bioloģisko saimniecību ienākumu tendencēm ir skaidrojama ar atšķirīgo specializāciju, jo straujš ienākumu kāpums ir tikai laukropības saimniecībās. Starp konvencionālajām saimniecībām tādu attiecīgajā

izlasē ir 206 (38% no visām), bet starp bioloģiskajām tikai 12 (10% no visām, par kurām apkopoti dati). Pie tam, atsevišķu grupu ietvaros tendences pa gadiem ir līdzīgas, izņemot jauktās saimniecības. Tā kā jaukto saimniecību atbalsta saņēmēju grupā ir maz (19), un dažām no tām 2012.gadā ir strauji samazinājušies ienākumi, iegūtie rezultāti šai grupai var nebūt pietiekami reprezentatīvi.

16.tabula. NPV uz pilna laika darba vienību (NPV/GDV) BLA atbalstu saņēmušajās un konvencionālajās saimniecībās pa specializācijas grupām 2008.-2012.g.

Saimniecību grupas	Saimn. skaits izlasē	NPV/ GDV (LVL/ saimniecību)					Izmaiņas 2008./ 2012.
		2008	2009	2010	2011	2012	
BLA saimniecības							
laukkopība	12	3 504	4 186	4 710	5 969	8 192	234%
piena lopkopība	51	8 547	6 145	8 404	8 797	9 105	107%
citi ganāmie mājlopi	25	9 421	9 094	11 058	15 229	11 381	121%
jauktā lauksaimniecība	19	5 156	4 395	6 203	6 940	4 821	94%
Konvencionālās*							
laukkopība	206	11 429	5 838	10 647	9 799	20 548	180%
piena lopkopība	196	6 921	4 346	6 956	7 566	7 870	114%
jauktā lauksaimniecība	78	7 555	4 789	8 358	8 456	10 707	142%

Avots: Aprēķini izmantojot SUDAT izlases saimniecību datus

* Citu ganāmo mājlopu saimniecību skaits konvencionālo saimniecību grupā ir nepietiekams, tādēļ tās nav uzrādītas

Izvērtējot atbalsta lomu NPV veidošanā bioloģiskajās saimniecībās, secināms, ka BLA atbalsta ieguldījums tajā ir vēl lielāks nekā MLA gadījumā. Vidēji 2008.-2011.gadā BLA atbalsts veidojis 24,5% no šo saimniecību NPV (tai skaitā mazo un vidēji mazo saimniecību grupā – ar SI 4 līdz 25 tūkst.EUR – pat 33,5%). Turklāt, atbalsta īpatsvaram šo saimniecību pievienotajā vērtībā ir tendence palielināties – ja 2008.gadā tie bija tikai 15%, tad 2011.gadā jau 28%.

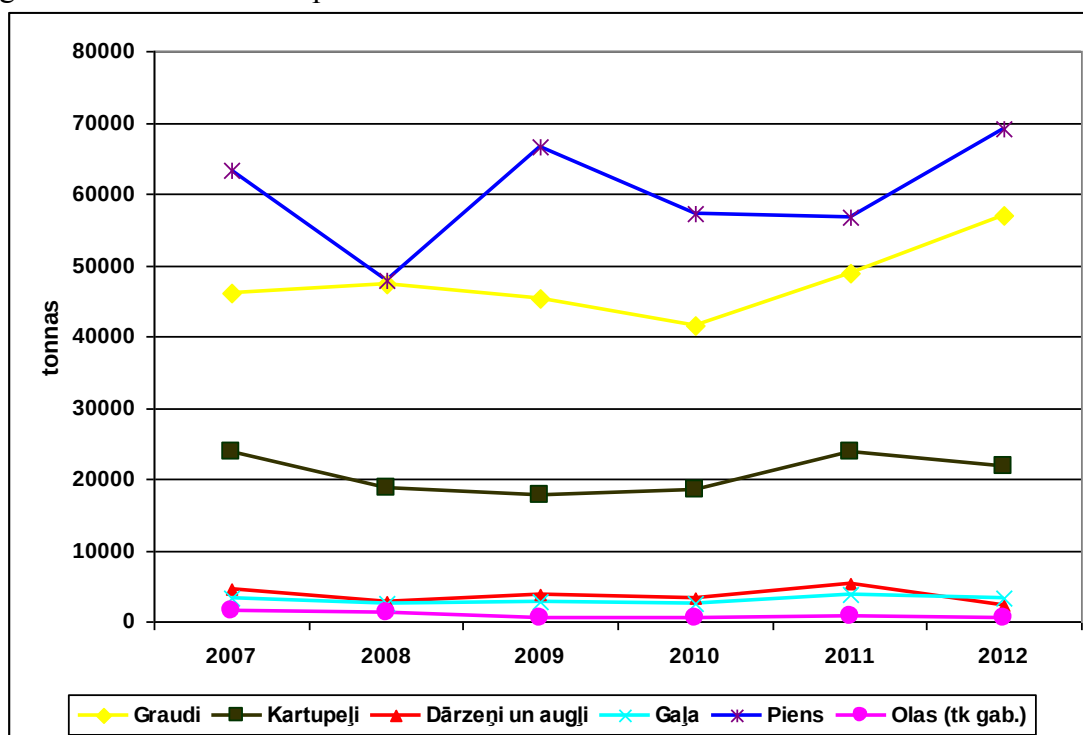
BLA atbalstam ir ļoti liela nozīme arī kopējā atbalsta struktūrā. Pēc SUDAT metodoloģijas apkopotajos izvēlēto saimniecību datos BLA atbalsts veidojis vidēji vairāk nekā 20% no kopējā saņemtā ES un valsts atbalsta. Tā īpatsvars BLA atbalsta saņēmējiem kopējā atbalsta struktūrā palielinājās sākot no 17,7% 2007.gadā līdz pat 26,0% 2010.gadā, bet 2011.gadā veidoja 23,5%.

Tā kā atsevišķas atbalsta likmes 2007.-2013.g.laikā nav būtiski mainījušās, atbalsta īpatsvara palielināšanās ienākumos liecina par pieaugošu atkarību no saņemtajiem maksājumiem, turklāt tas rāda, ka samazinās pašu ieņēmumu daļa saimniecību ienākumos. Šo problēmu apstiprina arī tālākā analīze par bioloģiski saražoto produktu apjomiem un to dinamiku salīdzinājumā ar atbalstam pietiekto platību izmaiņām.

BLA apakšpasākuma definētais mērķis pirmkārt ir „sekmēt bioloģiskās lauksaimniecības produkcijas ražošanu”, tādēļ ir svarīgi izvērtēt, kā atbalsts ietekmējis bioloģisko produktu ražošanu. Šim nolūkam izmantoti ZM apkopotie dati par bioloģisko produktu ražošanu, kuri iegūti no kontroles institūcijām.

Iegūtie rezultāti par galveno lauksaimniecības produktu ražošanu bioloģiskajās saimniecībās (ieskaitot pārejas perioda saimniecības) grafiski attēloti 21.attēlā. Tie rāda, ka laikā no 2007.līdz 2012.gadam nav novērots būtisks šo produktu ražošanas palielinājums. Graudu ieguves palielinājums 2012.gadā bioloģiskajās saimniecībās bijis par 16,7%, bet tajā pašā laikā valstī kopumā – par 50%. Bioloģiski audzēto graudu struktūra būtiski atšķiras no konvencionālās: tajā vislielāko īpatsvaru ieņem

auzas (40%), bet kvieši – tikai 27%. Tas nozīmē, ka bioloģiskie graudi tiek galvenokārt izmantoti lopbarībai.

21.attēls. Saražoto lauksaimniecības produktu apjomi (tonnās)bioloģiskajās un pārejas perioda saimniecībās 2007.-2012.gados

Avots: autoru apkopotie ZM dati

Atzinīgi vērtējams piena ieguves palielinājums 2012.gadā (par 22%), tomēr iepriekšējos gados (2008.-2011.g.) tā ieguve samazinājās par 10%. Gaļas ražošana 2012.gadā saglabājusies iepriekšējā līmenī (bioloģiski galvenokārt tiek ražota liellopu un aitu gaļa), bet dārzeņu, augļu un olu ražošana strauji samazinājusies.

Nemot vērā, ka zemes platības, par kurām izmaksāts BLA atbalsts, aplūkojamā periodā ir ievērojami pieaugušas (par 30%), esošie produkcijas apjomu rādītāji liecina, ka saimniecības vai nu nav pietiekami motivētas palielināt ražošanas apjomus, vai arī ir apstākļi, kas to objektīvi kavē. Bioloģisko saimniecību (kopā ar pārejas perioda saimniecībām) platības 2012.gadā sasniedza 195 tūkst.ha, kas ir 12% no VPM pieteiktajām platībām (no tām BLA atbalsts izmaksāts par 178 tūkst.ha), bet tajā pašā laikā tajās saražots tikai 7,9% piena, 4,1% gaļas, 4% kartupeļu, 2,7% graudu, 1,3% dārzeņu un augļu, 0,2% tehnisko kultūru un 0,1% olu. Vienīgi medus īpatsvars bioloģiskajās saimniecībās ir ievērojams – 21% no pavisam valstī saražotā, taču tā īpatsvars kopējā produktu struktūrā ir niecīgs.

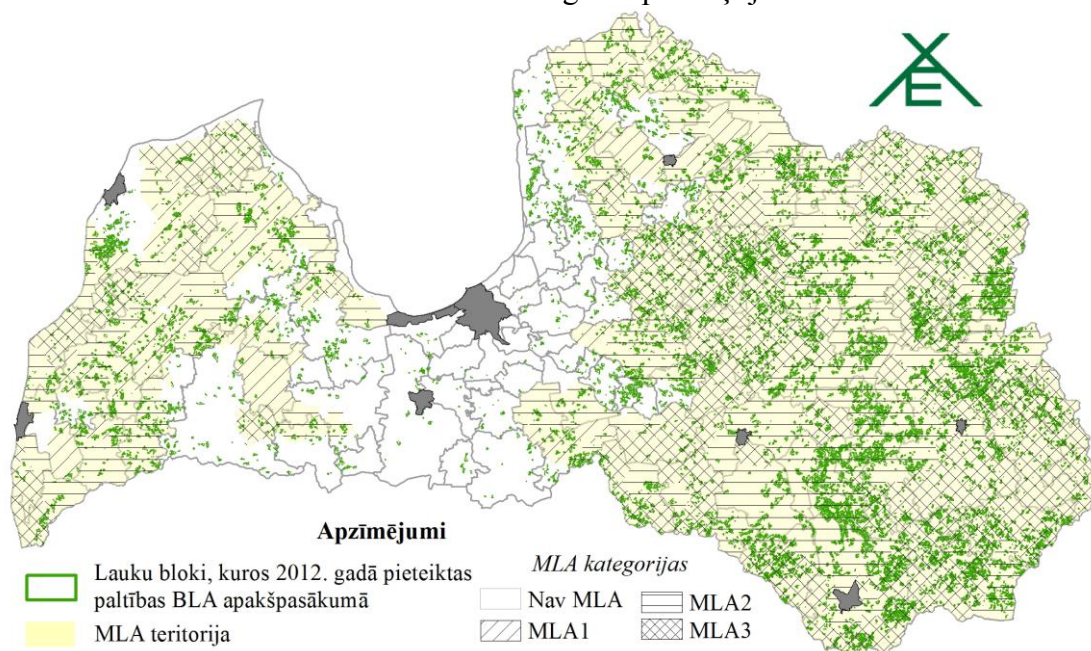
Turklāt ļoti liela daļa bioloģiski saražotās produkcijas tiek pārdota kā konvencionālā, līdz ar to nepalielina patērētājiem pieejamās bioloģiskās produkcijas klāstu. Saskaņā ar ZM apkopotajiem datiem, 2012.gadā kā konvencionāli produkti tika pārdoti 70% no bioloģiski saražotā piena (bez pārejas perioda saimniecībām), 55% liellopu gaļas, 54% olu un pat 51% medus, kā arī 35% aitu gaļas. Par augkopības produktiem šādi dati nav uzrādīti. Šāda situācija rada zaudējumus pašiem lauksaimniekiem, jo produkcija, kurai faktiski piemīt augstāka pievienotā vērtība, tiek pārdota kā masveida produkcija.

Veiktā BLA atbalsta analīze rāda, ka bioloģiskās saimniekošanas atbalsta kopapjoms būtu atzīstams kā pietiekams, lai nodrošinātu atbalsta saņēmēju

ienākumus, taču, kā norādīts arī līdzšinējos pētījumos (LVAEI 2011; 2013), ar esošiem atbalsta pasākumiem ir par maz, lai sekmētu visu lauksaimniecības specializācijas virzienu attīstību. Vairākos virzienos (tai skaitā cūkkopība, putnkopība, dārzenkopība, ilggadīgo kultūru audzēšana utt.) produkcijas apjoms ir samazinājies.

Ievērojot atbalstīto saimniecību ekonomiskos rezultātus, bioloģisko saimniecību skaitu un bioloģiski apsaimniekoto platību palielinājumu, ir pamats vērtēt, ka esošais atbalsts kopumā ir pietiekams nozares pastāvēšanai un attīstībai, tomēr iegūtie rezultāti, kā arī diskusijas ar nozares pārstāvjiem rāda, ka nozares attīstība ir nevienmērīga un atbalsts nesniedz pietiekami lielu ietekmi uz bioloģisko produktu ražošanu, bet vairāk uz zemes izmantošanu. Tas ir tādēļ, ka pašlaik atbalsts ir saistīts tieši ar zemes izmantošanu, bet ne ar produkciju. Situācija, kad liela daļa bioloģiskās produkcijas tiek pārdota kā konvencionālā, rāda, ka atbalsts bioloģiskai lauksaimniecībai ir jāsaista ar atbalstu pārstrādei un tirgus veicināšanai, lai ķēde ražotājs – pārstrāde – pircējs darbotos sekmīgi. Līdzšinējā periodā atbalsts bioloģiskajai pārstrādei atzīstams par nepietiekamu (LVAEI, 2013). Par lietderīgu atzīstama arī bioloģiskās lauksaimniecības atbalsta diferenciācija atkarībā no realizētās produkcijas vērtības (no 1 ha).

Analizējot BLA pasākumu vides aspektā, būtu atzīmējams, ka Latvijā lielākoties ir situācija, ka BLA tiek realizēta platībās, kur konvencionālā lauksaimniecība ir/būtu apgrūtināta dēļ dabas apstākļiem. To apliecina arī tas, ka BLA pasākuma platībās LIZ struktūrā dominē (70%) PPG un ilggadīgie zālāji, ir neliels to saimniecību īpatsvars, kuras pāriet uz BLA, kā arī pasākumā maz tiek apsaimniekoti sējumi (graudaugi, pākšaugi, tehniskās kultūras, kartupeļi u.c.) aramzemēs. Pie tam šīs aramzemes tikai nelielās platībās atrodas īpaši jutīgās teritorijās vai teritorijās, kur lauksaimnieciskā darbība rada lielāko ietekmi uz vidi. Tā piemēram, tikai 12% BLA platību atrodas ārpus MLA, bet 80% atrodas 2. un 3.kategorijas MLA (skat. 22.attēlu), kuras tāpat ir apsaimniekotas kopumā daudz ekstensīvāk. Līdz ar to BLA pasākuma ietekme ir salīdzinoši neliela uz ūdens un augsnes piesārņojuma samazināšanu.

22. attēls. Agrovides apakšpasākumā BLA deklarētās platības MLA teritorijās

Avots: LAD dati un LAP 207-2013 11.versija, 7.pielikums

Vērtējot vides kontekstā, diskutabls ir bioloģiskās lauksaimniecības produkcijas ražošanas aspekts. Nereti pētījumos tiek minēts, ka vairāk uz ražošanu

vērsts pasākums dod līdzīgu devumu videi kā tieši uz vidi mērķētie pasākumi dažādās Agrovides shēmās. Tāpat atsevišķu pētījumu rezultāti liecina, ka bioloģiskās lauksaimniecības praksei, salīdzinot ar konvenciālo lauksaimniecību, lielākoties ir pozitīvāka ietekme uz vidi, ja skatās uz platības vienību, bet ne vienmēr attiecībā pret saražotās produkcijas vienību. Piemēram, bioloģiskajām saimniecībām parasti ir augstāks augsnes organisko vielu saturs un samazināts barības vielu zudums (slāpekļa noplūde, slāpekļa oksīda un amonjaka emisija) uz vienu vienību lauka platības. Tomēr šie rādītāji uz vienu produkcijas vienību no bioloģiskās lauksaimniecības sistēmas var būt pat augstāki nekā konvenciālajā lauksaimniecībā (Tuomisto, 2012), jo vienam un tam pašam produkcijas apjomam tiek izmantotas lielākas platības. Taču te papildus būtu jāņem vērā produkcijas kvalitātes atšķirības, kuras gan Latvijā līdz šim nav pietiekami novērtētas, jo, kā zināms, daļa bioloģiskās produkcijas joprojām pie patērētāja nonāk kopā ar konvenciāli ražoto produkciju. Tā kā mūsdienās pieprasījums pēc pārtikas pieaug visā pasaulē, tad paredzams, ka būs nepieciešams palielināt ražošanas apjomus (Royal Society, 2009). Līdz ar to tiek minēts, ka bioloģiskajā lauksaimniecībā ir nepieciešams vairāk zemes nekā konvenciālajā, lai saražotu vienu produkta vienību. Tāpēc plaša mēroga pāreja uz bioloģiskās lauksaimniecības praksi var sniegt ieguvumus vides mērķu sasniegšanā, taču var palielināt ražošanas intensitāti citās zemes platībās. Kopumā diskusijās par bioloģisko lauksaimniecību tiek uzsvērts, ka svarīga ir arī ietekme uz vidi no vienas produkcijas vienības saražošanas, ne tikai platību griezumā, kā tas bieži tiek skatīts. Tas rada arī izaicinājumus un dažādas alternatīvas zemes izmantošanas politikā saistībā ar dabas aizsardzību, bioenerģijas ražošanu un mežsaimniecību (Berlīn un Uhlin, 2004), kā arī lauksaimniecību, paredzot kādas platības izmantot intensīvai ražošanai un kādas ekstensīvai (Tuomisto, 2012).

Jautājums par atbalsta apjomu un tā vajadzību bioloģiskās lauksaimniecības gadījumā ir cieši saistīts ar produkcijas pārdošanas cenu. Jo tā ir augstāka, jo vajadzība pēc kompensācijas – mazāka, un otrādi. Latvijā kā vienu no galvenajām bioloģiskās lauksaimniecības problēmām lauksaimnieki diskusijās izvirza, ka šos produktus grūti realizēt par augstāku cenu nekā nebioloģiskos produktus. Līdz ar to arī nepieciešamais kompensācijas līmenis iznāk augstāks. Šo problēmu daļēji var risināt finansējuma piesķiršana tieši bioloģiskās pārstrādes stimulēšanai un kooperācijai, tomēr lielā mērā tas ir lauksaimnieku ražojumu iepircēju, tirgotāju un patērētāju attieksmes jautājums – vai ir gatavība par bioloģisko pārtiku maksāt augstāku cenu (un cik lielu?). Situācijā, kad lielākās iedzīvotāju daļas ienākumi joprojām ir tuvi iztikas minimuma līmenim, nav pārliecības, ka varētu, kas būtiski mainīties. Būtu svarīgs tirgus pētījums par iespējām un vēlmi iegādāties bioloģisko produkciju. Arī mārketinga pasākumi nepieciešami bioloģiskās produkcijas popularizēšanai.

Lai tiktu sasniegts pasākuma mērķis - sekmēt bioloģiskās lauksaimniecības produkcijas ražošanu, atbalsta politika būtu ciešāk jāsaista ar ražošanu un bioloģisko produktu apriti, vienlaikus sekmējot lauksaimniekiem iespējas realizēt produkciju kā bioloģisku. Tas būtībā ir politiskas izšķiršanās jautājums – vai BLA atbalstu uzskatīt tikai kā vides maksājumu, kas tiek maksāts par videi draudzīgu saimniekošanu, vai ir mērķis arī bioloģisko produktu ražošana un pieejamība patērētājiem, šādā veidā palielinot arī ienākumus. Otrajā gadījumā atbalsta akcenti būtu jāmaina, daļēji to saistot ar produkcijas ražošanu un realizāciju, taču konkrētas shēmas izstrāde ir atsevišķa pētījuma objekts.

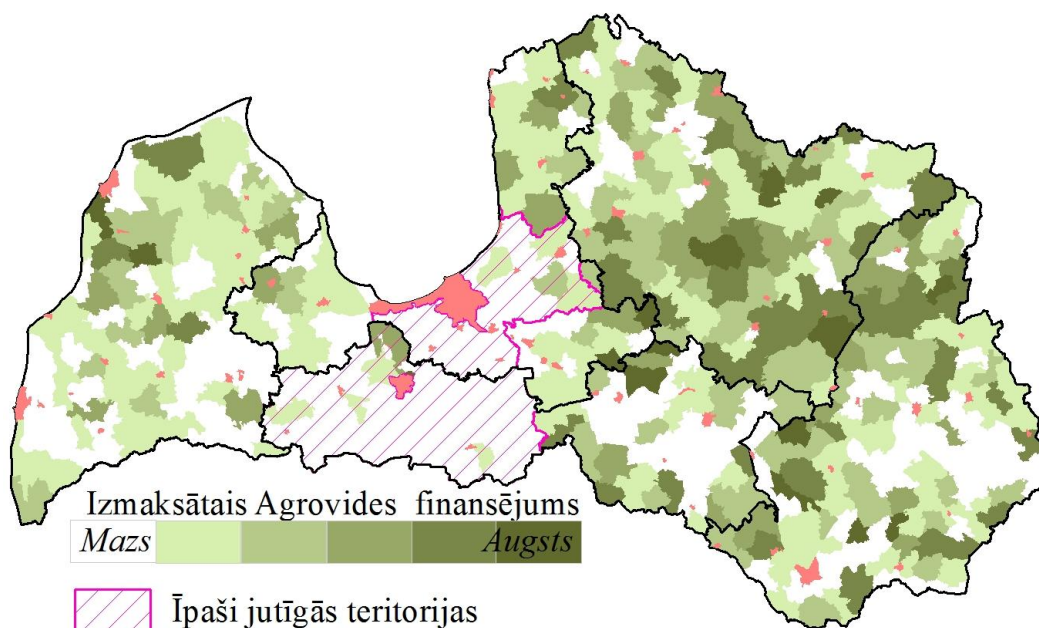
Kopumā veiktā analīze ļauj secināt, ka BLA apakšpasākuma mērķis - veicināt bioloģiskās lauksaimniecības metožu pielietošanu apsaimniekotajās lauksaimniecībā

izmantojamās zemes platībās – tiek sasniegts sekmīgi, jo šādu platību īpatsvars turpina palielināties. Taču izvērtējot bioloģiskās lauksaimniecības produkcijas ražošanu, tā nav sasaistīta ar produkcijas apjoma pieaugumu, jo bioloģiski saražoto produktu apjoms nepieaug proporcionāli attiecīgo platību palielinājumam, turklāt liela daļa no saražotā tiek pārdota kā konvencionāls produkts.

Pārējo Agrovides apakšpasākumu – BDUZ, RLZP un IDIV – loma saimniecību ekonomikā ir ievērojami mazāka. Šo pasākumu atbalsta īpatsvars atbalsta saņēmēju apgrozījumā veido tikai 0,6-0,9% pretstatā 13,2% BLA gadījumā, bet pasākumā Natura 2000 – tikai 0,2%. Līdz ar to var aprēķināt, ka attiecīgo pasākumu daļa saimniecību neto pievienotajā vērtībā vidēji nepārsniedz 2-4% (vidējie rādītāji sagaidāmi augstāki kā tabulā apkopotie, ņemot vērā, ka iegūtie rezultāti ir par LAP 2007-2013 projektu ieviešējiem). Protams, atsevišķām saimniecībām minētā daļa var būt augstāka, bet kopumā redzams, ka šiem maksājumiem nav tik lielas nozīmes saimniecību dzīvotspējas nodrošināšanā kā BLA un MLA atbalstam.

Vērtējot Agrovides pasākumu devumu vides aspektā, jāņem vērā, ka apakšpasākumiem ir atšķirīgi mērķi vides jomā. Tā piemēram, BDUZ apakšpasākums vērsts uz bioloģiskās daudzveidības uzturēšanu un saglabāšanu. Savukārt RLZP, BI, daļēji arī IDIV un BLA apakšpasākumi vērsti uz augsnes un ūdens ekosistēmu aizsardzību.

Lai apskatītu Agrovides apakšpasākumu (RLZP, BLA, IDIV, BDUZ, BI) ieviešanu teritoriālā griezumā, sagatavota kartoshēma par agrovides maksājumiem (LVL/LIZ ha) pagastu griezumā 2011. gadā (23. att.). Tā parāda, ka vismazāk Agrovides maksājumus platības pieteiktas līdz ar to arī atbalstītas Rietumzemgalē un Pierīgā. Maz Agrovides atbalsts izmaksāts arī Dienvidkurzemē, Austrumzemgalē un Dienvidlatgalē. Tādējādi vides aspektā novērojama negatīva tendence, ka lauksaimniecībā visattīstītākajos reģionos (Rietumzemgale, Dienvidkurzeme u.c. mazākos areālos) jo īpaši ar izteiktu laukkopības dominanci, t.sk. potenciāli ar vislielāko ietekmi uz vidi, Agrovides pasākumi (RLZP, BI, BLA, IDIV) netiek realizēti. Pierīgā mazā ieinteresētība Agrovides atbalstam skaidrojama ar mazāku LIZ izmantošanu lauksaimniecībā vispār un zemes apsaimniekotāju iespējamo nevēlēšanos uzņemties jebkādas papildus saistības, jo ievērojamai daļai atbalsta saņēmēju lauksaimniecība nav pamatnodarbošanās. Tā kā Dienvidlatgalei raksturīgs liels skaits mazo saimniecību, tad arī šajā teritorijā zemais Agrovides atbalsts vērtējams negatīvi, jo, piemēram, bioloģiskā lauksaimniecība pie esošajiem dabas resursiem un situācijas nozarē uzskatāma par perspektīvu nozari Latgalē. Tāpēc turpmāk nepieciešams vērtēt un plānot pasākumus, lai pēc iespējas lielākas platības būtu mērķtiecīgāk iesaistītas Agrovides maksājumos (BLA, BDUZ, IDIV), līdzīgi kā tas ir, piemēram, Vidzemē, kur apstākļi salīdzinoši līdzīgi Latgalei. Jāpiezīmē, ka līdz 2010. gadam, kad pārtrauca Eroziņas ierobežošanas pasākumu, situācija ar Agrovides atbalsta teritoriālo dalījumu bija nedaudz labāka, taču arī šis pasākums nebija pietiekami mērķtiecīgs un pamatots, tāpēc netika turpināts. Tāpat atzīmējams, ka Agrovides apakšpasākumu atbalsts ir kompensācija, kas izriet no paaugstinātām saistībām vides jomā, ko saskaņā ar nosacījumiem uzņemas atbalsta saņēmējs uz pieciem gadiem. Līdz ar to situācija ar atbalstītajām platībām atsevišķu gadu griezumā būtiski nemainās un ir līdzīga 23. attēlā parādītajai.

23. attēls. Izmaksātais Agrovides finansējums uz lauku bloku platībām (LVL/LIZ ha) 2011. gadā

Avots: autoru apkopojums pēc LAD datiem

Kopumā veiktā iegūtie rezultāti parāda, ka Agrovides maksājumos Latvijā veidojas izteikti nevienlīdzīgs teritoriālais sadalījums, kas nav vērtējams pozitīvi, jo īpaši jutīgās teritorijās atbalsts ir vismazākais. Tāpēc turpmāk, ņemot vērā daudzveidīgos Latvijas dabas apstākļus un atšķirīgo saimniecisko darbību reģionos, plānojot Agrovides pasākumus, būtiski jāuzlabo pasākumu mērķtiecība un jānodrošina sabalansētība starp dažāda veida vides pasākumiem. Tā piemēram, uz ūdens un augsnes kvalitātes uzlabošanu vērštiem pasākumiem prioritāri jābūt ieviesti īpaši jutīgajās teritorijās. Līdzšinējā pieeja Agrovides pasākumos, attiecinot to uz visu Latvijas teritoriju, nevis uz konkrētām problēmu vietām, palielina ienākumus atbalsta saņēmējiem, taču tikai daļēji veicina vides mērķu sasniegšanu un/vai risina konkrētas ar lauksaimniecisko darbību saistītas vides problēmas.

4.4. Saņemto atbalsta pasākumu pārklāšanās un kopējā saņemtā atbalsta analīze

Viens no pētījuma laikā izvirzītajiem uzdevumiem bija noskaidrot, cik lielā mērā notiek vairāku atbalsta pasākumu pārklāšanās. LVAEI LANN veiktajā pētījumā⁸, analizējot 2011. gada lauku bloku telpisko slāni, par platībmaksājumiem un to savstarpējo pārklāšanos konstatētas sekojošas atziņas:

- 82% no visām Agrovides platībām ietilpst MLA;
- 23% no MLA teritorijām tiek pieteiktas kādā no Agrovides apakšpasākumiem;
- 78% no Natura 2000 pieteiktajām platībām atrodas MLA;
- 53% no Natura 2000 platībām tiek pieteiktas arī kādā no Agrovides apakšpasākumiem (BDUZ t.i. 16 000 ha, BLA aptuveni 7000 ha);
- aptuveni 20 tūkst. ha platībā pārklājas MLA un Natura 2000 un kāds no Agrovides apakšpasākumiem.

⁸ VPM un LAP platību maksājumu rādītāji, atbalsta tendences un nozīme lauksaimniecības zemju izmantošanā un saimniecību izaugsmē. LVAEI LANN, 2013.

Tomēr ekonomiskās ietekmes novērtēšanai nozīmīgi ir pasākumu pārklāšanās rādītāji (kopējās saņemtās summas (t. sk. uz LIZ ha un neto apgrozījuma vienību) vienā saimniecībā. Tā kā par platību maksājumu saņēmējiem LAD neapkopo datus par neto apgrozījumu, tad šajā sadaļā ir izmantoti dati tikai par tiem platību maksājumu saņēmējiem, kuri realizē arī LAP 2007-2013 projektus.

Šajā nolūkā tika apkopoti dati par visiem LAP 2007-2013 lauksaimniecības platībmaksājumiem – MLA, NATURA, BLA, BDUZ, RLZP, IDIV, kā arī Agrovidē ietilpstošajiem VEI un BI pasākumiem (kopā 8 maksājumi), iekļaujot summas, kas izmaksātas par 2007.-2011.gadu. Pieejamajā datu kopā (5465 saņēmēji) tikai 41% atbalsta saņēmēju ir saņēmuši vienu no minētajiem maksājumiem, gandrīz tikpat (40%) – divus, 15% - trīs, 3% - četrus, 0,3% jeb 18 atbalsta saņēmēji – piecus un 2 atbalsta saņēmēji – sešus platībmaksājumu veidus. Katrā no šīm grupām vidēji gadā saņemtās summas, attiecinot uz saimniecības LIZ platību un gada neto apgrozījumu, ir apkopotas 17.tabulā.

17.tabula. LAP 2007-2013 platībmaksājumu veidu skaits saņēmējiem un vidēji gadā saņemtās summas uz LIZ ha un 1 LVL neto apgrozījuma (LVL, vidēji 2007.-2011.gadā)

LAP 2007-2013 platībmaksājumu veidu skaits saņēmējam	saņēmēju skaits	Vid.apgrozīj. saņēmējam	Vidēji saņemtā summa	
			LVL/ha	LVL/apgroz.
viens	2260	94 061	15,28	0,02
divi	2199	105 871	35,50	0,05
trīs	823	104 110	43,68	0,10
četri	163	120 777	49,11	0,14
pieci	18	522 883	33,12	0,05
seši	2	112 516	59,05	0,31
Kopā	5465	103 207	32,08	0,05

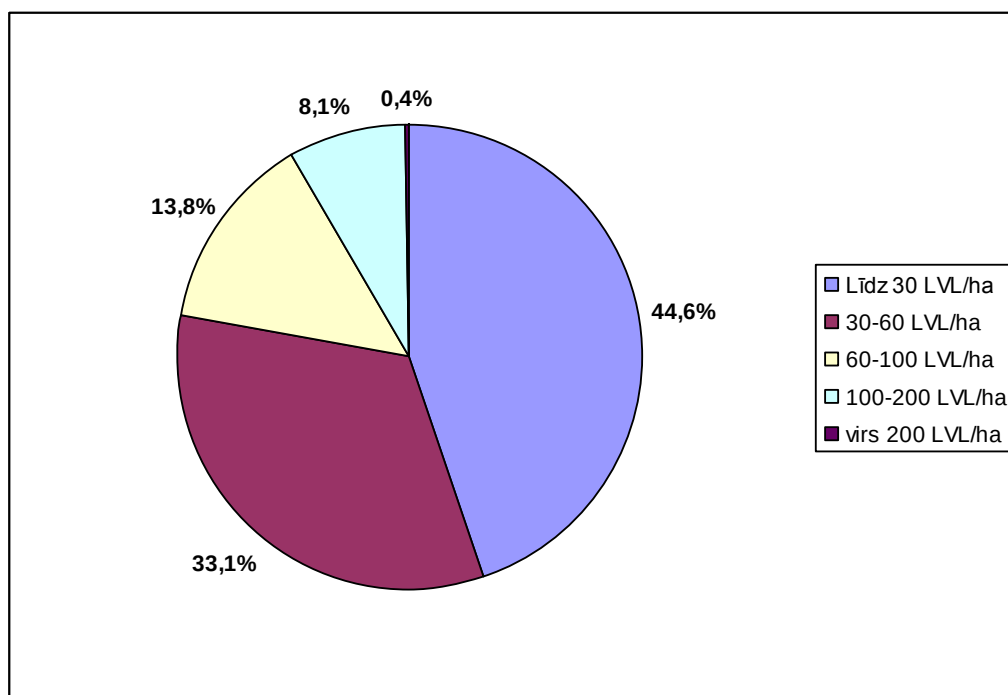
Avots: autoru apkopojums un aprēķini no LAD datubāzes datiem

Iegūtie rezultāti parāda, ka tiem atbalsta saņēmējiem, kuri saņem vienu platībmaksājumu, tā ietekme ir relatīvi neliela – vidēji 15 LVL/ha LIZ gadā, un veido tikai 2% no saimniecības apgrozījuma. Saņemot divus maksājumu veidus, to nozīme būtiski palielinās, un kopējā summa jau pārsniedz 35 LVL/ha. Pieaugot maksājumu skaitam, šie rādītāji arvien palielinās, sasniedzot 59 LVL/ha un 31% no saimniecības apgrozījuma. Relatīvi mazāka nozīme tiem ir saimniecībās, kuras saņēmušas piecus maksājumu veidus, jo šīs grupas saimniecības ir ievērojami lielākas – to apgrozījums piecas reizes pārsniedz vidējo.

Lai arī vidēji saņemtā summa uz ha uzrādīto grupu ietvaros nepārsniedz 60 LVL/ha gadā, tomēr ir samērā liels skaits saimniecību, kurās tā ir krietni augstāka. Tādēļ attiecīga analīze veikta saimniecību līmenī, grupējot tās atbilstoši saņemto LAP 2007-2013 platībmaksājumu summai, gan absolūtā izteiksmē, gan uz LIZ ha un neto apgrozījumu.

Kopējās LAP 2007-2013 atbalsta summas 2.1.2., 2.1.3. un 2.1.4 pasākumā laika posmā no 2007.-2011.gadam 606 atbalsta saņēmējiem kopā pārsniedz 50 000 LVL (te iekļauti projektu realizētāji, kuru starpā mēdz būt lielākās saimniecības, lai gan arī ārpus šī skaita var būt atbalsta saņēmēji, kas saņem lielus platību maksājumus, bet projektus nerealizē). Tajā skaitā 360 atbalsta saņēmējiem tie ir no 50 līdz 100 tūkst.LVL, 153 – no 100 līdz 200 tūkst.LVL, 68 – 200 līdz 300 tūkst.LVL, 21 - no 300 līdz 500 tūkst. LVL, bet 4 atbalsta saņēmējiem ir vairāk nekā 500 tūkst.

Atbalsta saņēmēju LAP 2007-2013 platībmaksājumu summu attiecinot uz to rīcībā esošo zemes platību, iegūstam šādu saņemto maksājumu procentuālo dalījumu (24.attēls):

24.attēls. Saņemtie LAP platībmaksājumi (2.1.2., 2.1.3. un 2.1.4. pasākums) uz atbalsta saņēmēju rīcībā esošo LIZ ha (vidēji gadā 2007.-2011.g., atbalsta saņēmējiem, kuri realizē LAP2007-2013 projektus)

Avots: autoru apkopojums un aprēķini no LAD datubāzes datiem

Iegūtie rezultāti rāda, ka 13,8% atbalsta saņēmēju saņemto, maksājumu apjoms uz ha LIZ veido 60-100 LVL gadā, bet 8,5% - pārsniedz 100 LVL/ha. Attiecinot saņemto summu uz gada neto apgrozījumu, iegūstam, cik lielu daļu konkrētais atbalsts veido atbalsta saņēmēja ieņēmumos (skat. 18.tab.).

18.tabula. Saimniecību grupējums atkarībā no LAP platību maksājumu (2.1.2., 2.1.3. un 2.1.4. pasākums) īpatsvara atbalsta saņēmēju neto apgrozījumā (vidēji gadā 2007.-2011.g., atbalsta saņēmējiem, kuri realizē LAP projektus)

Īpatsvars no saimniecību neto apgrozījuma	Saimniecību skaits	Izmaksātā summa, LVL	Īpatsvars %	
			no saimn.skaita	no izmaks. summas
Līdz 10%	3564	41 465 267	62%	36%
10-20%	900	25 883 255	16%	22%
20-30%	479	16 244 039	8%	14%
30 - 60%	523	18 093 716	9%	16%
60-100%	205	10 217 633	4%	9%
100-200%	76	3 358 963	1%	3%
virs 200 %	20	1 003 555	0%	1%

Avots: autoru apkopojums un aprēķini no LAD datubāzes datiem

Rezultāti rāda, ka, lai arī lielākajai daļai atbalsta saņēmēju (62%) platībmaksājumu īpatsvars apgrozījumā ir neliels (nepārsniedzot 10%), tomēr no

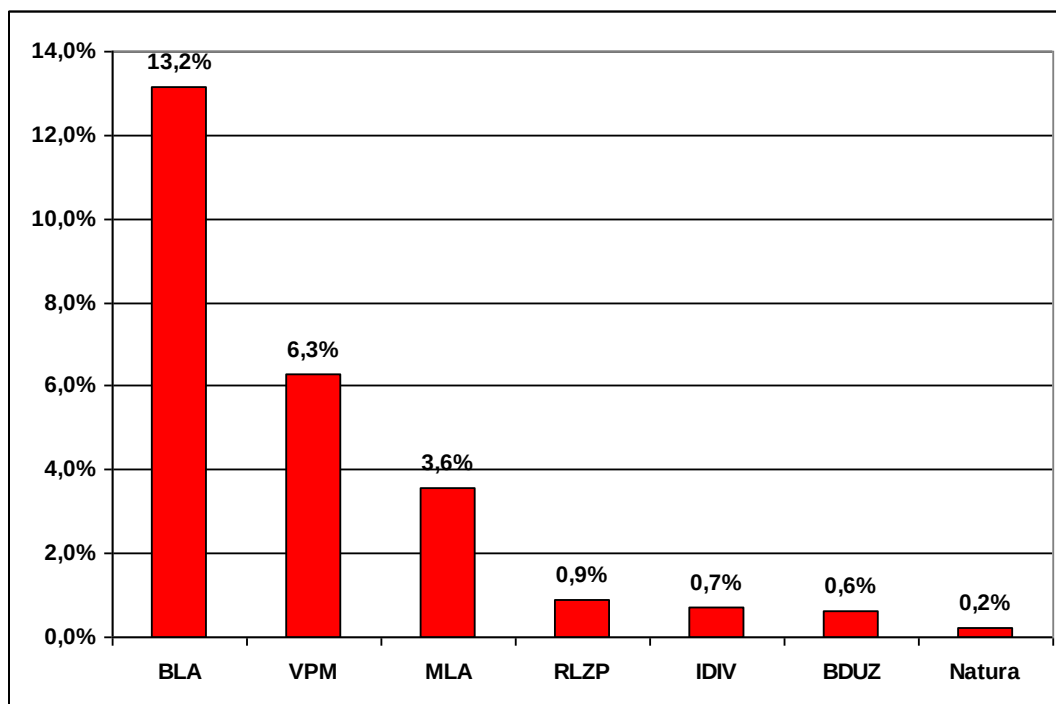
kopējās maksājumu summas tiem izmaksāti tikai 36%. Vairāk kā piektajai daļai atbalsta saņēmēju (22%) šo maksājumu īpatsvars apgrozījumā ir ievērojams –virs 30%, kas praktiski nozīmē, ka bez minētiem maksājumiem nebūtu iespējama ilgtspējīga saimnieciskā darbība (šiem atbalsta saņēmējiem izmaksāti 29% no kopējā atbalsta). Šādu atbalsta saņēmēju vairāk ir starp mazajām un vidēji mazajām saimniecībām (33%), starp vidējām 19%, bet starp lielajām tikai 5,6%.

Arī platībmaksājumu īpatsvars apgrozījumā pa saimniecību lieluma grupām norāda, ka lielāka nozīme platību maksājumiem ir mazajās un vidējās saimniecībās, kurās platību maksājumi veido vidēji 10-15% no neto apgrozījuma, bet lielajās saimniecībās tikai 4%.

Savukārt 2% no atbalsta saņēmējiem LAP 2007-2013 platībmaksājumu atbalsts pat pārsniedz neto apgrozījumu – tas nozīmē, ka ar tiem tiek saņemts vairāk nekā no lauksaimniecības produktu pārdošanas. Kā jau tas sagaidāms, platībmaksājumu īpatsvaram apgrozījumā pieaugot, palielinās 214/1 pasākuma „Bioloģiskās lauksaimniecības attīstība” nozīme. Saimniecībās, kurām platībmaksājumu īpatsvars apgrozījumā pārsniedz 30%, bioloģiskās lauksaimniecības atbalsta īpatsvars kopējā platībmaksājumu struktūrā pārsniedz 50%.

Analizēti arī dati, kāds ir saņemto atbalsta maksājumu kopapjoms saimniecībām, ieskaitot visu LAP 2007-2013 sabiedrisko finansējumu, kā arī VPM. Redzams, ka ir daudz saimniecību ar augstu kopējo atbalsta intensitāti. Piemēram, kopējo sabiedrisko finansējumu pārrēķinot vidēji gadā virs 200 LVL/ha ir saņēmuši 989 atbalsta saņēmēji, bet virs 1000 LVL/ha – 123 saņēmēji. Lielākās summas pārsniedz 10 tūkst.LVL/ha, taču starp pēdējiem gandrīz nav platībmaksājumu saņēmēju. Līdz ar to ir jāņem vērā arī saņemtās summas attiecību pret neto apgrozījumu. Arī šeit ir saņēmēji, kuru saņemtais atbalsts ievērojami pārsniedz apgrozījumu – 756 atbalsta saņēmējiem vidēji gadā saņemtais atbalsts 2007.-2011.gadā ir lielāks nekā gada apgrozījums, tajā skaitā 146 - tas vairāk nekā 3 reizes pārsniedz apgrozījumu, bet 52 – pat vairāk nekā 10 reizes. Jāpiebilst, ka starp pēdējiem arī šajā dalījumā ir maz platībmaksājumu saņēmēju, un maz arī lauku saimniecību (pārsvarā ir uzņēmumi ar nelielu apgrozījumu, lai gan daži no tiem saņēmuši lielu atbalsta apjomu – pat virs 1 milj.LVL).

Lai noteiktu katra platībmaksājumu veida nozīmi lauku saimniecību ekonomikā, ir vērtēts to īpatsvars pret saimniecību neto apgrozījumu – ņemot vērā tikai tās saimniecības, kuras saņem attiecīgo maksājumu. Izdalot 2007.-2011.gados saņemto atbalsta summu ar 5 (kopējais gadu skaits) un attiecinot uz vidējo apgrozījumu, iegūstam šādus rezultātus (25.attēls):

25.attēls. Saņemto platību maksājumu (2.1.2., 2.1.3. un 2.1.4. pasākums) daļa (%) atbalsta saņēmēju vidējā neto apgrozījumā (vidēji gadā 2007.-2011.g., atbalsta saņēmējiem, kuri realizē LAP projektus un kas saņēmuši attiecīgo maksājuma veidu vismaz vienu gadu

Avots: autoru apkopojus un aprēķini no LAD datubāzes datiem

Pārliciecināši lielākā nozīme saimniecību – attiecīgā atbalsta saņēmēju ekonomikā ir bioloģiskās lauksaimniecības atbalstam – tas vidēji gadā veido 13,2% no neto apgrozījuma. Nozīmīgs ir arī MLA atbalsts, kas veido 3,6%, bet pārējiem atbalsta veidiem ir ievērojami mazāka nozīme – to īpatsvars saimniecību apgrozījumā vidēji nesasniedz 1%. Salīdzinājumam 21.attēlā ir pievienots arī VPM īpatsvars – kā redzams, tas ir viens no augstākajiem- 6,3% no apgrozījuma. Šeit var piebilst, ka faktiskais īpatsvars var būt nedaudz augstāks, jo ne visas saimniecības attiecīgos maksājumus saņēmušas katru gadu šajā 5 gadu posmā.

4.5. LAP 2007-2013 definēto rādītāju novērtējums 2. ass pasākumos

Kopš 2007. gada LAP2007-2013 ietvaros ar lauksaimniecību saistītajos 2. ass pasākumos veikti ievērojami sabiedriskā finansējuma ieguldījumi, t.i. katru gadu izmaksāti nedaudz virs LVL 50 milj. Lai novērtētu sasniegtos rezultātus tie apkopoti vienotā tabulā, iekļaujot pasākumu iznākuma un rezultātu rādītājus (19. tab.). Kopumā savulaik definētie pasākumu kvantitatīvie rādītāji, kuri lielākoties ir atbalsta saņēmēju skaits un atbalstītās platības, LAP 2007-2013 ieviešanas gaitā tiek sasniegti un daudzos gadījumos pat pārsniegti. Tas liecina gan par atbilstoši ieviesti pasākumiem, gan par to, ka LAP 2007-2013 radītāji savulaik definēti salīdzinoši piesardzīgi. Kā nozīmīgākie rādītāji, kuri nav sasnieguši savulaik plānotās vērtības, būtu minami MLA pasākumā atbalstīto lauksaimniecības zemju platības, jo šis pasākums bija vērsts tieši uz zemes izmantošanas veicināšanu.

19. tabula. LAP 2007-2013 sasniedzamie un līdz šim sasniegtie rādītāji 2. ass pasākumos (ar zaļu krāsu apzīmētas vērtības, kuras sasniedz vai pārsniedz 80% no mērķa vērtības, ar sarkanu – zem 80% no mērķa vērtības)

Rādītāja veids	Rādītājs	Mērķis	Sasniegtais (līdz 2012. gadam)
Maksājumi lauksaimniekiem par nelabvēlīgiem dabas apstākļiem teritorijās, kas nav kalnu teritorijas			
<i>Iznākuma</i>	Atbalstīto īpašumu skaits (atbalsta saņēmēji)	MLA1 6700 MLA2 29500 MLA3 33500 (kopā 69 700)	62 689
	Atbalstītā lauksaimniecības zemes platība	MLA1 192 000 MLA2 576 000 MLA3 444 000 (kopā 1 212 000)	906 144
<i>Rezultātu</i>	Platība, kurā veiksmīgi ievēro prasības	1 055 000	906 144
	Lauksaimniecībā neizmantotās zemes kopējā platība	320 000	301 696
NATURA 2000 maksājumi un maksājumi, kas saistīti ar Direktīvu 2000/60/EKK			
<i>Iznākuma</i>	Atbalstīto īpašumu skaits Natura 2000/ĪJT teritorijās	6 400	8 580
	Atbalstītā lauksaimniecības zemes platība Natura 2000/ĪJT teritorijās	56 000	54 643
<i>Rezultātu</i>	Platība, kurā veiksmīgi ievēro prasības	54 000	54 643
Agrovide			
Bioloģiskās lauksaimniecības attīstība			
<i>Iznākuma</i>	Atbalstīto īpašumu skaits (atbalsta saņēmēji)	4 500	5 111
	Atbalstītā lauksaimniecības zemes platība, ha	160 000	Vidēji gadā 156 639 2012. gadā 178 755
<i>Rezultātu</i>	LIZ platība, kurā zeme tiek efektīvi izmantota, ha	159 000	-
	Ar bioloģiskās lauksaimniecības metodēm apstrādātās LIZ īpatsvars	8%	9%
Integrētās dārzkopības ieviešana un veicināšana			
<i>Iznākuma</i>	Atbalstīto īpašumu skaits (atbalsta saņēmēji)	400	263
	Atbalstāmā platība, ha	3 000	Vidēji gadā 1 198

Rādītāja veids	Rādītājs	Mērķis	Sasniegtais (līdz 2012. gadam)
			2012.gadā 2 368
<i>Rezultātu</i>	Platība, kurā veiksmīgi ievēro prasības, ha	2 900	2 368
Bioloģiskās daudzveidības uzturēšana zālajos			
<i>Iznākuma</i>	Atbalstīto īpašumu skaits (atbalsta saņēmēji)	4700	4172
	Atbalstāmā platība, ha	35 000	Vidēji gadā 31 411 2012.gadā 34 348
<i>Rezultātu</i>	Platība, kurā veiksmīgi ievēro prasības, ha:		
	bioloģiskās daudzveidības uzlabošana	34 000	-
<i>Rezultātu</i>	Apsaimniekotās platības īpatsvars kopējā bioloģiski vērtīgo zālāju platībā, %	95%	72%
Rugāju lauks ziemas periodā			
<i>Iznākuma</i>	Atbalstīto īpašumu skaits (atbalsta saņēmēji)	500	1 222
	Atbalstītā lauksaimniecības zemes platība, ha	20 000	Vidēji gadā 32 475 2012.gadā 55 422
	Atbalstāmā platība Natura 2000 teritorijā	5 000	1264
<i>Rezultātu</i>	Platība, kurā veiksmīgi ievēro prasības, ha	19 000	5677

Avots: autoru aprēķini pēc LAD datiem

Šajā novērtējumā analizētā LAP 2007-2013 platību maksājumu saņēmēju struktūra rāda, ka liela daļa platību maksājumu nonāk pie saņēmējiem, kuru pievienotajā vērtībā tie ieņem tikai nelielu daļu un nav izšķiroši šo saimniecību darbības nodrošināšanai, savukārt mazajās un vidējās saimniecībās tie bieži ir izšķiroši, turklāt tām grūtāk pieejami citi atbalsta veidi (projekti u.c.). Turklāt izmaksas uz vienu ražošanas vienību (hektāru u.c.) mazās saimniecībās objektīvi ir augstākas.

Zemes izmantošanas kvantitatīvie rādītāji uzrāda, ka pēdējos gados mazinājusies zemes pamešana un pieaugušas izmantotās LIZ platības, jo gan tiešmaksājumi, gan LAP 2007-2013 platībmaksājumi ir veicinājuši lauksaimniecības zemes platību izmantošanu. Tomēr citi gan sociālekonomiskie faktori, kuri saistīti ar lauku telpas attīstību (piem., apdzīvotība, migrācijas tendences, saimniecību struktūras izmaiņas u.c.), gan atsevišķi ar vidi saistītie faktori (BVZ kvalitāte, augsnes paskābināšanās, biogēno elementu slodzes u.c.) liecina par joprojām aktuālām negatīvām tendencēm lauku vides kontekstā. Tādējādi visi LAP 2007-2013 ar lauksaimniecību saistītie 2.ass platībmaksājumi kopā tikai daļēji ir veicinājuši ilgtspējīgas saimniekošanas sistēmu un dzīvotspējīgas lauku kopienas saglabāšanu, kas ir gan visas LAP 2007-2013 mērķis, gan jo īpaši 2. ass mērķis. Tanī pat laikā

atzīmējams, ka vides pasākumu novērtēšana dēļ ietekmes rādītāju datu trūkuma ir apgrūtināta. Tomēr arī atsevišķu ar lauksaimniecību saistīto prioritāro vides aizsardzības problēmu risināšanā LAP 2007-2013 sasniegtie rezultāti nav uzskatāmi par nozīmīgiem. To apliecina līdz šim NNS ietvaros veiktās tematiskās izpētes. Piemēram, 2013. gadā veiktā BDUZ apakšpasākuma novērtēšana parādīja, ka zālāju kvalitāte kopumā pasliktinās, kam par iemeslu var būt vairāki faktori, t.sk. nelabvēlīgi izvirzītie nosacījumi apakšpasākumā.

LAP 2007-2013 ar lauksaimniecību saistīto 2. ass platību maksājumu novērtēšanā no vides aspekta konstatēti sekojošas problēmas un/vai ietekmējoši faktori:

- 2. ass pasākumu pamatojums nereti ir vispārīgs un tajos nav norādītas precīzas mērķplatības ar konkrētām vides problēmām tajās;
- pasākumu ieviešanas gaitā tiek realizēta kontrolēta atbalsta saņemšanas nosacījumu, izmaksātā finansējuma, likmju, platību palielināšanas u.c. regulēšana, kura ietekmē arī sasniegto rezultātu.
- definētie rezultātu un ietekmes rādītāji neraksturo pasākuma ietekmi;
- pasākumu novērtēšanu būtiski ierobežo tas, ka Latvijā netiek veikta pilnvērtīga ietekmes rādītāju vērtību noteikšana un monitorings (jo īpaši par ūdens un augsnes kvalitāti, daļēji arī bioloģisko daudzveidību);
- līdzšinējie novērtējumi atsevišķiem pasākumiem (Natura 2000 maksājumi LIZ, BLA, BDUZ) apliecina, ka LAP ir tikai viens no priekšnosacījumiem un instrumentiem izvirzīto mērķu sasniegšanā.

5. SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Veiktais pētījums par LAP 2007-2013 2.1.2., 2.1.3. un 2.1.4. pasākuma realizācijas gaitu un atbalsta devumu ekonomisko un vides mērķu sasniegšanā ļauj izdarīt šādus galvenos **secinājumus**:

- 1) Platībmaksājumi atšķirībā no pārējiem atbalsta veidiem ir pieejami lielākajai daļai lauku saimniecību – tos LAP 2007-2013 ir izmantojušas 67,6 tūkst. lauku saimniecības. Tajā skaitā ap 50 tūkst. lauku saimniecībām (60% no visām CSP skaitīšanā uzskaitītajām) 2.1.2. pasākums jeb MLA atbalsts ir bijis vienīgais atbalsta veids, ko tās saņēmušas no LAP 2007-2013. Platību maksājumu struktūra pa saimniecību lieluma grupām rāda, ka šis maksājumu veids, atšķirībā no projektiem (1., 3. un 4. ass pasākumi, kuru ieviešanai nepieciešams līdzfinansējums), ir vispieejamākais mazajām saimniecībām.
- 2) Atbalsta saņēmēju reģionālā analīze rāda, ka visvairāk atbalsta saņēmēju un atbalstīto platību atrodas tieši mazāk attīstītajos reģionos – Latgalē un Vidzemē. Šie reģioni kopā saņēmuši arī 61% no kopējiem izmaksātajiem līdzekļiem LAP 2007-2013 2.1.2., 2.1.3. un 2.1.4. pasākumā par 2007.-2012. gadu. Šāda struktūra ir saistīta ar MLA un citu atbalsttiesīgo teritoriju izvietojumu galvenokārt šajos reģionos, kā arī šo reģionu aktīvāku līdzdalību bioloģiskās lauksaimniecības attīstībā. Tas liecina, ka arī šajos reģionos, neraugoties uz relatīvi nelabvēlīgākiem saimniekošanas nosacījumiem, saimniecības ir aktīvas.
- 3) Kaut arī atbalsta saņēmēju struktūra platību maksājumos ir tuva saimniecību struktūrai valstī, lielu daļu no maksājumiem saņem lielās saimniecības, kurām šie maksājumi nav izšķiroši saimnieciskās darbības veikšanai. Agrovides maksājumus 60% saņem lielās saimniecības.
- 4) Platību maksājumos atbalstītās platības laikā no 2007. līdz 2012. gadam ir nedaudz palielinājušās, īpaši Kurzemē un Zemgalē, taču atbalsta saņēmēju skaitam ir tendence samazināties sakarā ar saimniecību koncentrāciju.
- 5) Iegūtie rezultāti parāda, ka no 2007. līdz 2012. gadam atbalstam deklarēto platību īpatsvars Latvijā kopumā pieaudzis par 3%, bet MLA teritorijās tikai par 1,7%. Līdz ar to kopš 2007. gada MLA atbalsts vairs nav būtiski sekmējis apsaimniekoto LIZ platību pieaugumu, taču atbalsts ir veicinājis jau 2007. gadā izmantotās zemes efektīvāku un intensīvāku izmantošanu.
- 6) LIZ struktūras izmaiņas liecina, ka MLA teritorijās kopš 2007. gada noticis straujāks graudaugu un tehnisko kultūru sējumu platību pieaugums kā ārpus MLA teritorijās. Deklarēto PPG īpatsvars visvairāk pieaudzis MLA 1. kategorijas (par 13%) un 3. kategorijas (par 8%) teritorijās. Aramzemju un PPG platību pieaugums gan MLA teritorijās, gan ārpus tām pieaudzis uz sēto zālāju rēķina, kuru īpatsvars samazinājies.
- 7) Sliktākie lauksaimniecības rādītāji un to izmaiņu tendences ir 3. kategorijas MLA teritorijās. Tas liecina par paaugstinātām izmaksām, lai apstrādātu platības šajās teritorijās. Šajā kategorijā ir vislielākais neizmantojams LIZ īpatsvars (20%), un tas norāda uz papildus atbalsta nepieciešamību šo zemju apgūšanā, īpaši situācijā, ja par mērķi ir izvirzīts nodrošināt 2 milj. ha apsaimniekotas lauksaimniecības zemes.
- 8) Salīdzinot produkcijas vērtības un neto pievienotās vērtības apjomus 2008.-2012. gadā MLA un ārpus tiem, konstatēts, ka ievērojami labākas tendences uzrāda saimniecības, kuras saņēmušas MLA maksājumus. Īpaši būtiska nozīme tiem ir mazo saimniecību (ar SI 4 līdz 15 tūkst. EUR) grupā, kur ārpus MLA neto

pievienotā vērtība no 2008. līdz 2012. gadam ir samazinājusies vidēji par 35%, bet MLA teritorijās – tikai par 10%. No aplūkotajām specializācijas grupām (laukkopības, piena lopkopības un jauktās saimniecības) MLA atbalsts vissvarīgākais ir laukkopības saimniecībās.

9) Vislielākā MLA atbalsta nozīme ir krīzes situācijās, kad no tirgus netiek saņemti pietiekami ienākumi. Tā, 2009. gadā MLA atbalsta īpatsvars saimniecību NPV bija 21%, bet pārējos analizētajos gados gandrīz 2 reizes mazāk – 12%. Tomēr, neraugoties uz VPM likmes pieaugumu aplūkojamā laika posmā, MLA atbalsta nozīme saimniecību ienākumu veidošanā kopumā nav mazinājusies.

10) Vērtējot MLA rezultātus saistībā ar pasākumam izvirzītajiem mērķiem, var pieņemt, ka pasākums ir devis ekonomisko ieguldījumu ilgtspējīgas lauksaimnieciskās darbības sekmēšanā, kā arī atklātas lauku ainavas uzturēšanā. Tomēr zemes pamešanas novēršana un neizmantoto zemju atgriešana lauksaimnieciskajā aprītē līdz 2012. gadam nav vērtējama kā ievērojama. Ja MLA 1. un 2. kategorijas teritorijās vērojamas nelielas pozitīvas tendences, tad MLA 3. kategorijas teritorijās turpinās negatīvās tendences.

11) No visiem Agrovides atbalsta veidiem lielākā ietekme uz saimniecību ekonomiskajiem rezultātiem ir Agrovides 2.1.4./1 apakšpasākumam „Bioloģiskās lauksaimniecības attīstība”, ņemot vērā, ka tajā tiek izmaksāts vislielākais atbalsts uz platības vienību, kā arī šī atbalsta summa ir vislielākā attiecībā pret atbalsta saņēmēju apgrozījumu.

12) BLA pasākumā izmaksāti ap 75% no LAP 2007-2013 Agrovides pasākumu atbalsta, un neraugoties uz saņēmēju skaita nelielu samazinājumu pēdējos gados, izmaksātā atbalsta summai ir tendence palielināties, pieaugot atbalstītajām platībām.

13) 2012. gadā salīdzinot ar 2007. gadu izmaksātā atbalsta summa palielinājusies par 63% jeb par LVL 6 milj. Arī atbalstāmās platības šajā laikā ir palielinājušās no 148 tūkst. ha līdz 178 tūkst. ha (par 30%). Tomēr esošā atbalsta sistēma nav veicinājusi adekvātu ražotās produkcijas pieaugumu. Vēl vairāk – vairāku produktu (cūkgaļa, putnu gaļa, dārzeņi, augļi un ogas utt.) apjomi šajā periodā ir samazinājies.

14) Neto pievienotās vērtības salīdzinājums starp BLA atbalsta saņēmējiem un konvencionālajām saimniecībām dod pamatu vērtēt, ka bioloģiskās saimniekošanas atbalsts ir pietiekams, lai nodrošinātu saimniecību – atbalsta saņēmēju ienākumus, tomēr nerada pietiekamu stimulu produkcijas ražošanas un pievienotās vērtības kāpumam. Negatīvi vērtējama tendence, ka strauji pieaudzis atbalsta īpatsvars bioloģisko saimniecību ienākumos. Tāpat nav sakārtota bioloģisko produktu pārstrādes un tirdzniecības ķēde, kā rezultātā liela daļa ražojumu tiek pārdoti kā konvencionāli. Šāda situācija liecina par nepietiekami racionālu publisko līdzekļu izlietojumu.

15) Pārējo Agrovides apakšpasākumu un Natura 2000 pasākuma nozīme saimniecību ekonomikā kopumā ir relatīvi neliela, jo saskaņā ar pieejamiem datiem, šo maksājumu īpatsvars saimniecību neto apgrozījumā nepārsniedz 1%. Tomēr atsevišķām saimniecībām minēto pasākumu atbalsts var veidot daudz lielāku daļu ienākumos.

16) Iegūtie rezultāti parāda, ka kaut arī lielākajai daļai atbalsta saņēmēju (62%) platībmaksājumu īpatsvars neto apgrozījumā ir neliels (nepārsniedzot 10%), tomēr starp mazajām un vidēji mazajām saimniecībām ir 33% tādu, kurām šis īpatsvars pārsniedz 30%; kas praktiski nozīmē, ka bez minētiem maksājumiem nebūtu iespējama ilgtspējīga saimnieciskā darbība. Lielāks platībmaksājumu īpatsvars

apgrozījumā ir 214/1 pasākuma „Bioloģiskās lauksaimniecības attīstība” atbalsat saņēmējiem.

17) Pētot vairāku platībmaksājumu pārklāšanos un kopējo saņemto atbalstu konstatēts, ka gandrīz piektā daļa saņēmēju (18%) saņem trīs un vairāk platībmaksājumu veidus (ieskaitot Agrovides apakšpasākumus).

18) Vērtējot saimniecību saņemto atbalsta maksājumu kopapjomu (ieskaitot visu LAP 2007-2013 sabiedrisko finansējumu, kā arī VPM), ir secināts, ka daudzām saimniecībām ir augsta kopējā atbalsta intensitāte. Kopējo sabiedrisko finansējumu pārrēķinot vidēji gadā virs 200 LVL/ha LIZ ir saņēmuši 989 atbalsta saņēmēji. Taču pētījuma rezultāti rāda, ka ievērojami lielākas saņemtās summas gan absolūtā, gan relatīvā izteiksmē (pret LIZ platību un apgrozījumu) ir LAP 2007-2013 projektos, nevis platību maksājumos.

19) Agrovides maksājumos Latvijā veidojas izteikti nevienlīdzīgs telpiskais sadalījums, kas nav vērtējams pozitīvi. Teritorijās ar potenciāli lielāko ietekmi uz vidi no lauksaimniecības (Rietumzemgale, Dienvidkurzeme) Agrovides pasākumi tiek realizēti vismazāk.

20) Lai gan LAP 2007-2013 definētie kvantitatīvie rādītāji 2. ass platību maksājumos lielākoties tiek sasniegti, tomēr izvirzītie mērķi (jo īpaši vides jomā) tiek sasniegti tikai daļēji.

21) Kā viens no problēmjautājumiem ir situācija, ka esošā atbalsta sistēma nav sekmējusi būtisku apsaimniekoto zemju platības kāpumu šajā periodā, īpaši zemāko kategoriju MLA, kur atrodas vislielākais skaits mazo saimniecību. Tajā pašā laikā lielu daļu LAP 2007-2013 platībmaksājumu saņem saimniecības, kuru saimnieciskajai darbībai tas nav izšķiroši un veido samērā mazu daļu to pievienotajā vērtībā.

22) Pētījuma gaitā noskaidrots, ka daudzi būtiski jautājumi, kas saistīti ar platībmaksājumu ietekmi, līdz šim pētīti nepietiekami. Tajā skaitā ir bioloģiskās pārtikas ķēdes veicināšanas iespējas, iekļaujot arī citu valstu pieredzi; atdalīto maksājumu ietekme uz zemes izmantošanu, lauksaimnieku ienākumiem, kā arī ar lauksaimniecību nesaistītu personu ienākumiem Latvijā u.c.

23) Kā jaunus virzienus, kas līdz šim nav pētīti, bet aktualizējušies veiktās analīzes rezultātā, var izdalīt - nepieciešamā kompensācijas maksājuma lieluma atkarība no saimniecības LIZ platības un iespējamā diferencētā maksājuma ieviešana, likmes apjoms, kurš iesaistītu aprītē līdz šim neapsaimniekotās platības u.c.

Veiktais pētījums un izdarītie secinājumi ļauj izvirzīt šādus **priekšlikumus** turpmākai ar vides prioritāti saistīto pasākumu ieviešanai, novērtēšanai un lauku attīstības mērķu sasniegšanai:

1) LAP 2007-2013 2.1.2. pasākums „Maksājumi lauksaimniekiem par nelabvēlīgiem dabas apstākļiem teritorijās, kas nav kalnu teritorijas” ir nepieciešams mērķa teritoriju lauksaimniekiem savas saimnieciskās darbības nodrošināšanai un ekonomiskās aktivitātes sekmēšanai attiecīgajās teritorijās, tādēļ to ir lietderīgi turpināt. Pie tam, ņemot vērā izteikti atšķirīgos saimniekošanas apstākļus dažādās Latvijas vietās, ir lietderīgi saglabāt dalījumu MLA kategorijās ar atšķirīgām atbalsta likmēm, taču pašu dalījumu un likmju lielumu pārskatīt atbilstoši aktuālai situācijai un iespējami pietuvināt faktiskajai ienākumu atšķirībai no LIZ ha, kas rodas dabisko faktoru ietekmē.

2) Ievērojot MLA atbalsta īpašo nozīmi atsevišķu specializācijas grupu saimniecībās, kā arī mazās un vidējās saimniecībās, lietderīgi tālāki pētījumi par iespējām diferencēt likmes, lai sekmīgāk atbalstītu tos atbalsta saņēmējus, kuriem

atbalsta apjoms ir tieši saistīts ar iespēju attīstīt lauksaimniecisko ražošanu (kā arī šādas diferenciācijas ietekmi uz saimniecību rezultātiem).

3) Iegūtie rezultāti indikatīvi liecina par nepietiekamu kompensāciju papildu izmaksu segšanai atsevišķās teritorijās (jo īpaši 3. kategorijas MLA) kas noved pie zemes izmantošanas rādītāju pasliktināšanās tajās. Līdz ar to lietderīgi izvērtēt nepieciešamo kompensācijas apjomu sekmīgai lauksaimnieciskai darbībai šajās teritorijās, kas ļautu spriest par atbilstošāku kompensāciju nelabvēlīgākām teritorijām.

4) Tā kā MLA pasākums tiek ieviests caur vides (2. ass) prioritāro virzienu, tad tā atbalsta saņemšanas nosacījumiem jāveicina vides rādītāju uzlabošanos. Kā viens no risinājumiem ieteicams diferencēt nosacījumus (piem., lopu blīvumu) pēc MLA kategorijām, jo līdz šim MLA 3. kategorijas teritorijās izvirzītie mērķi netiek sasniegti.

5) LAP 2007-2013 par vienu no BLA apakšpasākuma mērķiem izvirza sekmēt bioloģiskās lauksaimniecības produktu ražošanu, tad daļu no BLA atbalsta lietderīgi saistīt ar pārdotās produkcijas apjomu. Ņemot vērā patreizējās ierobežotās iespējas realizēt saražoto produkciju kā bioloģisku, vajadzīgi papildus pasākumi bioloģiskās pārtikas pārstrādes attīstības sekmēšanai, kuru apzināšana ir atsevišķa pētījuma objekts.

6) Lai gan 2.ass mērķi nav sasīti ar ražošanas attīstību. šajā darbā veikta ekonomiskā analīze parāda, ka jādomā arī par ražošanas attīstību. Esošie atbalsta pasākumi nestimulē ieguldīt līdzekļus produkcijas pārdošanā un pārstrādē, lai radītu lielāku atdevi bioloģiskās produktu pieejamībā pircējiem. Bioloģiskās lauksaimniecības atbalsts būtu jāsaista arī ar tirgus pasākumu un ražošanas, kā arī bioloģiskās pārstrādes atbalsta veicināšanu, kas saistīts ar citu LAP 2007-2013 asu pasākumiem.

7) Ievērojot iespēju vienlaikus saņemt vairākus platību maksājumus un projektu atbalstu, līdz ar to sasniedzot ļoti augstu kopējo atbalsta līmeni, lietderīgi ieviest kopējā atbalsta augšējo sliekšni, piemēram, 5 gadu periodā, attiecībā pret saimniecības apgrozījumu. Orientējoši tas nevarētu vairāk kā 2-3 reizes pārsniegt atbalsta saņēmēju apgrozījumu šajā periodā, izņemot dažus īpaši noteiktus gadījumus, kad tas ekonomiski pamatojams. Izskatāma arī iespēja noteikt augšējo platību maksājumu sliekšni par hektāru (ieskaitot tiešos maksājumus), kura lielums atkarīgs no kopējās atbalsta struktūras (piemēram, vai daļa BLA tiek saistīta ar ražošanu nevis ar platībām utt.).

8) Līdzšinējā pieeja Agrovides pasākumos, attiecinot to uz visu Latvijas teritoriju, nevis uz konkrētām problēmu vietām, palielina ienākumus atbalsta saņēmējiem, taču tikai daļēji veicina vides mērķu sasniegšanu un/vai risina konkrētas ar lauksaimniecisko darbību saistītas vides problēmas. Tādējādi ar ūdens un augsnes kvalitātes uzlabošanu saistītajiem Agrovides pasākumiem nepieciešams izstrādāt detalizētāku pamatojumu, norādot precīzas mērķteritorijas (t.i. kopējo platību ha un novietojumu).

9) Tā kā 2. ass pasākumu novērtēšanu būtiski ierobežo atbilstošu ietekmes rādītāju trūkums (slāpekļa un fosfora slodzes, augšņu rādītāji, dati par zālāju biotopiem), tad ZM ar VARAM jāvienojas par šo rādītāju turpmāku nodrošināšanu. Taču tā kā atsevišķu rādītāju monitoringu un izejas pamatdatus (sākumstāvokļa rādītājus) VARAM nenodrošina jau vairāk kā 10 gadus, tad nepieciešams ieviest alternatīvus rādītājus.

10) Latvijā joprojām nav veikta *Augstas dabas vērtības zemju* (ADVZ) kartēšana, kura ir nozīmīga LAP un KLP ieviešanā. Lai sekmīgi būtu iespējams veikt vides pasākumu novērtēšanu 2014. gadā jānodrošina ADVZ kartēšana.

11) Saistībā ar LAP 2007-2013 2. ass pasākumu ieguldījumu aktuāls jautājums ir citu ar lauksaimniecības nozari netieši saistītu faktoru ietekmes. Piemēram, vai un kādā apmērā Latvijas laukiem raksturīgie demogrāfiskie un sociālekonomiskie faktori (iedzīvotāju skaita samazināšanās, zemes pamešana, marginalizācija, zeme tirgus u.c.), kā arī dabas aizsardzības politika ietekmē LAP 2007-2013 2. ass pasākumu ieviešanas rezultātus? Lai to noskaidrotu jāveic papildus pētījums par šo faktoru nozīmi gan KLP ieviešanā kopumā (mērķu līmenī), gan atsevišķu lauku attīstības prioritāro virzienu sasniegšanā.

Diskutējams būtu jautājums par iespēju diferencēt platību maksājumus, mazajām saimniecībām nosakot augstāku likmi par hektāru, pie nosacījuma ja saimniecība apņemas saglabāt vai palielināt saimniecisko darbību (ja tas tiek izvirzīts kā svarīgs aspekts), bet lielajās grupās ietilpstošām saimniecībām attiecīgo likmi saglabāt vai nedaudz mazināt.

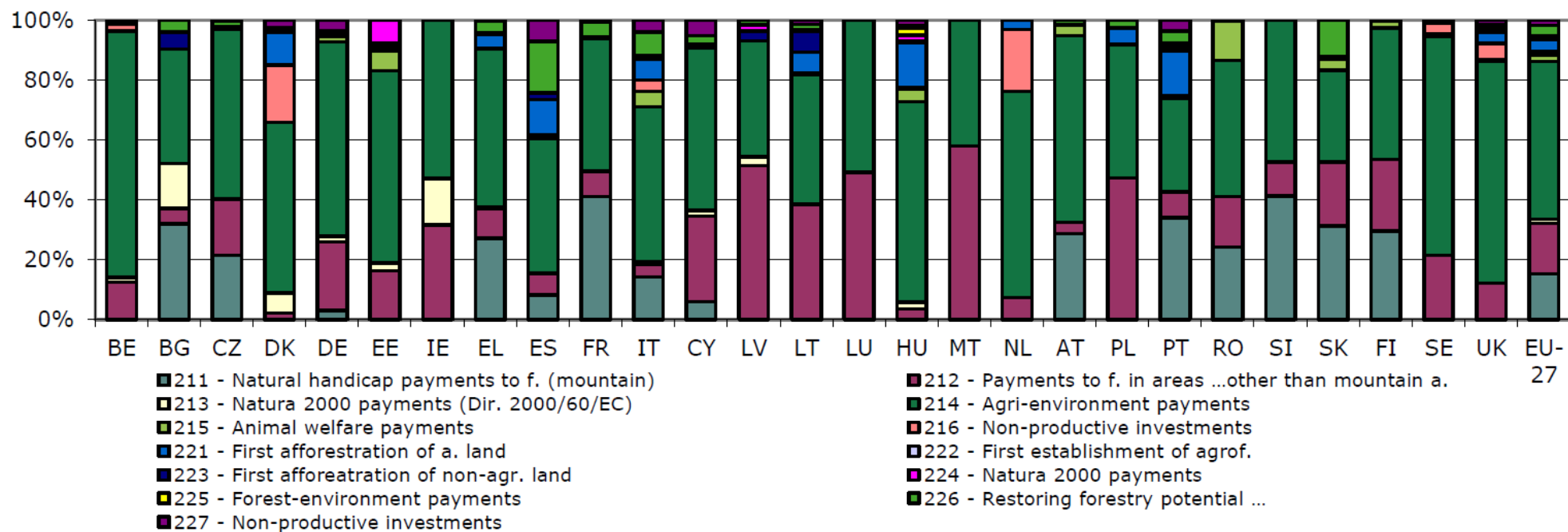
Izmantotā literatūra un avoti

1. 2010.gada lauksaimniecības skaitīšana Latvijā. Statistisko datu krājums. LR CSP. Rīga 2011, 124 lpp
2. 2.ass platībmaksājumu ekonomiskās ietekmes analīze dažādās saimniecību grupās un alternatīvu ienākumu palielināšanas iespēju izvērtējums. LVAEI LANN, 2011.gada septembris. Pieejams: www.lvaei.lv
3. Agricultural Policies in OECD Countries. A Positive Reform Agenda. OECD, 2002, 40 p. <http://browse.oecdbookshop.org/oecd/pdfs/free/5102111e.pdf>
4. Anon. Ziņojums par ES biotopu direktīvu (92/43/EEC) atbilstoši 17.panta prasībām par periodu no 2006. līdz 2012. gadam. Dabas aizsardzības pārvalde, 2013. Reporting under Habitats Directive, Art. 17: Conservation Status of Species & habitats, assessment 2007-2012.
5. Atskaite par LAP 2007-2013 atbalsta pasākumu "Maksājumi lauksaimniekiem par nelabvēlīgiem dabas apstākļiem teritorijās, kas nav kalnu teritorijas". Iesn.E.Benga, 2012.g.novembris.
6. Berlin, D., Uhlin, H.-E. Opportunity cost principles for life cycle assessment: toward strategic decision making in agriculture. Progress in Industrial Ecology 1, 2004, p. 187-202.
7. Happe K.et al. Does structure matter? The impact of switching the agricultural policy regime to farm structures. Journal of Economic Behaviour & Organization 67 (2008), pp. 431-444.
8. Neal L. The CAP and reforms: feeding Europe and then some. The Economics of Europe and the EU. Cambridge, 2007. – 440 p.
9. Latvijas Lauku attīstības programma 2007.-2013. gadam (11.redakcija, apstiprināta 07.12.2012.g.). LR Zemkopības ministrija. Pieejams: www.zm.gov.lv
10. Latvijas Lauku attīstības programmas 2007.-2013.gadam novērtēšanas Vidustermiņa ziņojums, LVAEI, Rīga 2010. Pieejams: www.zm.gov.lv
11. Latvijas lauku attīstības valsts stratēģijas plāns 2007.-2013.gadam. Zemkopības ministrija. (ar labojumiem 18.10.2011.) Pieejams: www.zm.gov.lv
12. Lauku saimniecības Latvijā 2007.gadā. LR CSP. Statistisko datu krājums, Rīga 2008, 48 lpp.
13. Lauku saimniecību struktūra Latvijā 2003.gada jūnijā. LR CSP, Rīga 2004, 86 lpp.
14. Lauku saimniecību struktūra Latvijā 2007.gada jūnijā. LR CSP, Rīga 2008, 72 lpp.
15. Lukesch R., Schuh B. et al. (2010) "Approaches for assessing the impact of the Rural Development Programmes in the context of multiple intervening factors", European Evaluation Network for Rural Development, Working paper, 103 p.
16. Maksājumu Natura 2000 teritorijās novērtējums LVAEI LANN, 2012.
17. Metodoloģija LAP 2007.-2013.g.pasākumu ietekmes novērtēšanai. 1.redakcija. Nipers A.u.c. RSEBAA, 2010.g.maijs.
18. Pufahl A., Weiss Ch.R. Evaluating the effects of farm programmes: results from propensity score matching / European Review of Agricultural Economics. Official journal of the European Association of Agricultural Economists. Vol.36, No.1, March 2009, Oxford University Press; p. 79-102.
19. The Royal Society, 2009. Reaping the Benefits: Science and the Sustainable Intensification of Global Agriculture. The Royal Society, London, p. 72.

20. Treisijs M. Lauksaimniecība un pārtika tirgus ekonomikā. R.: LVAEI, 1996. - 406. Lpp.
21. Tuomisto H.L., Hodge I.D., Riordan P., Macdonald D.W. 2012. Does organic farming reduce environmental impacts? e A meta-analysis of European research. Journal of Environmental Management 112, p. 309-320.
22. Upīte I. Ieguldījumu atbalsta izmantošana Latvijas lauksaimniecībā. Promocijas darba kopsavilkums. LLU, Jelgava, 2010. – 96 lpp.
23. VPM un LAP platību maksājumu rādītāji, atbalsta tendences un nozīme lauksaimniecības zemju izmantošanā un saimniecību izaugsme. LVAEI LANN, 2013.
24. LAD publiskotā informācija www.lad.gov.lv
25. Lauku atbalsta dienesta datu bāzes informācija.
26. <https://sudat.lvaei.lv/pub/SUDAT%20metodika.pdf>
27. LVAEI nepublicēta informācija (SUDAT datu bāzes dati).

6. PIELIKUMI

1. Pielikums. ELFLA finansējuma sadalījums starp 2. ass pasākumiem ES dalībvalstīs periodā no 2007-2013. gadam

2.pielikums.

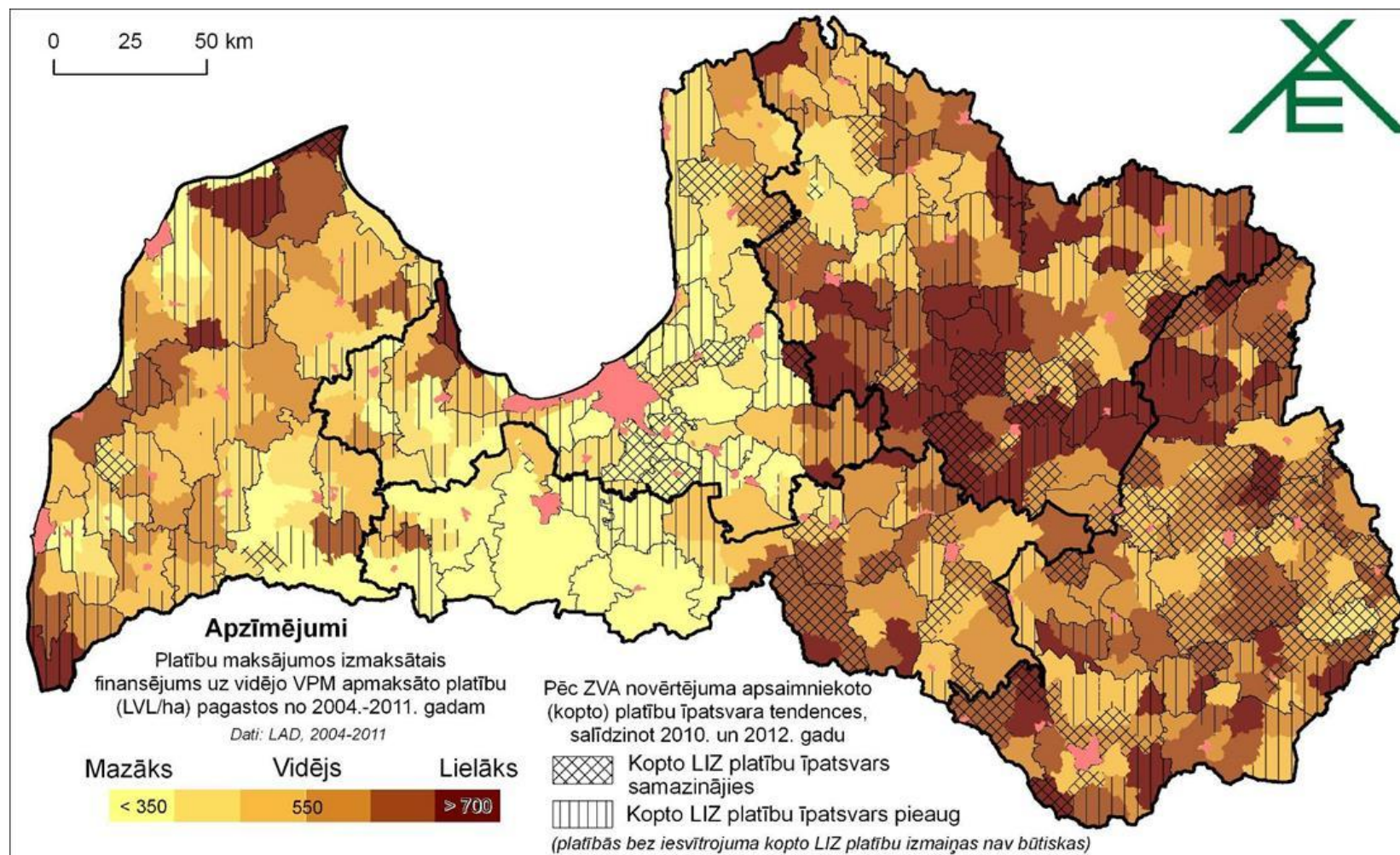
Nozīmīgāko aramzemes kultūru sējumu un liellopu skaita izmaiņas pēc MLA maksājumu ieviešanas no 2003.līdz 2007.gadam Latvijas rajonos (orientējošs iedalījums atbilstoši vidējai MLA kategorijai)

Rajoni	Graudi, tehniskās kult., kartupeļi (ha)			Liellopu skaits		
	2003	2007	Izmaiņas %	2003	2007	Izmaiņas %
Nav MLA	207 976	260 005	1,25	84 786	85 517	1,01
Bauskas	42 659	57 764	1,35	12 176	10 961	0,90
Dobeles	44 038	54 958	1,25	13 540	14 222	1,05
Jelgavas	49 687	55 420	1,12	12 035	11 716	0,97
Rīgas	13 282	12 139	0,91	12 586	12 033	0,96
Saldus	33 067	42 374	1,28	16 647	17 356	1,04
Tukuma	25 243	37 350	1,48	17 802	19 229	1,08
Pārsvarā 1.kat.	111 907	141 400	1,26	81 499	91 985	1,13
Aizkraukles	12 451	15 519	1,25	12 656	13 427	1,06
Kuldīgas	18 167	27 450	1,51	12 409	14 527	1,17
Limbažu	17 376	18 947	1,09	11 810	14 398	1,22
Ogres	9 267	11 185	1,21	11 688	11 864	1,02
Talsu	17 643	25 044	1,42	11 565	12 323	1,07
Valmieras	26 580	31 340	1,18	14 312	17 683	1,24
Ventspils	10 423	11 915	1,14	7 059	7 763	1,10
Pārsvarā 2.kat.	104 205	138 053	1,32	98 793	115 672	1,17
Gulbenes	8 719	16 463	1,89	9 566	10 943	1,14
Jēkabpils	19 905	26 270	1,32	15 965	16 936	1,06
Liepājas	29 612	35 723	1,21	24 406	27 628	1,13
Madonas	14 169	21 370	1,51	16 854	20 008	1,19
Priekule	17 533	19 291	1,10	19 140	24 307	1,27
Valkas	14 267	18 936	1,33	12 862	15 850	1,23
Pārsvarā 3.kat.	86 740	107 358	1,24	99 729	104 701	1,05
Alūksnes	5 787	7 395	1,28	8 772	9 605	1,09
Balvu	11 245	17 943	1,60	11 261	11 910	1,06
Cēsu	8 426	9 221	1,09	15 633	18 322	1,17
Daugavpils	20 545	22 969	1,12	20 522	22 604	1,10
Krāslavas	13 202	15 704	1,19	15 387	15 137	0,98
Ludzas	10 140	13 084	1,29	9 232	7 882	0,85
Rēzeknes	17 395	21 042	1,21	18 922	19 241	1,02

Avots: autoru apkopojums no CSP struktūras apsekojumu datiem un „Lauku saimniecības Latvijā 2007.gadā”

Rajoni ir grupēti, novērtējot vidējo MLA kategoriju tajos. Daļai rajonu šāds novērtējums ir aptuvenš, jo MLA kategorijas noteiktas pagastu līmenī, un viena rajona robežās nereti sastopamas pat četru MLA statusa veidu teritorijas (piemēram, Aizkraukles, Cēsu, Kuldīgas, Liepājas, Talsu, Tukuma, Ventspils rajonos ir pagasti visās trīs MLA kategorijās un arī bez MLA statusa). Tādēļ šim iedalījumam izvēlēta orientējoši vidējā kategorija.

3. pielikums

Platību maksājumos izmaksātā kopējā finansējuma un LIZ apsaimniekošanas tendences

Avots: autoru apkopojums pēc LAD datiem